

IRODALMI SZEMLE

LXVIII ■ 2025 ■ 1

MIZSER 50

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXVIII. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐK/LEKTOROK:
JUHÁSZ TIBOR
(1JUHASZTIBOR1@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
PLONICKY TAMÁS (MAGAZIN)
(PLONICKY.TAMAS@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, GRENDEL LAJOS,
N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ,
TÓZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, NAGY HAJNAL CSILLA,
SZALAY ZOLTÁN
- A SZERKESZTŐSÉG POSTACÍME:
SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET,
P.O.BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

LAPSZÁMUNKAT ARADSKÝ RICHARD ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

ARADSKÝ RICHARD (1982) a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Pedagógiai Karán végezte tanulmányait. Munkásságában a szobrászatnak meghatározó szerepe van, objektumokkal és installációkkal dolgozik. Tagja az IN SITU művészcsoportnak, több csoportos (IN SITU, DOM expedícia súčasného umenia 2023 Záhrada – DOM kortárs művészeti expedíció 2023 Kert) és egyéni kiállítása volt (Transcription, Dom umenia, 2023; Urban Transcript, Nagyszombat, Galéria Výklad, 2024). Lapszámunkban bemutatott műveiben a field-recording technikát alkalmazza, azaz a hangokat szabadtéri környezetben rögzíti, és az így megszerzett érzékszervi tapasztalatait alakítja át faszobrokká. Ezek a szobrok amorf térbeli objektumok, önálló élőlények hatását keltik, amelyek természetüketől kiragadva, a kiállítóterben új értelmezési tartományokkal bővülnek. Munkafolyamata érzékeny, kizárólag talált anyagokkal (ágak, uszadékfák) dolgozik.

- 3 ANDRÉ FERENC: SZÁZHÚSZ CSIKORGÓ TÉLEN ÁT. HANGJÁTÉKOK JÓZSEF ATTILÁRA (VERS)
- 7 MELANI MERLE: SZÉN SÖTÉTBEN; TETANUSZ; TÜNDÉRMESE (VERSEK, GYUKICS GÁBOR FORDÍTÁSAI)
- 12 RALPH WALDO EMERSON: A RODÓRA. MIDŐN A KÖLTŐT MEGKÉRDEZTÉK, HONNAN A VIRÁG; ÁPRILIS; SUUM CUIQUE; BÉKETŰRÉS; EROS (VERSEK, GÓZ ADRIENN FORDÍTÁSAI)

MIZSER 50

- 15 NÉMETH ZOLTÁN: A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA (VERS)
- 18 POLGÁR ANIKÓ: NYELVEK, SZAVAK, ROKONOK (PRÓZAVERS)
- 19 SZÁSZI ZOLTÁN: KIS FÉLVIDÉKI ZSENGÉK. HOMMAGE À MIZSER ATTILA (VERS)
- 23 STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES: A LÍRAI ÉN CSENDES EREJE. GONDOLATOK MIZSER ATTILA *AHOGY* CÍMŰ VERSE KAPCSÁN (ESSZÉ)
- 25 KOÓS ISTVÁN: AZ IDENTITÁS TEMPORÁLIS DEKONSTRUKCIÓJA JÓKAINÁL. AZ ÉRCLEÁNY (TANULMÁNY)
- 34 BAKA L. PATRIK: HÉRAKLÉSZ ESETE A MOZAIKCSALÁDDAL (TASNÁDI ISTVÁN: HELLÓ, HÉRAKLÉSZ! FELVIDÉKI MIKLÓS RAJZAIVAL)
- 42 JUHÁSZ TIBOR: A TERMÉST ÉS A TESTEKET (VERS)
- 44 CSANDA GÁBOR: IDE TARTOZOM (MATULA HAZAKÉSZÜL) (VERS)
- 46 N. TÓTH ANIKÓ: KÉT HAIKU (VERS)
- 47 CSEHY ZOLTÁN: PEGAZUS (VERS)

- 49 SZÁLINGER BALÁZS: MINTHA REPÜLNÉK. PETŐFI NYOMÁN A FELFÖLDÖN (ÚTIRAJZ, RÉSZLET)
- 54 MAGDALENA GARBACIK-BALAKOWICZ: MÁRAI SÁNDOR REGÉNYEINEK FILOZÓFIAI DIMENZIÓJA (TANULMÁNY)
- 67 TÓTH LÁSZLÓ: 1989 AVAGY EGY ÉV A HETVENÖTBŐL. JANUÁR (NAPLÓ)
- 82 STUMMER ATTILA: SZÁRAZSÁG (VERSCIKLUS)
- 90 BARTALOS TÓTH IVETA: ALZSBETKA. MÁRIA KÖNNYEZNI KEZD (TÁRCANOVELLA)
- 92 CSEHY ZOLTÁN: SEJTELEMPRÓZA. KARÁCSONYI ZSOLT *BELSŐ TÍZEZER* CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)

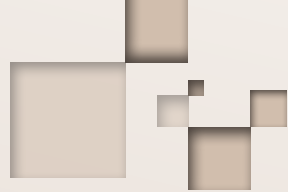
- 96 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“
■ (EV 245/23/PP), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELÉNÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM) ■ LEKTOROK / RECENZENTI: ANIKÓ N. TÓTH (UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE), MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH (VARŠAVSKÁ UNIVERZITA) ■ A TEMATIKUS BLOKKOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA / ZOSTAVOVATEĽ TEMATICKÉHO BLOKU: ZOLTÁN NÉMETH

■ JANUÁR/2025 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“ ■ (EV 245/23/PP). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: CSILLA NAGY ■ REDAKTORI/RECENZENTI: TIBOR JUHÁSZ, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O. BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodalmiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE)

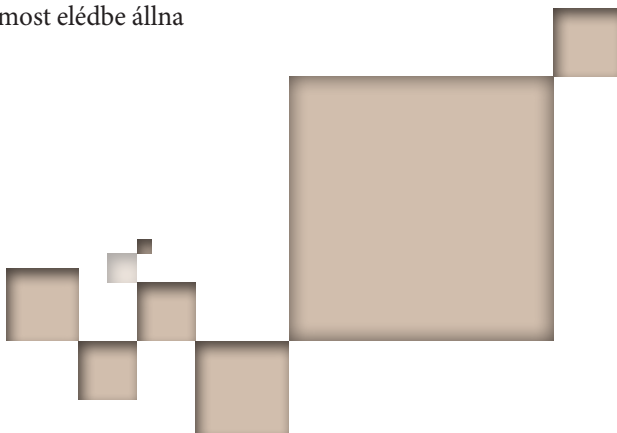
ANDRÉ FERENC

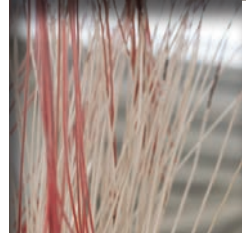
SZÁZHÚSZ CSIKORGÓ TÉLEN ÁT. HANGJÁTÉKOK JÓZSEF ATTILÁRA

A MOZDONY-VÁLTOZAT
VÁGÁNYZÁR

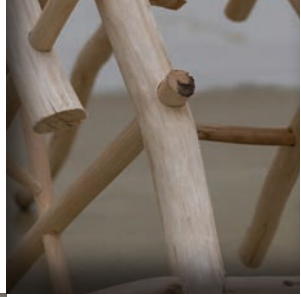
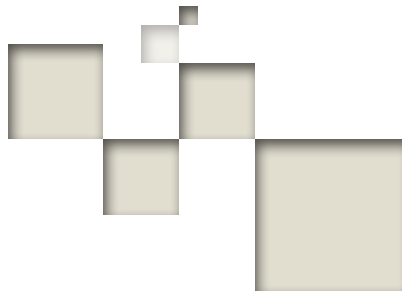
te hallod átdöcögni régi hangom
csapágyokon s keréknyi kattogásban
a síneken tadam csak meg ne álljunk
de hány tömött sikolyt kibír a féktáv
időn s a téren át tadam a füttyök
a sípolás a mozdonyok sikítnak
suhánva tájon át mezőn s hegyek közt
tadam lehull a szó a lomha vaspor
virágra száll fegyverbe réved olykor
a szént ha szórják szét a síneken túl
de súlyos ég alatt cipelni húzni
kiszórt szenet tadam szavak sötétlő
rögökbe zárt tenyérvnyi éjszakáját
bazaltszavak ha morzsolódnak össze
a múlt ha fütne még ha égni bírna
kilobbanó tüzed sötét a lángod
kié lehet tadam kinél világol
ha menni kell a gőz a súly a dízel
csak húz előre meg nem állhatok
csupán a vas szelíd csikordulása
megannyi súly mit bírni még muszáj
megállni és tadam pihenni vétek
vagyok a pályaudvarok türelme
a sín a táv a fémkerék ha kattog
csörömpölés a tiszta csattanásban
ha jönnek épp tadam az ellenőrök
fémkalapácsütések tesztelése
ki hagyja jóvá hogy cipelhetek még
felméri azt mit érek és ha bírom
csupán a súly vagyok csupán tehersúly
a kattogás tadam a szárnyvonalra
szerelmet én nem ismerek csak egyre
törni át a földek fodrozásán
a hegygyomorban léghuzat meséli

hogy indulásom és hogy érkezésem
kié lehet ha nem szakadnak össze
halkan tadam lemálló lomha percek
mert én csupán a vonszolás vagyok
a lassú és a képtelen cipekvés
akár a súly amit te is viseltél
tehervagon mi benned hánykolódott
a kattogásod az ő kattogása
kiáltozásod fém csikordulása
a hangod érdesíti sűrű fémpor
ha vágysz muszáj nagyon magasba vágynod
de mégis oly nehéz tadam a lépted
elgyötört és tépett indulásod
s hogyha már a lendület beléd ült
csupán kisiklanod lehet kifutnod
kitépned régi síneket a földből
a súly alól kitépni görbe tested
csak ezt lehet hiába áll utadba
akárki mert többé te meg nem állhatsz
muszáj vágatnod és vadul loholnod
s ha feldübörögnél csupán a versek
determinált darabjait dobálsz
összevissza fékre nem taposhatsz
hiába áll eléd őzek futása
riadt nyulak rókák vad iszkolása
lassítanod tilos te meg ne próbáld
hiába áll eléd a tél kopott kabátja
aprópénzek kiszórva mind a sínre
neked muszáj mohón dübörögned rajt
lapítsd ki és tadam miszlikbe aprítsd
vonat ha vagy zord vonattá ha lettél
sikítsd imád az érces lendületnek
s kettészakítsd ki most elédbe állna

ha farkasok vadász elől loholva
szerelmesek ha futva csókolóznak
iszákosok kiket lehúz a bánat
a büntudattól űzött gyilkosok vagy
gyermek ha bőg de anyját nem találja
költő kiből a vers mindent kioldott
eléd ha áll neked ő nem adósod
senkid neked tadam csupán veszélyed
s ha megtehetné ellenedre törne
vakon rohanj tadam felé ne lassíts
tadam de nincs hozzá közöd taposs rá
kettéhasítanod muszáj a törvény
ez a parancs a lendület parancsa
a fizikát meg nem hazudhatod nem
tiéd a súly tehernyi kint cipelni
a haladás te vagy s tiéd a végcél
a vágányzár előtted és ma benned
konok tehervagon a fémre döccen
ha bírni kell kibírni ezt a gyűrött
poggyászatot helyetted messze innen
pót-gyászod tadam ha kölcsön adtad
a csillagok szemedből szétgurulnak
a semmi mellékágán elvacoghatsz
tadam tadam didergő koccanások
s a fékpofák gyötört csikordulása
tadam fogad de szép fehér vagonok
hozzám simulsz akár kerék a sínre
egyek vagyunk enyém a búcsúzásod
a bajszodat tadam ki nyalja meg már
tadam tadam tadam hová megyünk
tadam tadam a lomha lóerő
a vonszolás de messze még a cél
az állomások úgy suhannak el
akár tadam a szó szakad ki szádból
az élet eldöcög vadul kilódul
megállni képtelen de élni szörnyű
a rend a csillogó sínek előtttem
csak ez vagyok s a görcs a törvény bennem
tadam te mágneses sugár a mennyben
anyám te szép csavar futó menetrend
ölelj szoríts engedj karodba fekvem

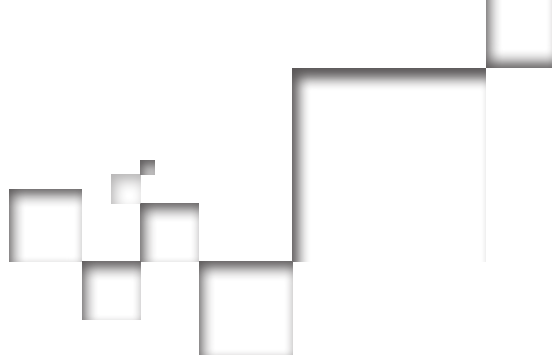
(MELLÉKVÁGÁNY)

csak húzol egyre húzol összetörve
de rozsdarágta szép szavad tadam
lehull a szádról supp a szürke kőre
kié a bűn ha jól érzem magam

mert én vagyok tadam a súly szivedben
a tagjaidba fölszívódott vasszag
amit nekem muszáj tovább cipelnem
nekem köszönsz mikor köszönsz magadnak

te bennem vagy tadam a rozsdá foglya
lehajszolt málló oxidált reményed
te bennem bíztál elejétől fogva
a végtelenbe tartó szerelvények

te vagy a sín a súly te vagy a mozdony
te vagy a lustán moccanó szerelvény
te lámpacsík az éjszakai poszton
mohón csüngsz lóerők konok szerelmén

MELANI MERLE
SZÉN SÖTÉTBEN

Téglaházak emelkednek a város szélén
világvegi, elszegényedett monolitok
Alattuk, a betonlépcsőkön éjjeli őrnek állt
csókák gyülekeznek

árnyékokat kerülgetve a köztes terekben,
napi munkával terhelt, zsúfolt ruhaszárítókötelek
fáradt táncosokként üritik kísérteteiket
a füves talajra

A temető és a biliárdterem között
kompressziós fék pöfögi az aszfalt nyirkos ívét
Itt, a zene cseresznyefény, neonkék
itt, csukott szemmel, kábán ringatózunk

Vad nárcisz tárja ki a bányaakna száját
Hiúság rohan eszeveszetten a holdfényben,
egy otromba csomóból, a talaj daganatából
villódzó indián keresztként érkezik
a tökéletes önmegtartóztatás hermafrodita hagymája

TETANUSZ

egész nap, a hangok tanulmányozása. kavarnak a réshangok.

a bilabiális lehet egy csók, „a”, anya,
ahol az ajak fogként harap, „v”, vámpír.

a mindig állandó mássalhangzó

hangzó hangod betölti a fületem.

glottális hangtorlódás

ci-ca
ó – ah

botladozom

a lakásunk mögötti szúrós kukoricaföldön, azt mondom: ha, ha, ha, ha, fogak...

az „f” egy hang nélküli alveoláris stop.

zsebeimbe gyűröm

műanyag tigris, hiányoznak csíkjai
macskaszem, üstökös, bili
kifakult fémautó
törött műfogak

merész elhatározással mászom a szemetesbe

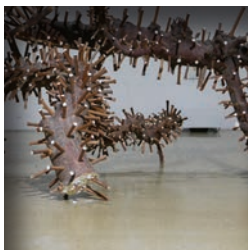
izzadt tenyér, hangtalan félelem rózsaszín zsinórral összekötve

kincskeresés

kólásüveg, váza
lencse nélküli szemüveg

egy szétcsavart fémakasztóval kutakodom savanyú mocsokban

eltűnök a széles ég szelének hangjában
zárhangú
gégeszavakat suttogok
amíg a sziszegő, az „sz”, a nyelv sziszegő pengéje
kétajkúvá nem hasít
„v” vér
ha-ha tetanusz

TÜNDÉRMESE

A lány nem tett fel hülye kérdéseket, mint például, hogy az mit jelent, és emiatt szerette. A fiú nem kérdezte, hogyan lettél ilyen, sebesült szarvas? A lány szerette benne az őzgidát, a pettyezést. A fiú látta sötét bundáját, a tintára billenő *hegedűfej páfrányra hajazó fejét*. A fiú a lány köré csavarodott, és harapásról harapásra azonosult vele. A lány nem mondta meg neki, hova tegye a vesszőket, hogyan formáljon kérdőjelet, és cserébe nem követelte, hogy a kedvenc száma ne az öt, hanem a kilenc legyen. Inkább megáldotta a számok iránti szeretetét. A lány erdei ösvényen szétszórt darabkái csak még jobban megszeretették őt a fiúval, csak intett, nem ijesztgetett. A lány összegyűjtötte a fiú néhány darabját, és apró, bőrébe varrt zsebeibe tette.

Gyukics Gábor fordításai

MELANI MERLE

Chickasaw törzsbeli, James Welch-díjas költő, oktató. Az *Inverted Syntax* című irodalmi és művészeti folyóirat társszerkesztője.

RALPH WALDO EMERSON

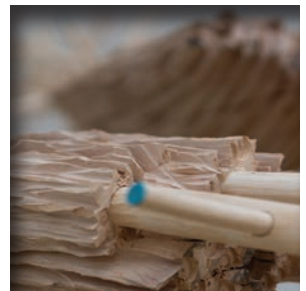
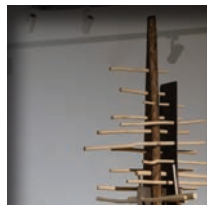
A RODÓRA

MIDŐN A KÖLTŐT MEGKÉRDEZTÉK,
HONNAN A VIRÁG

Május magányába sós szél dőfött,
S friss rodórára letem fák között,
Hamvát nyújtotta mohos szegleten,
Hogy vadon s rest ér kedvére tegyen.
Élénkre festett fekete vizet
Sok mederbe hulló bíbor szirom;
Itt rőt pinty tollát hűteni jöhet,
E virágnál díszruhája potom.
Rodóra! Mikor bölcsek kérdenek,
Mért öntöd ég- s földre e kellemet,
Mondd nekik, ha látásra lett a szem,
A szépség saját mentsége legyen:
Mért voltál ott, rózsák riválisa!
Dőreségemben arra gondolok,
Bár választ nem kértem, kaptam soha:
Bennünket oda egy Erő hozott.

ÁPRILIS

Bűbajos április szele,
Testünk borzong vele;
A kerti sétány csupa tűz,
Urat dámához űz.
A légben Cupido-hadak,
Sövényen gyöngy remeg,
A tóhoz tündériszalag
Visz szerelmeseket.
Sziklán, mi árnyat vet, levél,
Vízen minden fodor
Megtéveszt, hízeleg, mesél,
Ingerel, elsodor.
Pajtásom, Puck s koboldja, mind
Könyvtárakkal dacol;
Gyászos bajodra nem tekint,
S pataknak udvarol.
Az iskola mihaszna, rest,
De gyors a déli szél,
Oly tant, mi nekünk érdekes,
A tanár nem beszél.

SUUM CUIQUE

Földművessorsot ront eső;
Könyvet búban ne végy elő?
Így nem lesz semmi új:
Természet, te figyeld magad,
Én hadd intézzem dolgomat,
Ha esik, vagy ha fúj.

BÉKETŰRÉS

Nem lőttél, s nevezté el madarat?
Szerettél rózsát, mi tövén maradt?
Gazdagnál ettél babot, kenyeret?
Hitt szíved, fegyvertelen várva vést?
S férfiben, lányban szerettél-e úgy
Szép erkölcsöt, hogy szavad is elállt,
Törlesztettél nemesebbül nemest?
Légy társam, s taníts néked lennem az!

EROS

Világunk esze csekély,
És sok van, ki hosszan beszél, –
Szeress, s az visszaszáll;
Ezt ember, isten feledi,
A sorrendet keveri,
De változtatni kár.

Góz Adrienn fordításai

Ralph Waldo Emerson (1803, Boston – 1882, Concord) költő, esszéíró

NÉMETH ZOLTÁN

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Tizenkét verset írtam meg Mizser Attila
50. születésnapjára a ChatGPT-vel,
de egyetlen sort,
egyetlen szókapcsolatot, egyetlen szót sem tudtam
felhasználni belőlük.
Talán ez jelent valamit, a dolgok fonákjáról.
Kíváncsi voltam, hogy megy ez.

Borzasztó.

Egy versnek, amely A szerkesztő előszava
címet viseli, a szerkesztő előszava a témája.

Álljon szavakból és gondolatokból,
amelyeknek lefűrészelték a végét,
hiszen 50 évig kellene írni,
akkor már inkább fűrészeljünk.
Megölnél, ha tudnád, Mizser50-blokkot
állítok össze, mint ahogy fordítva is,
ezért titokban.
Hagyjuk a hülye konvenciót.
Inkább lefűrészelt végű emlékek.

Legyen benne Martos,
kész öngyilkosság ez a beszélgetés,
állítják, hiszen a beszélgetőtársaim:
Mizser Attila és Gazdag József.
A hosszú felvezető kérdésre
Mizser Attila válasza: Igen.
Gazdag Józsefé: Nem tudom, Zoli.

Félpercnyi hallgatás után.

Innét jó
beszélgetést kezdeményezni, a lehetetlenség
megkísértése.

Aztán legyen benne a Csigacsávó utáni loholás
Škodával a Bakony hajtúkanyarjaiban Szigliget felé.
Csigacsávó, Győry Attila felolvasása után
(a bedrogozott-részeg Púpos vizelése)
a közönség feledhetetlen, orgiaszerű röhögése,
amelyben közösen részesültünk.

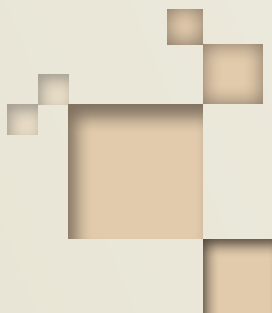
Akkor értettem meg, mi az irodalmi siker, orgia.

Igen, a szigligeti JAK-tábor,
nemsokára ketten írjuk
a két Titkos Szigligeti Naplót,
két szlovákiai magyar, egyszerre, egy szobában.
Szobaszomszéd Kabai Lóri. Éjjel fél három.

Ül a folyosón, hátát a falnak veti. Sír.
Mi nem sírtunk, nem láttalak sírni. Vagy mégis?

Tíz évvel előtte Tata, JAK-tábor, Csehy Zoli olvas az ágyban,
Juhász Kati, Péntes Tímea, Mizser Attila, Polgár Anikó,
Nesze Neked Freud, a lóképű apuka esete.
Vagy rosszul emlékszem?

Miskolc, Füle, Várhosszúrét, Kéménd,

Balassagyarmat, Besztercebánya, Nyitra, Pozsony.
Elektronikus kisugárzásod
egyetlen másodperc alatt tönkretette az irodám nyomtatóját,
elakadt a papír,
fél órával később pedig
mágneses tereddél leállítottad
a nyitrai Centro pláza hatalmas forgó üvegajtáját.
Benne rekedt féltucat ember.
Ati ilyen, mondta Csilla.
Nem mertem N. Tóth Anikóra nézni,
aki jelen volt.
Csak ennyit tudtam kinyögni:

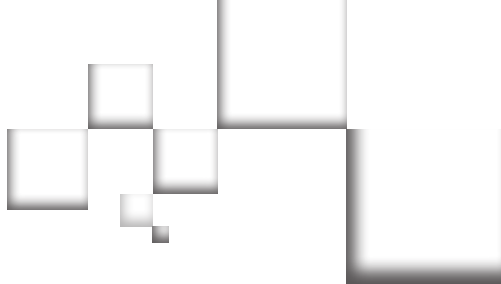
Hát, Attila, így könnyű verset írni.

Majd 50 után a B oldal, a lejtőn
meztelen seggel csúszni lassan a megsemmisülésbe,
a zsinór végén minden ismerőssel,
velünk.

Húzunk magunkkal.

De addig, egy pillanatig:

Boldog születésnapot.

POLGÁR ANIKÓ

NYELVEK, SZAVAK, ROKONOK

MIZSER ATTILÁNAK

Hallgatjuk-e, amit a szavak mondanak, követjük-e csendben útjukat? Argumentum ex silentio? Hallgasd a szellőt, a víz-csobogást, az esőcsepp hullásának hangjait, a hópelyhek néma libbenését! Gyökök, szótövek, ragok mint a vándorlás fokmérő: amerre jársz, elpottyantasz vagy felcsippentesz egy-egy szótövet, az árokba ejtesz hangokat, lekoptatsz végződéseket. A szavakból rakódik össze a történelem? Az ősfomákig visszátálhatsz a szavak láncolatán? Őshazákban nyüzsgő protoalakok, ősi formájukra újra rátaláló nyelvváltozatok. Ahogy a régi fényképen felismeri magát az ember, ahogy egy régi szógyökben igazi önmagára lel egy-egy szavunk. Aztán a rokonságok mértéke és foka, az érintkezések, a hatalmi és baráti kapcsolatok! Szavak mondják el, hogy mit tanultunk el, hol, mikor, kitől. Tanulmányok és tankönyvfejezetek, melyekben dolgok és szavak egymásba záródnak, egymásba kapcsolódnak szétválaszthatatlanul. Talán nem rakódnak egymásra, nem ütik ki egymást a szavak sose? A kölcsönszót nem kell visszaadni, nem írunk szerződést róla, nem szabunk határidőt. Kitől tanultuk a hallgatást, s mikor? A szellő érintését, az átázott ruhák szagát, az ujjaink közt szétmálló hópelyhek némaságát? A nyelvek mélyén lévő csendet. A nyelvnélküliség legősbibb, makogás előtti hangjait.

KIS FÉLVIDÉKI ZSENGÉK

HOMMAGE À MIZSER ATTILA

I. az a vébé

régen az úgy volt hogy
Owen Batty felé
Batty Ince felé
Ince Beckham felé
és
gól

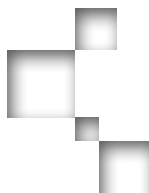
most
London Cityben találkozót adnak egymásnak
ők
valami fontosat tudtak meg
innen közép kelet felől

megírta őket M. A.

eddig nem is tudták ők négyen
beemeltettek
az egyetemes
a magyar irodalomba

megilletődve
hab nélkül kortyolja kávéját
a nagy négyes

whiskyt is rendelnek
kristálypohárba rozból párolt írt
emelik poharuk
így a boldog beemeltetés híre
in memoriam arra is
ki már rég nem mondja
jó estét jó aszfaltozást

(a beemelő magában kuncog
felrémlik előtte gólvonal
partjelző int megriad kicsinyt
nehogy már bent ragadjon lesen)

II. csak akkor születnek nagy dolgok

sok repedéssel jár az utca
kínos hogy színjőzanul
elbotlik az ember
oldalra néz
be egy kapualjba
fejcsóválva mondja
mindig úgy szerettem ezt az
„udvart”

int az Úr
s lőn kulturális fesztivál

(tanúja valék e boldog pillanatnak mint jó inas ezért leírtam így)

III. kocsma és utcanevek kopott poénja

itt helyközi járat is megáll
Nálepka kapitány utcán Pepitánál
előtte lég kocsmaszagú ahogy dukál
dől neki szélnek öreg akác
de sokszor de sokan körbe már
hat ám az öt konyak
az udvaron csapolt sör
ó a szesz a szerelem
de fáj és szívet gyötör
honfibu sarokba szakad
majd feláll büszkén mondvá
van elnevezve Pesten rólam utca
kettő is

hüledez a nép
 aztán megérti mitől a hév
 mégis van ilyen lakcím utcanév
 bizony
 a Mester és a Szép
 a poén még egy harmadikra is
 kérdezve kifut
 joggal merülhet fel a kérdés
 talán róla lenne elnevezve az Attila út

IV. vonal

„Öregem az élet nem áll meg...”
 a zsúfolt teret még jobban összegyűrni
 hogyan lehet
 hát ki lehetett mégis kerülni az állomást is
 el lehetett hagyni Füleket
 hol annyi álom lépett a vonatra fel
 étvágyat kapni aszúra
 rósejbnivel bécsi szelettel
 hányszor is vitt dél felé a Polónia
 Wyborowa vodkaszagú éjszakán
 térdepelni kell egy elképzelt hazán
 felelni tudni kell a búra
 mit fél évszázad nevel itt
 erre válasz csak egy másik
 félszázad lehet ami víg

STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES

A LÍRAI ÉN CSENDES EREJE

GONDOLATOK MIZSER ATTILA *AHOGY* CÍMŰ VERSE KAPCSÁN

Mizser Attila *ahogy* című szonettje egy mindennapi szituációt mélyít életfilozófiává. A lírai ént barátok, ismerősök biztatják egy vélhetőleg nehéz élethelyzetben, aki ezt rezignált, sztoikus ellenállással veszi tudomásul. A dac azonban csak befelé irányul, nem nő a felek közti nyílt konfliktussá. A lírai én – vita, ellenszegülés helyett – hallgat és saját létállapotán morfondírozik. Közben igyekszik kordában tartani a mélyen, a szövegek alatt ébredező bosszúságot, amit az őt körülvevő, áthatolhatatlan értetlenség okoz. A sorok ugyan a ti versus én különállás pozíciójából szólalnak meg, az elkülönülés gesztusa azonban nem haragos, lemondó, sokkal inkább az elnéző baráté, aki sejti, hogy a többiek jót akarnak, még amikor ez balul is sül el.

A kivárás a múlandóság elfogadása miatt lehetséges: a lírai én tudja, fölösleges meddő vitákba bocsátkozni, helyette inkább arra kell törekedni, hogy a külvilág zavaró, de tulajdonképpen lényegtelen eseményei ne bolygassák meg lelkivilágát. Majd kétszáz év elteltével újra a *Vanitatum Vanitas* sztoicizmusa, a „Holdvilág csak boldogságunk / Füst a balsors, mely elszáll” hitvallása fogalmazódik meg. S ahogy Kölcsey, úgy Mizser Attila is azt vallja, az elmúlás, a hiábavalóság érzése csak erőnek erejével fenntartott távolságtartással szelídíthető olyan elviselhető hétköznapi állapottá, melyben elfogadható, hogy „úgyis elhullik idővel az összes alig használt cuccunk.”

A lírai alany így csak türelmesen vár, elnézően átsiklik a barátok értelmetlen okoskodása fölött, biztatja magát: szemet „kell” hunyni. Túl jólnevelt és empatikus ahhoz, hogy nyíltan felhorkanjon, inkább csak némán tűr, és távolítja el magát a felesleges mondatoktól, a többiektől, a világtól. Mintha csak nyugalomra, egyedüllétre várna.

A beszélő különállása azonban nem lenéző, arrogáns vagy pátoszos. Nem veszi magát túl komolyan, nem a kiválasztott vátesz pozíciójából beszél, hangja szerethető, szimpatikus, szerény. És vicces is: az utolsó sor szinte csattanószerű lezárást hoz, a „veszettül ununk” meglepő kollokvialis fordulat felszabadítóan keresetlennek hat.

Ebben az utolsó sorban rejtőzik a lírai én integritása is: a magába forduló, de önazonosságát a konformizmusért sem feladó attitűd, a saját értékrend megszólalása, a semmitmondó szavaktól való elhúzóadás és a jelentőségteljes csend választása.

A petrarcai szonett formailag két részre bontja a szöveget, amit a tartalom és a fókusz tagolódása is követ. Nem különválnak vagy szétszakad, sokkal inkább egymásra épül, kitágul. Az egyedi univerzálissá bővül. Az oktáv még egyes számban fogalmaz: az egyén kellemtlenségeiről panaszcodik. A szextett többes számú megszólalása azonban felfedi, az előző versszakok egyes száma is már az Everyman, az általános, hétköznapi emberre, és nem csupán a lírai alanyra utalt. Egy olyan embertípusra, akinek különlegessége az egyszerűségében, őszinteségében, emberségességében rejlik. Így az első strófák magánya itt már az introvertáltak sorsközösségévé bővül és csendes erejévé érik, akik időnként szemet hunynak, kívárnak, elvonulnak, mert tudják, az idő nekik dolgozik, s hogy ugyan elröpülnek a szép évek, de ugyanígy a rosszak is.

Mizser Attila *ahogy* című verse a *Kalligram* 2006. szeptember-októberi számában jelent meg.

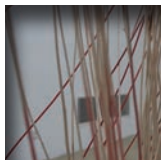
AHOGY

ahogy nyugtatni akarnak
nem beszél senki sem csak leül
várják hogy ellen majd nem szegül
mit bennem szövetek takarnak

na az meg vár lassan ébredez
tudja a perc szorgos dolgosa
várni így lehet a lényezet
hogy akadjon fixen horgonya

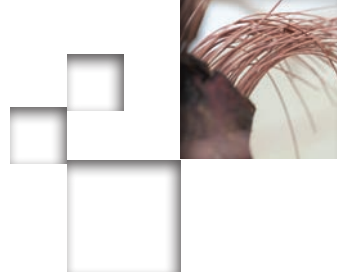
hisz úgyis elhullik idővel
az összes alig használt cuccunk
nem lesz arról úgyse illő per

néhanap szemet kell hogy hunyjunk
ahogy nyugtatni akarnak
amit mindig veszettül ununk

AZ IDENTITÁS TEMPORÁLIS
DEKONSTRUKCIÓJA JÓKAINÁL

AZ ÉRCLEÁNY

Köszöntök egy születésnapost (Mizser 50) egy másik születésnapossal (Jókai 200).

Sóter István jellegzetes narratívája szerint Jókai a szabadságharc idején vált azzá a kiemelkedő íróvá, aki a magyar nemzet nagy mesélőjeként, belső hangjának manifesztációjaként bera-gyogta a korszak irodalmát. Művészetének főbb stílusjegyei mindazonáltal e nagy pillanat előtt is megvoltak már az írásaiban, de aránytalanul eltúlozva. Szerzőnk csaknem teljes fe-gy-verzettel lépett a közönség elé, későbbi regényeiben, mindenekelőtt a dilógiában lényegében csak a sallangoktól szabadult meg, a harsány színekből és a vakító fények erejéből vett vissza annyit, hogy azok már ne bántsák a szemet. A forradalmi novellák, illetve ennek az időszak-nak (a szabadságharc hónapjainak) a jelentősége nem is annyira poétikai, mint inkább mo-rális jellegű. Jókai ugyanis „maga is hős volt ezekben a napokban”; és bár ezelőtt héroszok-ról mesélt, e hősök csupán a franciás romantikán nevelkedett szerző agyszüleményei voltak, most viszont „valósággá vált számára mindaz, amiről csak egy forradalmár költő ábrándoz-hat, innentől már nem számított felelőtlen fantáziálásnak, ha az író szereplői emberfeletti erővel, tehetséggel bírnak a művekben.” A valóság ebben az esetben nemcsak az irodalmi, de az erkölcsi hitelességet is biztosította” – írja Sóter. Jókai „nem csak összegyűjtötte *A kőszívű ember* anyagát, hanem jogot nyert annak megformálására is.”¹ A szabadságharc idején tehát a valóság és az addigi fikció fedésbe került egymással, Jókai pedig ennek a hatására nem csu-pán íróként, a szövegek esztétikai formálásának képességével, hanem morális értelemben is megszerezte az abszolút önazonosságát és autoritását.

Mindez az értelmezés nagyjából már Zsigmond Ferenc monográfiájában is megfogal-mazódott. Zsigmond úgy látja, Jókai a szabadságharc előtti években a francia romantikától kölcsönvett rikító színekkel és képekkel festett, ezeknek a káprázatos vízióknak azonban nem sok közük van az élethez, a valósághoz. Jókai „képzelőereje beteg gyümölcsökön nevelődött”, „behunyta szemét a valóság előtt”, az élet megfigyelése helyett őrült eszméket erőszakolt ön-magára.² Jókai eddig a valóságtól eltávolodva alkotott, most azonban mintegy utólag megsze-rezte azokat a tapasztalatokat, amik nélkül nem vallhatta magát igazi művésznek. Mindezzel azonban azt is megtanulta, hogy nem szakadhat el teljesen a valóságtól,³ és ezzel a tudással felvértezve már képes volt arra, hogy megalkossa életművének ékkövét, a dilógiát. A szabad-ságharcban szerzett tapasztalatai nem csupán a művészi fejlődését segítették, hanem egyúttal egy „egész életre szóló nagy cél papjává avatták”⁴ szerzőnket.

Hansági Ágnes ugyanakkor rámutat arra, hogy Zsigmondnál még árnyaltabb a kép, mint Sóternél. Hansági szerint „a forradalomelbeszélések kultikus olvasatának paradigmateremtő

1 SÓTÉR István, *Jókai Mór*, Franklin Társulat, 71–72.

2 ZSIGMOND Ferenc, *Jókai*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1924, 89–90.

3 *Uo.*, 89.

4 *Uo.*, 88.

értelmezője⁵ még számolt e szövegek irodalmiságával: Zsigmond a műveket *laterna magica*-hoz hasonlította, ami a szövegek érzéki aspektusát, vagyis esztétikai megformáltságát metaforizálja.⁶ Sőtérnél ez a belátás visszaszorult, sőt az irodalmi és egyéb szövegek (pl. tudósítások, visszaemlékezések) is összemosódtak egymással. Pedig, mint Hansági figyelmeztet, az irodalmi megformáltság éppen azzal szembeesik, hogy a múlt nem közvetlenül jelenvaló, hanem konstruált jellegű, és nem csupán azok számára, akik nem voltak jelen az eseményeknél, hanem azoknak is csak szövegeken keresztül hozzáférhető, akik ténylegesen részt vettek ennek az időszaknak a történéseiben. „Abból, amit az elbeszélő én egykor átélt, csupán a jelenlét ténye, az arról való tudás bizonyossága kézzelfogható számára, hogy *ott volt* [...]”⁷ Az emlékező én egyre inkább önmaga és a mások szövegeiből ismeri meg a múltat, ezek a szövegek pedig a korabeli printmédiumokban ismétlődnek, szóródnak, illetve kerülnek át újabb és újabb, egymástól eltérő kontextusokba. Az én tehát eltávolodik önmagától, önmaga számára is csak közvetítéseken, egymást idéző szövegeken keresztül reprezentálódik.

Fábrí Anna a novellák hangnemi összetettségére hívta fel a figyelmet, illetve arra, hogy Jókai gyakran él a távolítás eszközével, az elbeszélte eseményekhez pedig ambivalens a viszonya; a történetekben a nagyság és kicsiség, hétköznapiság és heroizmus ellenpontoszza egymást.⁸ Bényei Péter pszichológiai jellegű megközelítésében minden addiginál árnyaltabb képet rajzol a szabadságharcos novellákról.⁹ Bényei azt vizsgálja, hogyan mutatja be Jókai a kollektív traumaként értelmezhető eseményt, hogyan alapozta meg ezzel a modern nemzeti identitást, illetve hogy milyen pszichológiai mechanizmusok rajzolódnak ki a trauma feldolgozására vonatkozóan. A novellaciklus az események elbeszélésével kettős munkát végez: egyfelől a jelenben is átélhetővé teszi a múltat, másfelől az események objektívalásával el is távolítja a traumát azoktól, akik átélték azt, így hozzájárul a gyász munka elvégzéséhez. Mivel Jókai nem a külső, traumatizáló hatalommal való szembenállásunkra fókuszált, hanem a szenvedés és a hősiesség közös tapasztalatára, és nem kendőzte el a magyar nemzetet belüli ellentmondásokat, gyengeségeket sem, önreflexióra, így önismeretre is készítette a közösséget. A ciklus pszichológiai elemzése mellett Bényei rámutat annak poétikai sokrétűségére is, ami éppúgy megfigyelhető a modalitásbeli összetettségben, mint a műfaji kódok sokaságában – ez utóbbiak a szakrális

5 HANSÁGI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság: Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Ráció, Bp., 2014, 269.

6 *Uo.*, 272.

7 *Uo.*, 276.

8 FÁBRI, *i. m.*, 334.

9 BÉNYEI Péter, *Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018, 19–74.

(jeremiád, zsoltár) és a profán (anekdota, életkép) összekapcsolásával egyszerre adnak metafizikai távlatot az elbeszelt eseményeknek, miközben átélhetővé is teszik azokat az olvasó számára. Jókai novellaciklusa tehát rendkívül sokrétű, összetett szövegegyüttes, ahol különböző perspektívák artikulálódnak, emiatt tehát korántsem biztos, hogy olyan egységes kép rajzolódna ki belőlük az identitásról, ahogy azt eddig gondoltuk.

Az *ércleány* c. novella éppen az írás, illetve az emlékező aktivitás tematizálásával kezdődik, ezt a szakaszt gyakran idézi is a szakirodalom, ám anélkül, hogy alaposabban elemzését adná e soroknak, illetve részletesebben megvizsgálná, mit is mond pontosan a történet az identitás és az emlékezet viszonyáról.

A novella első mondata felszólítás: „Írjunk mitológiát.” Ez az eljárás egyrészt explicitte teszi, hogy az esemény léte nem önmagában adott, hanem rá van utalva a felidéző aktivitásra, az elbeszélés egyszerre emlékezés és aktív alakítás, hiszen a mitológia írása művészi cselekvés.

Még inkább összetette teszi a szövegrészt az, hogy az elbeszelt esemény különböző szubjektumok dialógusában jelenik meg, hiszen az idézett felszólításnak a címzettje lehet az olvasó (vagy azért, mert a szöveg rá van utalva a befogadóra, így az olvasó „társalkotóként” is elgondolható, vagy azért, mert a megszólaló hang a közösség nevében beszél), de maga a szerző is. Ha az aposztrófét önmegszólításként olvassuk, egy további, igen érdekes poétikai szerveződést figyelhetünk meg. A Németh G. Béla által kidolgozott fogalom elsősorban a modern lírára jellemző, és a jeles irodalmár értelmezésében a személyiség válságával függ össze.¹⁰ Ez az identitásválság általában tematikusan is megfogalmazódik az adott csoportba tartozó költeményekben, ezen túl pedig „az, hogy a versben beszélő hang két személyre bomlik, arra utal, hogy a megszólalás pragmatikai szintjén is megjelenik a lírai én osztottsága (...)”¹¹ Jókai szövegében az önmegszólításként is érthető aposztrófában így implicit módon maga a szerző is kettéhasad egy feladóra és egy címzettre: az egyik hang felszólít az írása, a másik végrehajtja ezt az aktust. Ha tehát a kezdő mondatot önfelszólításként olvassuk, az azt jelenti, hogy a szerző az írás során saját kérésének tesz eleget: akkor válik íróvá, amikor a szöveg alkotásában beteljesíti azt a felhívást, amit önmagától kapott, így önmagát is a szövegen keresztül alkotja meg, saját felszólítására válaszként az írás aktusában teremti meg önmagát mint

10 NÉMETH G. Béla, *Az önmegszólító verstípusról* = Uő, *7 kísérlet a kései József Attiláról*, Bp., Tankönyvkiadó, 1982.

11 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, „Én” és hang a líra peremvidékén = Uő, *Metapoétika: Nyelvzemlélet és önprezentáció a modern költészetben*, Bp., Kalligram, 2007, 94.

szerzőt, önmagát létesíti a dialógusban. A szöveg így nem csupán az emlékezés aktusára reflektál, hanem a szerzői hang önlétesítő aktivitását is színre viszi. A szerző esetében nem egyszerű megkettőződésről van szó: a Németh G. Béla által bemutatott szerkezet dinamikus korrelátumával találkozhatunk a novellában, amelynek kitüntetett dimenziója az idő, hiszen a szerzői hang nem egyidejű önmagával, az önlétesítő (ön)felszólítás egyidejűnek tűnő aktusában egyfajta implicit temporális hasadást figyelhetünk meg, A szubjektum reflexív szerkezete helyett itt az önazonosságnak olyan megképződésével találkozunk, amely nem pusztán önmagának való jelenlétként értelmeződik, hanem dinamikus, temporális jellegű aktivitásként.

A novella következő mondatai továbbviszik a témát, miszerint a szövegben nem egy önmagában hozzáférhető, identikus múlt felidezéséről van szó, vagyis az elbeszélésben nem kerül fedésbe a felidézett valóságdarab és annak reprezentációja: „Írjuk le az év eseményeit, híven, valóan, mindent, ami megtörtént, minden csodálatost, emberfölöttit, nagyszerűt, amit láttunk, amit tapasztalánk, aminek szemtanúi voltunk, s akkor mondjuk rá, hogy ez mind mese, mert különben nem fogják elhinni.” A valóság és annak elbeszélése, reprezentációja közötti viszony inkább egyfajta dinamikus oda-vissza mozgásnak tűnik, mintsem azonosságnak: a valóság attól hiteles, hogy mesének mondjuk, vagyis attól igaz, hogy valami másnak tűnik fel, mint ami. Az identitás elnyerése paradox struktúrájú, hiszen az események önazonossága a saját maguktól való elkülönöződésben létesül, saját lényegüket olyasvalamitől nyerik el, ami radikálisan különbözik tőlük, sőt a tagadásukként fogható fel.

A bevezető szakasz utolsó bekezdése ennek a dialogikus mozgásnak egy újabb változatát viszi színre: „De a könny, mely a földégett nevek emlékére a szemet elárasztja, nem fogja-e megmondani, hogy mindez nem álom, hanem egy eltemetett világ halott dicsősége?” Az elbeszélés valóságtartalmáról, a szöveg referencialitásáról egy olyan elem biztosít, amely maga is metaforikusan konstituálódik. A könny beszéde csakis figuratív módon képződhet meg, vagyis a művészi megformálás és az abban megmutatkozó valóság egymásra utaltak, a viszonyuk körkörös, dialogikus. A referencialitás illúzióját egy olyan elem teremti meg, ami maga is a nyelv figuratív működésének köszönheti létét.

A szabadságharc kitüntetett ideje egyfajta megjövendölt időként tematizálódik a szöveg elején. A haldokló Lóra a következő látnoki szavakat intézi idős apjához, Áronhoz: „Lesz egy pillanat, melyben megátkozod születésed óráját, azon percben meglátandsz engemet. Leányod, aranyos hajú Lóra eljő akkor hozzád, s járnai fog veled mindenüvé, és te dicsekedni fogsz vele, hogy leányod feltámadott.”

Ez a kitüntetett pillanat akkor következik be, amikor Áron kinyitja a Bibliát, és Jób könyvének első mondatait olvassa benne. Azt várnánk, hogy ez az időpont az abszolút jelenlét ideje, hiszen nem csupán Lóra visszatérését hozza el, hanem a dicsőséget és a boldogságot is, és olyan intenzitással telítődik, ami kivételessé teszi az őt megelőző és követő pillanatokhoz képest, mintegy kiragadva a temporalitás hatalmából, abszolút önazonos, változhatatlan szubsztancialitássá formálva azt. Ám itt egy olyan különös szöveggel találkozhatunk, ami az én létesülését sokszorosán paradox szerkezetben mutatja be: az én hangjának elnyerése egyben az én elvesztése, az én elvesztésére irányuló kísérletek pedig az én visszanyerését eredményezik. Áron Jób szavait olvassa a szent könyvből: „Elvesszen a nap, melyen én születtem. Legyen azon sötétség, Isten ne látogassa azt meg onnan fölül... A halálnak árnyéka feküdjék azon és a felhő lakozzék rajta... Ne számláltassék az a hónapokhoz, töröltessék ki az esztendőből... Várja a vilárosságot és el ne jöjjön, ne legyen hajnala annak...” A megövendölt beszédaktus, amely a jelenlét pillanatát teljesítené be, amelyben Áron „megátkozva születése óráját,” valójában egy másik szöveg idézése. A legszemélyesebb tartalom megfogalmazása tehát paradox módon egy másik énnel való identifikációban megy végbe. Bényei Péter elemzése szerint a *Biblia* szövegének idézése azért fontos, mert ez az archaikus, szakrális hagyomány szavakat ad a kimondhatatlan tapasztalat artikulálásához, illetve metafizikai mélységet az eseményeknek.¹² Ám az az érdekes, hogy az idézetben nem pusztán a szenvedés megfogalmazásáról van szó, hanem az én létének, nemlétének kérdéséről is, ezzel együtt pedig az identitásról is. Az idegen hanggal való identifikáció éppen egy olyan szövegben következik be, amelyben tematikusan az én megszűnésének, elvesztésének vágya fogalmazódik meg, ráadásul ez is többértelmű módon. Az én a kezdő mondatokban nem közvetlenül önmagáról, hanem születésének napjáról, eredetéről beszél, ám ha az én eredete kitörlődik az időből, akkor maga az én is eltűnik, ilyen módon a „nap” az én metaforája lehet. Ebben az esetben az én paradox módon a saját eltörlődésére irányuló vágy kifejezéséből nyeri önnön létét. Ahogy Jonathan Culler írja az aposztroféről: „Ha a szelek segítségül hívása, az évszakok marasztalása vagy a hegyekhez szóló kérés, hogy hallják meg kiáltásunkat rituális, gyakorlatilag fölösleges cselekedet, ez azt hangsúlyozza, hogy a hang azért szól, hogy hivatottság lehessen, hogy színre vigye saját elhivatottságát, hogy megidézze erejének (szó)képeit, s ezáltal költői és prófétikus hangként hozza létre identitását.”¹³ Az én tehát a saját nemlétére utaló vágyat fejezi ki, illetve egy olyan beszédaktust fogalmaz meg, ami ennek

12 BÉNYEI, *i. m.*, 55–60.

13 Jonathan CULLER, *Aposztrofé*, Helikon, 2000/3, 377.

az eltörlődését igyekszik megvalósítani, ám éppen ebben az aktusban létesül az identitása, és képződik meg a hangja mint olyan hang, aminek hatalma van önmaga fölött, ami képes arra, hogy utólag megváltoztassa az időt, és kitöröljön egy napot a múltból.

Ugyanakkor a megfogalmazás módja olyan értelmezést is lehetővé tesz, mintha a kezdet különválna az éntől, hiszen a születésének napja tőle függetlenül, mintegy a térben jelenik meg: a nap megtalálható a sötétség mélyén, Isten tekintetétől elzárta, így a léte nem szűnt meg, csupán egy (metaforikus) térben szigetelődött el, megfosztva a reprezentáció lehetőségétől. A paradoxon ebben az esetben olyan módon valósul meg, hogy a beszélő éppen azáltal jeleníti meg a nyelvi reprezentációban a születés napját, hogy annak az el-tüntetéséről beszél, így tehát az immár térbelivé lett létező, melyet az örök sötét elrejt Isten tekintetétől, a nyelv fényében, éppen az én diskurzusában tűnik elő. A születés időpontja, amely a beszélő szerint meg van fosztva a láthatóság képességétől, éppen azáltal kerül napvilágra, hogy megnevezi azt, ebben az esetben viszont az az értelmezés is elképzelhető, hogy a nyelvi megnyilatkozás maga az a sötét közeg, ami elrejtje ezt a napot, de közben paradox módon meg is mutatja azt, amit eltöröl. Ráadásul az aposztrófé felszólító modalitása ugyancsak azt fejezheti ki, hogy a nap eltörlődése nem valóság, hanem csupán vágy, ami beteljesületlen marad (Törlődjön el a nap, mondja a hang, de ez egyben azt is jelenti, hogy nincs eltörölve). Az identitás létesülése és elvesztése tehát minduntalan egymásba fordul, a létesülés valójában eltörlés, az eltörlés gesztusa vagy az erre irányuló vágy megfogalmazása pedig paradox módon minduntalan újra létesíti az eltörlendő szubjektumot.

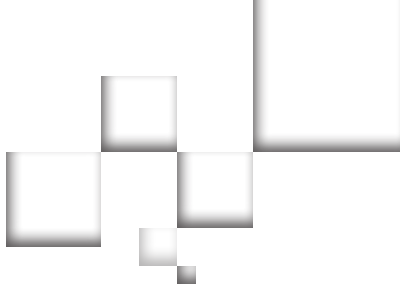
Lóráról megtudjuk, hogy míg élt, ő adott hangot a *Biblia* szavainak: „E könyvből szokott az ő kedves leánya méla estéken jósló ezüsthangon felolvasni, míg apja, lelkével Isten szavain, szemeivel gyermeke ajkain függve, összetett kezekkel ült a vén zsöllyeszékben és hallgatta a jósló hangokat. / Hajh, e könyv öt év óta nem volt már kézben. Ki tudott volna abból oly ihletten olvasni, mint ő, ki azt utoljára bezárta? Az Isten igéi nem voltak benne oly vigasztalók többé, mint azelőtt, míg azokat egy szeráf olvasá ki belőle.” Lóra tehát közvetítő instancia a szöveg és a saját világa között. Másfelől viszont Lóra halála után maga a *Biblia* szövege az, ami felidézi azt a hangot, amely őt magát (mármint a szöveget) megidézte: „Mintha mondta volna neki valami, hogy nyissa föl e könyvet, és ahol felnyitja, ott olvasson belőle. Tán emlékezni fog újra a jósló ezüsthangra, mely annyszor végigjárt azokon?” A *Biblia* hangjába, amely megmutatja a közelgő véget, és jelenvalóvá tesz egy sorsot, implicit módon beleíródik Lóra távollevő hangja.

Lóra, mint Bényei Péter írja, látnok, médium, „aki közvetít a tapasztalati és a transzcendens világok között.”¹⁴ Ezek szerint Lórát egy olyan tudatként írhatjuk le, amely önma-

14 BÉNYEI, 56.

ga és a lét teljességét birtokolja, hiszen egy ilyen tudat egyszerre tartalmazza a múltat, a jelent és a jövőt, az eseményeket és azok jelentését. Lóra hangjában ez a tudat nyilvánítaná ki önmagát, és ez a hang az, ami közvetít a Biblia (Jób) és Áron saját hangja között, illetve a mitikus szöveget a jelenkori eseményekre olvasva megadja azok jelent(ős)égét, súlyát. Lóra hangja tehát egy olyan hang lehetne, ami a fentebb említett paradoxonokat feloldhatná önmagában, az identitás elvesztésének és visszanyerésének játékát átfogva egy nagyobb egység részeként integrálhatná az önelentmondásokat. Ám a helyzet nem ilyen egyszerű, hiszen amit Lóra tulajdonképpen megjövendöl, az nem annyira a külvilágra, mint inkább a *saját visszatérésére, eljövételére vonatkozik*, ilyen módon itt inkább a *saját identifikációjáról* van szó, mint a külső eseményekhez való viszonyról: „Leányod, aranyos hajú Lóra eljő akkor hozzád, s járni fog veled mindenüvé, és te dicsekedni fogsz vele, hogy leányod feltámadott.” Amikor Lórát eltemetik, egy hatalmas ágyúcsövet helyeznek a sírjára fejfául, amelyre rávésik a nevét. Az ércre írt név ebben az esetben az a jelölő, amelynek jelöltje a halott. Később azonban a súlyos öntvényt kiemelik a földből, és kerekkellegészítik ki, ekkor a 'Lóra' jelölő *már ezt a tárgyat nevezi meg*, az ágyú ekkor már *nem hordozója, hanem jelöltje* lesz annak a névnek, ami rajta látható. *A jelölő levált az eredeti jelöltről, és új jelöltet hozott létre.* Lóra szavait olvasva előzőleg arra gondolhattunk, hogy valamilyen módon ő maga fog visszatérni (hacsak kísértetként vagy álomképként is), ám amire a Lóra név vonatkozik, az egy radikálisan élettelen, immateriális létező – az olvasói felvázolás tehát csalódást okoz, és a novella tartalma lényegében ezen esemény temporalitásának a színrevitele. Az ágyú ugyanakkor a lány nevéből nyeri az identitását, saját távol lévő eredetére utal vissza, és az erről való leválást, a veszteséget tudatosítja – Lóra látnoksága viszont abból ered, hogy önmaga távollétét jövendöli meg. Lóra kitüntetett (látnoki) identitása és hatalma paradox módon egy olyan önmeghatározásban létesül, amelyben valami olyasmivel azonosítja önmagát, ami nem ő, ami radikálisan különbözik tőle, ami a saját eltörlődése; saját nemlétével azonosítja önmagát.

A megnevezés aktusának tematizálása a novelláskötetben egyébként is több esetben összefügg az identitás kimozdításával. A *Nomen est omen*ben Perczel Mórt óvják attól, hogy a *saját nevével találkozzon*, ami be is következik, amikor egy *Percel* nevű faluban kell összecsapnia a császári csapattal. Ez a történet szerencsésen végződik, ám nem jár ilyen sikerrel *A tarcali kápolna* tábornoka, aki a saját nevét látja felvésve egy síremléken. A névről kiderül, hogy egyik őse-re vonatkozik, aki ugyanezen a helyen szenvedett vereséget és veszítette életét. Az én ezekben a kísérteties esetekben a saját nevét úgy látja viszont, mint ami egy tőle idegen, ismeretlen jelöltre vonatkozik, ezzel önmagával is idegenként találkozik. A *Szenttamási György* címszereplőjének valódi nevét nem ismerjük meg: miután az oláhok kiirtották a családját, annak a településnek a nevét veszi fel, ahol lakott, az eredetét pedig törli a saját tudatából, amikor pedig a lánya nevét

akarná felírni annak sírjára, megdőbbsenve tapasztalja, hogy helyette a gyilkost identifikáló 'Basilisk' jelölőt véste fel a fakéregre. A név áthelyeződése, azonossága vagy törlése tehát fontos szerepet játszik a kontextusban, mint az identitás fenyegetettségének jelzése.

Az *Ércleány* mind az elbeszélő, mint a szereplő Áron, mind maguknak az elbeszélte eseményeknek az esetében ezen instanciák önazonosságát tette kérdésessé, mindez pedig a címszereplő identitásának kérdésességében összegződik. Az önazonosság mindig paradox szerkezetű, az identitás az önmagától való elkülönülésben létesül. Végül pedig elmondhatjuk, hogy a novella címe is egy ilyen mozgást képez meg, hiszen míg ez a paratextuális pozícióban lévő, és így az egész szöveget identifikáló szókapcsolat a lányt (Lórát) azonosítja az érccel, addig a szöveg időbeliségében éppen ez az azonosság válik szét: Lóra és az érc különbözik egymástól, a Lóra nevet viselő ágyú *éppen a lány halálára, távollétére utal*. Nem arról van szó, hogy egy érchez hasonló keménységű (mert olyan bátor, erős vagy elszánt) lány szerepel a történetben, nem is egy lányt formázó szoborra utal a cím, ahogy várnánk, hanem két olyan elemet egyesít, amelyek radikálisan idegenek egymástól. A novellában az időbeliség nem az önazonosság elnyerésének, hanem elvesztésének dimenziójaként gondolható el, az események, ahogy a szereplők is, olyan paradox módon képződnek meg, hogy közben folyamatosan elkülönöződnek önmaguktól.

HÉRAKLÉSZ ESETE A MOZAIKCSALÁDDAL

(TASNÁDI ISTVÁN: *HELLÓ, HÉRAKLÉSZ!* FELVIDÉKI MIKLÓS RAJZAIVAL)

*Mizser Attilának, a gondos szerkesztőnek,
aki annyi vándorútra elkísért a gyerek- és ifjúsági irodalom
tájain!*

A mitológia mindig is meghatározó alappillére volt a gyermek- és fantasztikus irodalomnak. A mitologikus meseregények² némelyike, mint például a *Harry Potter*-széria, csak merített belőle. Mások teljes világképeket és panteonokat integráltak. Magyar vonatkozásban a legismertebb példa bizonyosan Böszörményi Gyula *Gergő*-sorozata, mely a táltoskultúrát vette alapul.³ Tasnádi István *Helló, Héraklész*⁴ című meseregénye viszont inkább Rick Riordan *Percy Jackson és az olimposziak* ciklusával rokonítható, hiszen a görög mitológiára épít. A felsorolt alkotások közös jellemzője az aktualizáló szándék. Böszörményi és Riordan művei egy 21. századi tinédzsert vezetnek be az istenek világába. Tasnádi korszerűsítő stratégiája azonban főként retorikai. A gazdag humorral operáló, kortárs tinédzsernyelv segítségével meséli újra (majdnem ugyanúgy) Héraklész hőstetteit. Közben pedig mintázatokkal talál a jelenünk és a mítoszok között.⁵ Regénye tanulságai szerint a hős Héraklésznek például sokkal nagyobb kihívást jelentett megtalálnia a helyét *mozaikcsaládjában*, mint legyőzni az ősi Hellász bármelyik szörnyetegét.

Az első és egyben legfontosabb kapcsolata, aminek változásait végigkövetjük, a regény narrátorához kötődik. „Tudjátok, ki vagyok én?! Hallottatok már a világ legnagyobb hősről, Héraklészről? És úgy, hogy Herkules? Herki? NEM HERKI! Egy görög srácról van szó, úgyhogy ma-

- 1 A szerző a dolgozat írásának idején a *Nemzetközi Visegrádi Alap* ösztöndíjában (International Visegrad Fund, 2023–2024, No. 52310166), a *Tempus Közalapítvány* által gondozott *Fiatalkor Oktatói Ösztöndíjban* (2023–2024, No. HTP578JPV2024), valamint a *Kisebbségi Kulturális Alap* ösztöndíjában (Fond na podporu kultúry národnostných menšín, 2024, No. 24-211-00143 Š) részesült. A dolgozat az *Üveghegyek. Fejezetek a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalomból* című kézirat részét képezi – Na tvorbu práce autor získal štipendium *Fondu na podporu kultúry národnostných menšín*. Štúdia je súčasťou rukopisu s názvom *Üveghegyek. Fejezetek a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalomból* (Sklenené pohoria. Kapitoly zo súčasnej literatúry pre deti a mládež).
- 2 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2015, 155.
- 3 LOVÁSZ Andrea, *A komplementaritás varázsa. Böszörményi Gyula: Gergő és az álmofogók*, Új Forrás, 2004/2, 70–85.
- 4 TASNÁDI István, *Helló, Héraklész!* FELVIDÉKI Miklós rajzaival, Pagony, Budapest, 2021, 168.
- 5 SZOKÁCS Eszter, *Isteni civódások*, Mesecentrum, 2022 = <https://igyic.hu/konyv/ajanlok/isteni-civodasok.html>

radjunk a Héraklésznál! Na, szóval ez a Héraklész – nem én vagyok. / Csak majdnem. Én vagyok a féltésója, a nevem Iphiklész. [...] [E]gy egyszerű földi halandó vagyok, pont, mint ti. A bátyám viszont egy igazi sztár, egy félisten!”⁶ Azonkívül, hogy már a nyitány is sok mindent elárul a szöveg nyelvezetéről, a rálátásunk horizontját is kijelöli. Iphiklész révén nem az istenivel kell azonosulnunk, hanem befogadóként megmaradhatunk a magunk emberi szintjén, és egy lépés távolságból szemlélhetjük a számunkra elérhetetlent. A transzcendens ilyenformán külső marad, hasonlóan, mint Christopher Moore *Biff evangéliumában* Jézus az elbeszélő számára. Amíg Böszörményi és Riordan isteni képességekkel rendelkező hősoket mozgat, akikhez az olvasó soha nem válhat hasonlóvá – és így részint mindig kívül is marad a mű világán –, Moore és Tasnádi emberhőseinek épp a maguk korlátok közé szorított képességeivel kell számot vetniük. Ahogy Szokács Eszter is megjegyzi: „A szuperhősök általában eleve kicsit unalmasabb figurák: vagy erejük van, vagy valami szuperképességük, és ha nem adunk melléjük valami pluszt, könnyen egysíkúvá válhat a történetük.”⁷ A regény innen nézve a narrátor útkeresése is. A megbékélés azzal, hogy a testvére bizonyos téren behozhatatlanul tehetségesebb nála. Noha mindenki szerint ő az „agy”, és az is bizonyos, hogy Héraklész sok esetben nem boldogulna nélküle, a reflektorfény nem az övé. Iphiklésznek tehát vagy ki kell egyeznie a támogató szerepkörével, vagy óhatatlanul szakítania kell a bátyjával. Ő „azonban segít és küzd, tanácsot ad, és szenved, irigy és büszke egyszerre. Nagyon szép ez a szál, igazán emberi és ettől egyetemes és megható”⁸ – olvashatjuk Kaposi Ildikó elemzésében. Hiszen ilyen típusú kihívással sok (gyerek)olvasó szembesül. Ám Iphiklész is hamar rájön, az éremnek két oldala van. „Ahogy néztem utána, arra gondoltam, hogy mindig is szerettem volna valamivel kitűnni a tömegből. Valamiben különbözni, jobbnak lenni, mint a többiek. Most kezdtem látni a tesóm példáján, hogy ennek azért ára van.”⁹

Hiszen Héraklész sem igazán találja a helyét az emberek világában. Az a fajta szereplő, „akit távolról lehet csodálni, de biztosan nem szívesen lenne a padtársa az ember.”¹⁰ Tisztában van különleges képességeivel, és azzal, hogy a főisten az apja, viszont látja azt is, hogy ez az apa semmilyen különösebb érdeklődést nem mutat iránta. A rendkívüli háttér így hamar teherré válik. „Mi az, nem tudtad? A te híres apád, Zeusz, beöltözött Amphitrüónnak, így csalta be magát anyátok ágyába! Ebből a csalásból lettél te...”¹¹ – olvassák a fejére a királyfikepzőben. Miután pedig egy dühkitörése során megöli a lantos Linosz mestert, és a Kitharión hegyre számúzik, a pásztor ezt mondja neki: „Akkor már mindent értek! [...] Együtt akarnak lenni az igazi gyerekekkel. A közössel. Az úgy egy család. Te meg csak útban voltál.”¹² Indulatkezelési problémái, folytonos bizonyítási vágya, és az, hogy irtózik

6 TASNÁDI, I. m., 5–6.

7 SZOKÁCS, I. m.

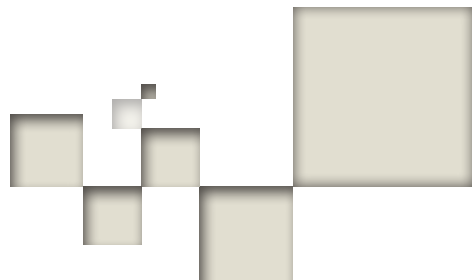
8 KAPOSI Ildikó, *Helló Héraklész, 12 nem fogadott hívásod volt Hérától – Színikritika*, Ectopolis Magazin, 2021 = https://ectopolis.hu/hirek/hello-heraklesz-12-nem-fogadott-hivasod-volt-heratol-szinikritika/?fbclid=IwAR0_QmPvDbeROMW6wp3_kNdNj6TPPrIcT4xj2%E2%80%A6

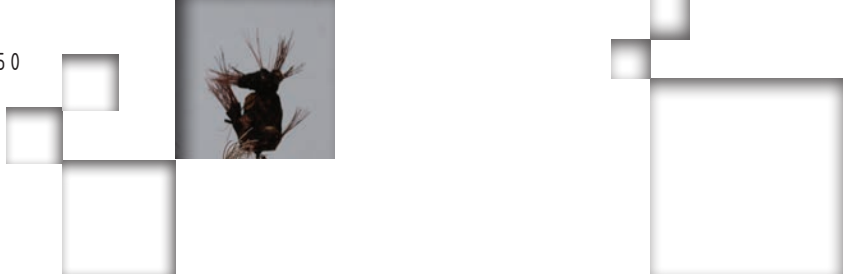
9 TASNÁDI, I. m., 127.

10 GERGICS Enikő, *Helló, Héraklész! Budapest Bábszínház*, Spiritusz Online, 2021 = <https://www.spirituszonline.hu/kritika/antihostortenet/>

11 TASNÁDI, I. m., 26.

12 Uo., 49.

mindentől, amiben nem ő a legjobb, áttételesen mind a zavaros családi háttérre vezethetők vissza. „Szüksége lenne egy apára, aki utat mutat neki, és büszke rá. Ehelyett Amphitruón eltaszítja, Zeusz pedig számára láthatatlanul, messziről figyeli, ahogy halad előre a próbákkal”¹³ – állapítja meg Kaposi. Zeusz kicsapongása tehát a fiú terhe lesz. A bosszúálló mostoha, Héra pedig, amolyan kísértő gonoszként, mindenütt ott leselkedik rá. Ha kell, iskolai szakfelügyelőként hergeli ellene a tanárokat, delphoi jósként kényszeríti a tizenkét munkára, vagy épp alternatív jövőképekkel hoz rá időszakos örületet. Iphiklész kisebbségi komplexusát is ő erősíti fel. „[M]iért jó az neked, hogyha Héraklész még híresebb lesz? Már így is el van szállva magától! Téged meg nem ismer senki.”¹⁴ Még Héraklész kedvese, a mindenki által imádott Megara kezét is neki ígéri – ahogy bárkinek –, ha segít megbuktatni a testvérét. A folyamatos intrikák révén pedig majdnem sikerrel is jár. Amikor tébolyában egy hajszál választja el Héraklést attól, hogy Iphiklészre támadjon, eljutunk a fentebb jelzett válaszüthöz. Iphiklész ugyanis tudja, hogy a testvére hogyan győzheti le a hüdrát, ahogy azt is, hogy ha nem segít neki, Megara keze is az övé lehet. „Haragudtam rá egy napig. Két napig. Harmadik napon aztán felriadtam az éjszaka közepén. [...] Hirtelen elborított az önvád.”¹⁵ Iphiklész a testvérét választja plátói szerelme helyett. Nem az önös érdeket állítja előtérbe, hanem a családot. Legyen bármilyen összetételű, bármennyire is mozaik. „Arról persze kevesen tudnak, hogy ha nem segíték neki az utolsó munkában, akkor talán minden máshogy alakul. [...] De segítettem neki, és nem bántam meg! Büszke vagyok Héraklészra! És egy kicsit magamra is.”¹⁶ Lehet, a történet címben Héraklész neve szerepel, ám igazából mégis inkább Iphiklészről szól.

A mozaikcsalád és az azzal járó kihívások a regény fő motívumának mondhatók, és valóban összekötő mintázatai a jelenünknek és a mitológiának. Az események egyik fő mozgatórugója a kamasszá tett hősök útkeresése. A sajátos családi- és rokoni szerkezetekben, viszonyrendszerekben való eligazodás.¹⁷ „Az úgy volt, hogy Héra, a tesóm mostohaanyja, vagyis hát az apjának, Zeusznak a mostani felesége... Értitek vagy lerajzoljam? Na jó! / Szóval Héraklésznek Zeusz az apja és Alkméné az anyja, aki egyébként az én anyukám is. Zeusz mostani felesége, Héra, ki volt akadva a férje előző gyerekére, és el akarta pusztítani a kis Héraklést. Én pedig csak rosszkor voltam

13 KAPOSI, I. m.

14 TASNÁDI, I. m., 108.

15 Uo., 153.

16 Uo., 165–166.

17 JÁSZAY Tamás, *We need a hero. Tasnádi István: Helló, Héraklész! / Budapest Bábszínház, Revizor*, 2021 = [https://tiszatajonline.hu/irodalom/mindenkibol-lehet-hos/](https://revizoronline.com/hu/cikk/9281/tasnadi-istvan-hello-heraklesz-buda-pest-babszinhaz; SZOKÁCS, I. m.; Kovács Diána Éva, Mindenkiből lehet hős. Tasnádi István: Helló, Héraklész! Tiszatáj online, 2022 = <a href=)

rossz helyen.”¹⁸ A megcsalt Amphitrüön bár szívesen megszabadulna Héraklésztől, miután Alkméné megfenyegeti, hogy ez esetben „ő azonnal csomagol, és már itt sincs, elhúz a gyerekekkel”,¹⁹ meggondolja magát. Tasnádi modernizált antikvitásában a női karakterek fontos fegyvere az érzelmi manipuláció, valamint a meggyőzés, amivel igyekeznek boldogulni a férfiak által dominált világban.

A mozaikcsalád szituációs nehézségeivel terhelt a főisten első megjelenése is. „Zeusz! Micsoda... khm... megtiszteltetés... hogy meglátogatod a házamat... ismét!”²⁰ – fogadja a megcsalt király, Amphitrüön. A leginkább sokatmondó mégis a távozó isten megjegyzése Alkméné felé: „Jól áll neked ez a pár kiló plusz!”²¹ Mindez óriási, görög stílusú betűkkel szedve egy kétoldalas ábrán, Amphitrüön dühös, Alkméné szégyenkező-megalázott tekintetével párosulva. A szövegben Zeusz a maszkulin szexizmus képviselője. Önelégült, csábító, a nőket tárgyiasító retorikát működtet, s amikor valami nem az ő szándékai szerint történik, erőszakos és fenyegető is. Még Hérát is megfenyíti, mondván, „ha nyilvánosság előtt még egyszer ellentmondasz nekem, aranybilincsekkel lógatlak fel az égre, és két üllőt kötök a bokádra. Világos?”²² A sorok közt kitűnik a kérdés: hogyan lehet ellenállni, mit lehet tenni egy szexista, maszkulin istennel szemben, aki felette áll a törvényeknek? Nos, nem kapunk választ – tehát nem sokat. Ezzel pedig az olyan kortárs problémákra is reagál a mű, mint a *me too* mozgalom törekvései. Jóllehet, mára annak is el kellett végeznie az önreflexióját. A *Helló, Héraklész!* hasábjain tehát „a görög mitológia esszenciáját kapjuk, megismerjük az embereket folyton vegzáló istenek szeszélyeit és az ő kényüknek-kedvüknek kitett emberek megpróbáltatásait.”²³ Tasnádi természetfölöttijének legfőbb jellemzője pedig kétségkívül az önkény. Héra, a házasság istennője, bár a nőiség megtestesítője lehetne, a nála gyengébbekkel szemben ugyanolyan fenyegetésekkel él, mint Zeusz. Így inkább megrontottja, mint ellenpontja a főistennek. Házasságuk a szöveg szerint felszínes, elhidegült, a folytonosan ismételtetett „drágám” szó pedig végletekig kiüresedik a dialógusaikban. Valójában Alkménéétől kezdve, Hérán keresztül egészen Héraklészig mindenki Zeusz áldozatának, bábjának mondható. A szöveg mindezek révén olyan kortárs társadalomkritikai eszmerendszerek szükségességére is reagál, mint a feminizmus (remek megoldás, hogy épp az amazon királynő, Hippolüté révén), s olyan társadalmi problémákra is, mint a bullying. Utóbbi Tasnádinál a homoszexualitás

18 TASNÁDI, *I. m.*, 7–8.

19 *Uo.*, 11.

20 *Uo.*, 29.

21 *Uo.*, 34.

22 *Uo.*, 163.

23 SZOKÁCS, *I. m.*

felhangjaival párosul, mégpedig Eurüsztheusz által, aki előbb rajongója, később pedig főellensége Héraklésznek.

A világepítést tekintve a szerző csak részben marad hű a tizenkét munka és Héraklész történetének szélesebb körben ismert változataihoz.²⁴ Megváltoztatja például a munkák sorrendjét – nála a hüdrával folytatott viadal az utolsó. De jelentős módosításokat eszközöl a szerepkörökön is. Héraklész és Megara kapcsolata, valamint gyerekeiké a mitológiában sokkal tragikusabb, mint Tasnádinál. Noha a Héraklész elméjére telepedő téboly (lásd a *Bekattanva* című fejezetet) itt is jelen van, de a hős akaratereje és a családtagok ráhatása féken tartják. Érdekes intertextuális játék, hogy a látomás, amit Héra bocsájt a héroszra, épp három gyereket jósol Iphiklésznek és Megarának, mint az a mitológiából is ismert. Ez a potenciális jövő tehát párhuzamos valósága, alternatív történelme Tasnádi narratívájának, amit Iphiklész döntése – mint amolyan divergenciapont²⁵ – tesz semmissé. Iphiklész a mitológiában valóban több vállalkozására is elkíserte Héraklészt, a fia, Iolaosz azonban még nála is ismertebb segítője. A két karaktert Tasnádi összevonja, így segít például a hüdra legyőzésében ő. De másként alakul a sorsa Hippolütének, az amazonok királynőjének is. Összességében akár azt is kijelenthetjük, hogy Tasnádi történetében a görög mitológia sokkal kevésbé tragikus, mint az eredeti.

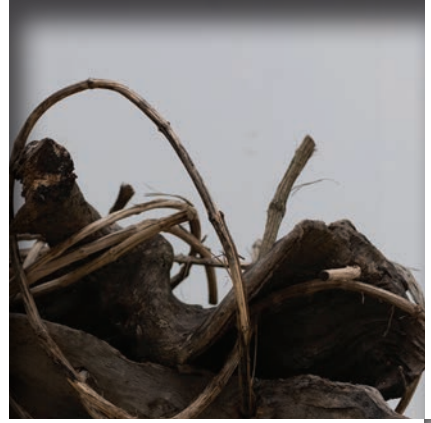
A *Helló, Héraklész!* poétikáját mindenekelőtt a kortárs diákszleng aktualizáló megoldásai, valamint a gazdag és változatos humor jellemzik, sokszor feszes egységet alkotva. Valójában már az antik hősök által használt diákszleng is bőséges humorforrás, hát még a korok egybecsúsztatását elvégző nyelvi megoldások. Am gyakran találkozunk szituációs humorral is. Amikor Megara meglátogatja a pásztor Héraklészt, így incselkednek: „– Figyu már, neked van ilyen jó illatod? / – Ja, hoztam pár gíroszt. Gondoltam, kajás vagy. [...] – Hagyma, csípős, minden ment bele? / – Nem, hagymát nem kértem – sütötte le a szemét Megara.”²⁶ A szerző a görög eredetű szavak görögségét alternatív írásmóddal is igyekszik hangsúlyozni (pl. pejdagógosz, stratégosz). Az antik kultúra elemei és kifejezései (isteni invokáció, bukolikus költészet, naphimnusz stb.) első ránézésre bár a könnyed nyelvhasználat ellenpontjainak tűnnek, mégis természetesen simulnak a szövegbe, az idegenségérzet helyett pedig épphogy a befogadásuk válik zökkenőmentesebbé.²⁷ A regény olykor azt a hatást kelti, mintha a tizenéveseknek szóló antikvitás-tanórák szüneteiben mozognánk. „Héraklész, elkezdődött az óra, ha nem zavar. / De, egy kicsit

24 APOLLODÓROSZ, *Mitológia*, HORVÁTH Judit ford., Európa, Budapest, 1977, II; NÉMETH György, *Héraklész tizenkét munkája*, Rubicon, 2017/11, 14–19.

25 GAVRIEL D. Rosenfeld, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha?” Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről*, SZÉLPÁL Livia ford., Aetas, 2007/1, 151.; BAKA L. Patrik, *Az alternatív történelem műfaja*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2020/3, 129–150.

26 TASNÁDI, I. m., 58.

27 NAGY Andrea Flóra, *Herkules, a görög srác – Tasnádi István: Helló, Héraklész!*, f21.hu, 2022 = <https://f21.hu/irodalom/gyermek-es-ifjusagi-irodalom/hello-heraklesz/>

zavar.”²⁸ Ezt erősítik a szóviccek (Krétán helyett kretén, szakfelügyelő helyett szagfelügyelő), vagy az olyan aktualizáló lelemények, mint a kozmogónia-munkafüzet. Azáltal pedig, hogy a királyfiképző „koedukált osztályában” hőseink éppúgy a „rohadt sok idegen szó”²⁹ miatt zsörtölődnek, és hogy a „frontális oktatás” borzalmait is megtapasztalják, a szöveg megcsontosodott oktatásügyünk kritikáját is elvégzi. Csak margóra jegyezzük meg, hogy részben talán Linosz mesternek is ez lett a veszte. Egy másik szakaszon a mű az isteni önkényt leplezi le azáltal, hogy bizonyítja, a transzcendencia némely döntései is pusztán nyelvi asszociációkon alapulnak. Amikor Héra azon töpreng, mivel is jutalmazhatná meg Eurüsztheuszt, így szól „mi kéne, mi kéne... mondjuk, Mükéné trónj[a].”³⁰

A szöveg nem él kortárs technikai eszközök integrálásával, de olyan jelenkori hóbortokra reflektáló megoldásokkal, minthogy Kerberosz a „csirkemájás jutalomfalatot” szereti, vagy hogy Perszeponénak „hónaljkytyája”, azaz pomerániai törpespicce van, s hogy Héraklész az Alvilágba menet „retúrjegyet” kér a hitetlenkedő Kháróntól, igen. Mindezen megoldások is azt igazolják, hogy a népmeséhez hasonlóan a mítosz nem lezárt forma. Jászay Tamással szólva: „sokkal inkább élő organizmus, ami az őt használók (!), formálók, fejlesztők kezében folyamatosan változik és alakul, a kitűzött célhoz rugalmasan idomul.”³¹

A narrációra vonatkozóan több önreflexiót is találunk a szövegben. Amikor bizonyos kalandok után az elbeszélő azt mondja: „Mindezt később Héraklész mesélte el nekem, úgyhogy lehet benne némi túlzás”³², nemcsak a textus retorikai megoldásaira, de az Apollodórosz *Mitológiájától* való narratívabeli eltérések miatt is reagálhat. Iphiklész innen nézve hallomásból mesélő, megbízhatatlan narrátorként lepleződik le. Egy másik szöveghelyen, a Kitharion hegyén a király a következőket kéri a szószátyár juhásztól: „Nem lehetne, hogy egy kicsit tömörebben fogalmazzál?”³³ Ezzel az óhajával a textus többi részének rendkívüli tömörségére is reflektál. A munkák java például csak egy-egy pársoros bekezdéssel van leírva, ami persze azt is jelzi, hogy a hangsúly máshol van. Amikor pedig Khárón azt kérdezi Hérakléstől, hogy „Milyen köszönés az, hogy *helló?* Meg *hali?*”³⁴, éppúgy a szöveg aktualizáló stratégiájára esik önreflexív utalás, amiként a címben is. A révész kérdése mindazonáltal vonatkozhat a klasszikus kultúrát érintetlenné tartók idegenkedésére is, ami akkor is jelen van, ha tudjuk, az aktualizálás és

28 TASNÁDI, *I. m.*, 17.

29 *Uo.*, 19.

30 *Uo.*, 41.

31 JÁSZAY, *I. m.*

32 TASNÁDI, *I. m.*, 105.

33 *Uo.*, 45.

34 *Uo.*, 129.

újrírás lehet, hogy az egyetlen módja a nehezebben befogadható eredők megtartásának az oktatási folyamatban. Például ahogy Tasnádin kívül Szabó Borbála tette legutóbb a magyar klasszikusok legismertebbikével *A János vitéz-kód* című regényében.

Felvidéki Miklós rajzai révén a *Helló, Héraklész!* nem egy, de két médium, szöveg és képregény egymást kiegészítő jelenlétéből bontakozik ki. A rajzok végig a képregény megoldásaival operálnak. Olykor önálló, keretezett képkockák szóbuborékokkal, máskor több, mozaikszerű kocka, változatos átmenetekkel, vágásokkal. A műben találni azonban egész- vagy akár kétoldalas, szöveget épphogy tartalmazó illusztrációkat, megint máskor keretelen, az oldal különböző pontjain feltűnő rajzokat is, amelyeket körbefut a szöveg. Az illusztrációk különlegessége, hogy a leírásokat helyettesítik. A műben karakter-, táj- vagy viseletleírásokat nem kapunk. Azokat látjuk. Mindez pedig egyszerre járul hozzá a cselekmény dinamizmusához és a két médium elválaszthatatlanságához is. Kép és szöveg kapcsolata azonban változik a műben. Előbbi olykor csak illusztrál, újramond, máskor kiterjeszt,³⁵ de van, hogy alternatívát kínál. Héraklész például nem ráül Eurüsztheusz lantjára, ahogy a szövegben, hanem a nyaka köré csavarja azt. A képek nagyon sokszor ki is egészítik egymást a szöveggel. „Zeusz intón felemelte a jobb kezét, és ekkor, mintegy illusztrációképpen, hüvelyk- és mutatóujja között ívet húzott egy elektromos kisülés.”³⁶ – olvassuk, aztán, mintegy a szöveg felhívását teljesítve, következik a rajz. A képeknek mindezen felül gyakran saját humordimenziója is van, a karakterek némely megjegyzése pedig csak a szóbuborékokban olvasható. Utóbbiak kapcsán egyébként az is eldönthetetlen, hogy melyik alkotó hozzájárulásai. Az illusztrációkon az aktualizálásnak is egy sajátos rétegét kapjuk: az antikizáló viselet a kortárral keveredik. Amphitruón például öltönyt, szemüveget és bajuszt visel a saru, a köpeny és a korona mellett. A fiúk sportcipőt, pólót – igaz, görög-mintás szegéllyel, a várakozó Héraklész melletti „busztáblán” pedig egy szekeret látunk. Az isteneket a rajzok superhős-attribútumokkal is felruházzák (például jellegzetes viselettel), ami a szöveg révén nem – csak az illusztrációk által érzékelhető. Ahogy Zeusz villám-szarvai is csupán ezeken láthatók, isteni mivoltára éppúgy felhívva a figyelmet, ahogy arra is, hogy egy „felszarvazó” istenről van szó. Az pedig, hogy az illusztrációk képregény jellegű öltenek, innen nézve önreflexió is, hiszen mindenekelőtt ez a művészeti ág „felelős”

35 VÁRNAI Zsuzsanna, *Kép és szó. A vizualitás szerepe és jelentősége a kortárs gyermekirodalomban* = HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett (szerk.), *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, FISZ, Budapest, 2017, 392.

36 TASNÁDI, I. m., 33.

azért, hogy az antikvitás isteneit mára leginkább a szuperhősökkel azonosítjuk. Az Eurüsztheusz pánikszobájaként prezentált amfora révén (amire hőseink persze *köcsöggként* is utalnak) Felvidéki rajzai a görög kultúra feketealakos vázáit is integrálják,³⁷ melyek közül több valóban Héraklész hőstetteinek emlékét őrzi.³⁸ Mindezek fényében kijelenthető, hogy a *Helló, Héraklész!* csak kép és szöveg együttes olvasata mentén fogadható be a maga teljességében...³⁹ sőt! Az így kialakuló intermedialitást tovább gazdagítja a mű bábszínházi változata,⁴⁰ amelyet egy Héraklészra szabott TikTok-profillal is kiterjesztettek,⁴¹ transzmediálissá téve a mű univerzumát. A Tengely Gábor rendezte, „már-már felnőtteken árnyalt, morálisan szürke és megkérdőjelezhető világot”⁴² színre vivő darab éppúgy nagyon pozitív kritikái fogadtatást kapott.⁴³

Tasnádi István és Felvidéki Miklós kötete, a *Helló, Héraklész!* a kortárs diákszleng és humor, a mítoszokban felismert, ma is időszerű szociológiai mintázatok és intermedialis megoldások révén írja újra Héraklész tizenkét munkájának és családi kapcsolatainak történetét. Művük könnyebben befogadhatóvá teszi az antikvitás megannyi elemét, és poétikai megoldásai miatt is méltó a figyelemre. Nemcsak azt bizonyítja, hogy a humor révén az élet nagyobb akadályai is könnyebben átvészeltethők, hanem azt is, hogy a legtöbbet épp abban a szerepben tehetjük, amit kiosztottak ránk. Hiszen Héraklész is az őt elpusztítani vágyó Héra próbái tették azzá, akivé: még a neve szerint is „Héra dicsőségévé”. Nem véletlenül hangzik el épp az istennő szájából a következő jótanács: „Ne legyen harag a szívedben, fiam! Sorsunk az istenek tréfája csak, és a legjobb, amit tehetünk, hogy együtt nevetünk velük!”⁴⁴

37 *Uo.*, 96.

38 NÉMETH, *I. m.*

39 SZOKÁCS, *I. m.*

40 TENGELY Gábor (rend.) – TASNÁDI István, *Helló, Héraklész!*, Budapest Bábszínház, Budapest, 2021, 140 perc = <https://budapestbabszinhas.hu/eloadasok/10-hello-heraklesz>

41 TIKTOK, *helloheraklesz*, [2024] = <https://www.tiktok.com/@helloheraklesz>

42 GERGICS, *I. m.*

43 KAPOSI, *I. m.*; JÁSZAY, *I. m.*

44 TASNÁDI, *I. m.*, 138.

JUHÁSZ TIBOR

A TERMÉST ÉS A TESTEKET

Mizser Attilának

Nem volt emberi a fejformátok!
A maszkok orra disznóra emlékeztetett,
felegyenesedett, kiöltözött vágóállatok,
mutogattunk rátok, mikor a búzában ásni
kezdtek! Nem ismertük a sistergő számlálót,
amit a vetésbe dugtatok! Idén nem arathatunk,
mondtatok, és learattatok! Pedig akkor már ti is
hánytatok, vedrekbe, hordókba lapátoltátok,
amit lehetett! Jóságainkra napokkal később
fegyvert fogtatok és elvittétek őket is!
Honnan tudhattuk volna, hogy az erőműhöz
szállítjátok a termést és a testeket!
Hogy a tárolót is ti ástátok, amibe szennyezett
talajunkat, beteg állatainkat temettétek el!
Hogy az ólom miatt volt fényes a ruhátok!
De hiába hordtátok! Mert a katasztrófa óta
úgy nő bennetek is a daganat, mint kertben
a gyümölcs! Sugárvédelmi viseletben
először lépett a földünkre ember.

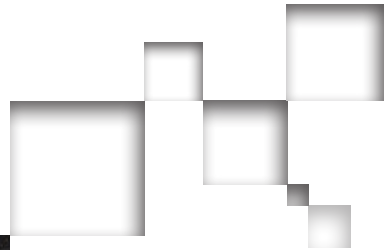
CSANDA GÁBOR

IDE TARTOZOM

(MATULA HAZAKÉSZÜL)

Mizser Attilának

mëgin hiába vártalak
kisfijam még a fél
hatoshó is kimëntem pedig
hasogatott a lábam
csak a Észi fija szát
lë az a akasztófáraló
hát lëszëttem ëgyedú
a szöllót micsinájjak ha
nëm gyúsz të dógod aszt is
a Észitíú tudom hogy mëgin
mëgverték a bőrkabátod
is kiszakatt nëmtom
mire jó ez hogy ez ennyi
píszta hoz vagy mi de lësul
a bőr a kípemrú a faluba és
a tévét se kapcsóllom má be
në is lássam ahogy
mëgin kitónak veled
bëzzëg a doktor Lësszing
a mindig begombót ingbe van és
nyakkendóbe ëlëgánsan mëg
a öltönyibe is könnyen van
ugyi a meleg irodájába a haja
is máshogy áll hát nëgyere ha
nëm tucc ott rohaggyon

még minden fűrt a vényigén
hogy szeretted pedig pláne
kompótnak ezír oszt kár
vót iskolába jární ötkor keeni
a párkányi szemílyhő hogy
a veróckét egyszer sē
nyitod rám még hogy
rajtad röhögjön még a Ęszti
dēbil fija is járjā csak a
triptíszbālba tēszek rá
magosrú veresd csak magad
kisfijam furt csak hitēgetsz
nēm tudom mivee
ērdēmőtem esztki
hāt négyere hónap sē
még sēmikorsē csak a lábam
nē hasogatna legalább

N. TÓTH ANIKÓ

KÉT HAIKU

MA 50

Mégis miért ne
Idővel minden élet
Zsúfolt terület

A gondolatjel
Titkos tájon nyújtózik
Ide is elér

CSEHY ZOLTÁN

PEGAZUS

Születésnapi vers Mizser Attilának

Szárnyalj, mennyei ló, ősi Medusa-sarj,
Gorgó-seb-szülemény, tiszta poétikák
szent jelképe, patád ős nyomain fakadt
forrásvíz vegye szomjadat!

Költő, ötleteid Bellerophonja légy!
Kéklő ég magasán héroszi pátoszod
szépségében időzz, és a kiméra-had
hadd haljon nyomorult halált!

Szürkül már a világ, tűnik a posztmodern!
Minden kárhozatos módra fecsegni kezd.
Nyúlik, nyaklik a sor, nyálka a tinta is,
s művértől iszamós a vers!

Kaptat pónilován hegyre a renyhe giccs.
Templom várja, ahol félrebeszél a pap.
Lócitromra repül közben a lenge légy,
s csöndben nyalnak a seggnyalók.

Túl sok lett a zavar, fejtetejére állt
minden, s folytonosan népes a kis porond.
Vándorcirkusz-öröm kéjeiben kacag
gyermekded filozófiánk!

„Lókolbászt Pegasosból!” – nyög a becstelen.
Szent forrás vizein úszik a műanyag,
vegyszertől bugyog és habzik a szőke víz:
túlszennyezte a fikció!

Bárhogy van, ne busongj, töltsd a falernumit!
Lépcsőin ma megint felmegy a pontifex.
Ünneplésre siess, Múzsza, te hangadó,
serkentsd lesbosi lantomat!

Szent ló, még a kötőféked is oly nemes!
Istennő aranyát tartja, ki elvezet.
Pindus zord havasán szállva tavaszt hozol,
s Múzsák táncain andalogsz.

Adjál ihletet és szállj fel a szent hegyig!
Pompás ritmusokon ússzon a képzelet,
mérték és lelemény élveztébe vess,
s lengesd éteri szárnyadat!

MINTHA REPÜLNÉK

PETŐFI NYOMÁN A FELFÖLDÖN
(RÉSZLET)

Ismerkedem az új autóval (legalább nekem új), és hát egy ilyen szép, hőséges napon az autópályán kiderül a turpisság: nem működik a klíma. Ha lehúzó az ablakot, nem hallom a zenét, vagyis marad a belső zene, ami a fejből szól. Amint kezdem nem bírni vagy a hangzavart, vagy a hatvan fokot, pár percenként váltok. Van, hogy azt a bizonyos belső hangot nem bírom. Van itt baj elég. Ezek a belső hangok most azt mondják, hagyjam ki Miskolcot. Petőfi se bonyolította túl.

„Utam Aszódtól Kassáig szót sem érdemel. Miskolcig már voltam, azon túl még nem, s így Kassa volt az első hely, mely kíváncsiságomat igénylél.”

Akkoriban még nem létezett az Avas-lakótelep, aminek a látványa biztos igényelte volna a kíváncsiságát. Jobboldalt olykor Tokaj hegyét látom. Miskolc után terelés, egészen Szikszóig.

A szikszói Hell-gyár is lenyűgözte volna Sándort. Rengeteg gondolatot hoz be, filmes és irodalmi allúziókat, és egyik se túl derűs. Félelmetes gyárváros, szép szimbóluma a jelenkornak: egy alapvetően fölösleges, sőt inkább káros, harminc éve még nem létezett termék kategória, amelyben apró nemzetünk világsikert ér el. És értem, GDP-emelkedés, persze, meg hogy rengeteg munkát ad, és van némi langyos állami hátszél, értem én. A Hell-gyárral szembeni benzinkútnak mindenestre kétségtelenül Angel a neve. Lengyel autókkal van tele a parkoló – az Adria felé menet itt lehetnek először egy jót. Valóságos komplexum ez is, benzinkút, shop, étterem, minden. Hell-termékek szinte a plafonig. És megint tanultam valamit: a Floewater feliratú bádoflakon, megkérdeztem a pultnál, egyszerű ivóvizet rejt. Nem is tudtam megállni, annyira kísértett ez a Floewater. Nekem pedig az olvasóim nevében is helyt kell állnom. És igen, tényleg ivóvíz. Gyerünk tovább.

Kelet, ismeretlen kelet! Magyarország, de teljesen más olvasatú Magyarország. Csupa patinás településnév, szinte az összeshez odahallom, hogy hejj Rákóczi, hejj Bercsényi. Hogy kuruc-labanc háborúk. Egy helyi talán nem is érzi a történelmi töltetet

abban, hogy Szikszó, Gönc, Regéc, Vizsoly, Hejce, Füzér, annyira mindennapos településnevek ezek. Hát én érzem. Erdélyt ismerem, pontosabban annyira mindenképpen, hogy tudjam: nem szabad meglepődni semmin. De Kelet-Magyarország más világ, pont azért lep meg, mert Magyarország, és nem olyan, amilyennek tudom. Más távlatok. A Hernád völgye nem hasonlítható semmihez, tágasabb, fényesebb, nagypályásabb, mint bármi folyóvölgy a Dunántúlon. Észak felé nyitott folyosó, világos, hogy ez egy történelmi verőér, főútvonal – itt akkor is jelentős városok alakulnak ki, ha kevés a természeti kincs. És ez a főútvonal Miskolctól Kassán és Eperjesen át visz az északi világba, a valamikori társországba, Lengyelország, vagy talán úgy érzékletesebb, hogy a lengyel–litván nagyfejedelemség felé. Ezen az úton királylányokat hoztak-vittek idegen házakba, hogy ez a világ meg tudja magát tartani kelet és nyugat között.

Képzelt útitársamnak magyarázom, hogy nézd csak a várakat, azok is pont ezért ülnek az út mellett, szépen, mint őszapó-fiókák az ágon. Boldogkő, Regéc, Szalánc, Füzér, Amadé-vár. Nem nagyon érdekli. Nem nagyon érdekli semmi. Nem is tudom, miért jött velem, de képtelen voltam otthon hagyni. Dolgom van vele: az út végére le kell hámoznom magamról azokat az ölelő karokat.

Ó, te jó Isten, bár tudnám, hol vagyok! Ez annyira más lépték, ez annyira más, ez annyira az idetévedt kelet, és itt megyek benne, ötven fokban, párpercenként lehúzott ablakkal, apró dunai magyar. A regéci várat ígérik, de nem látom. Ó, te regéci vár, hova bújtál itt, az Aba Sámuel-pihenőhelynél. Szent Erzsébet-pihenőhely, ez is mennyire más felfogású névadás. Minálunk, a Róma felé tartó nyomvonalon nincs ilyen, minálunk fonyódi meg táskai pihenőhely van, semmi Beatrix királyné (hozták) vagy Bakócz Tamás (ment, de aztán jött is vissza hamar).

Hatnak-e a helyi közösségekre a földrajzi és más elnevezések? Ha híd, kultúrház, utca viseli valaki (vagy valami, egy kulturális kód) nevét, az bármilyen szinten kölcsönhatásba lép-e a mindennapokkal? Az M7-es siófoki pihenőhelye Gárdonyi Géza nevét is viselhetné – és akkor törtenne valami?

Szürke felhőóriás alá tartok, a kinti 34 fokból pillanatok alatt 28 lesz. Észrevétlenül billennék át a trianoni határon, ha nem kéne megállnom pályamatricát venni. A személyzet segítőkész, lefordítják nekem a kassai szállásom angol nyelvű eligazítását. Jegyzetelek, íme. *Utcai bejárat. Kulcsok a boxban. 0220. Két köteg kulcsot találok, egyet vegyek el, azt, amelyik rózsaszín. A másikat hagyjam ott, a boxot zárjam vissza. Szoba a második szinten, 222-es számú. Piros ajtó a baloldalon. Ha bejutok, a jobboldali ajtón menjek be. Így teszek. A szállást nehezen tudnám leírni, de az egyik legolcsóbb a városban. Olyasmi, mint az első pesti albérletem volt annak idején. Fürdőszoba és bútorzat maradékanyagokból, vattaszerűen körbeölelő, még pont nem elviselhetetlen*

alapszag, kicsit se komfortos, de azért nincs is vele semmi baj, nem koszos, és mégsem a földön kelle hálni, mint egyes magyar poétáknak, lásd később.

Kassa. Azért az itteni utcán is van egy kis nyomorultság.

A főtér felé bemegyek egy templomba, kispiac van mellette. Nem emlékszem, napra pontosan egy éve, a lebukás napján számra vettem-e a Miatyánkot, de azóta biztos ezerszer. És ha aznap nem tettem volna meg, azért most bocsánatot kérek, sajnos akkor nem tudtam figyelni. Eltelt egy év, értetlen még vagyok, mérges már nem. Viszont ami élesebb: undorodni mindig képes leszek.

A legmegalázóbb, hogy ez nem is olyan nagy történet. Képzelt útitársam már most féltékeny arra az egész elmúlt históriára. Mérheterlenül félt engem, dühös, és gondolom, érző lényként bántja, hogy az önérzetét bántja.

Kiérek a térre, szökőkút, zene, nekem zenél, üdv az életben. Jobbra tőlem Márai Bistro, zárva. Kirakatában a Fénysugár Óvoda idei tablója, tizenegy most végzett magyar ovissal, kilenc lány és két fiú. Főtér, élet, nyár, halott sínek, zene, engem vártak ide.

A Dóm. Igen, a *csuklyás barát*, stimmel, ugyanazt láttuk belé. Középkori dóm, ugyan, klasszikus, vérmagyar orsóalakú főtér, ugyan, történelemtudatlanul ülnek mindenfelé az emberek, hajj Thököly, hejj Rákóczi, de ugyan, Istenem, mennyire nem ez a lényeg, mennyire az a lényeg, hogy ne basszuk át egymást.

Apuka a szökőkútnál, huszonöt éves, ki tudja, mi vár még rá. Jól van, őérte is imádkozom.

Voltam már néhányszor Kassán, és most különösen vártam, hogy a város rácsáfoljon a korábbi benyomásra. Hogy ugyanis hideg. Mindig úgy éreztem, hogy lepattanok róla. Hogy nem lehet sehova leülni. Hogy ha leülök, nem kényelmes. Hogy nem tehetem le sehova a táskám, mert vizes lesz az alja. Hogy hiába vagyok itt, el kell menni másnap. Hogy lenyűgöző, de nem elbűvölő. Miközben a Márai-féle Kassa mégis csak meleg szobákat és figyelmes közösségeket sejtet. Az persze egy régi világ, és az akkori, jócskán magyar többségű városban mára 6-8 ezer magyar maradt, többszázezres lakosságra. Ezért érezném hidegnek? Ez túl egyszerű megoldás volna. Meg buta is. Ennyire csak nem vagyok buta.

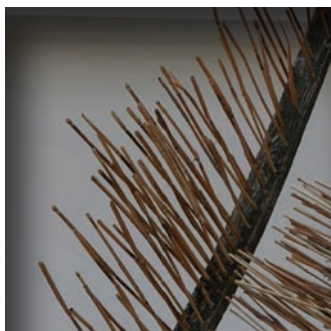
Forgács Miklóssal találkozom a főtéri színház lépcsőjén. A kassai magyar színház dramaturgia, barátom, Németh Zoltán irodalomtörténész ajánlotta őt. Welcome-sör az első helyen, magyar pincérlány. Még őt is meglepi, hogy magyar a pincérlány. Az est végén, amikor visszajövünk, megtudjuk, hogy nem is kassai, hanem a környékről jár be. Dühöng az irodalmi belterj: csekkoljuk egymás kapcsolódási pontjait, örült nagy az átfedés. Kortárs olvasmányokban is, mindenben. Ki mit szerzett be a pesti Könyvudvarban 1997 körül a bagóért árult kiadói készletekből, mennyiért. Melyik kollégánk részegsége a legszórakoztatóbb. Ki hányszor nősült a klasszikusok közül. Megkérdezem, mi a fenét jelent Miki egyik kötetének címe, a *Latex búslakodó*. Kocsmanév? Lehetne, de nem. Gyorsan kódfejtőt ad hozzá, és megtudom, hogy ez lényegében egy szexuális segédeszköz. Egy hatalmas latexzsák, amiben elfér egy egész ember, beleül, fellógatják, és akkor jó. Olyasféle érzetet ad, mintha az anyaméhben ülne. De hát ez egyszerűen gyönyörű. Gyönyörű. Petőfiről alig beszélünk.

Kassán nincs sok Petőfivel kapcsolatos hely, hősünk pikkelt a városra. Vagy kifejezetten rossz napja volt. A Fekete Sas Vendégfogadó, ahol 1783-ban II. József, majd a tulaj vejeként Kazinczy Ferenc is megszállt, mint szállás 1845-ben már *gyalázatos*. Szegény annak is a *leggyalázatosabb szobájában* aludt. (Valószínűleg még így is jobb dolga volt, mint Tompa Mihálynak, aki egy szűk évtizeddel később az addigra a császári rendőrség által átalakított épület börtöncellájában vendégeskedett egy ideig. Még hozzá két legismertebb verse miatt.)

Ráadásul, és ezzel el is dőlt minden: *egyetlen szép fehérchselédet se látott a városban*. A színházban *német komédiások remekeltek kontárkodásban*, és bántotta, hogy a városon túl hiába nőnek furkósbotokra alkalmas ágak, azokat senki se használja arra, hogy *velük a falak közül kiugrassa a művészetnek ezen halálos ellenségeit*. Az *irgalmatlan ordítástól és hebegéstől a gyönyör tengerében fuldokló színházbajáró közönség* is megkapta a magáét. Aznap Kassán minden rossz volt. Nekem azért annyira nem, de főleg a társaság miatt. Köteles Szabolcs, a kassai rádió munkatársa csatlakozik.

Ja, és az alkohol is használ. A kassai Camelot a legkeletibb kocsmá a világon, ahova Pilsner-tanksört visznek. Itt, kérem, csapolóbajnokok dolgoznak, őket meg aztán főleg nagy luxus volna kifurkósbotozni a környező erdőkbe. A csapolóbajnok olyan lehet egy ilyen helynek, mint a Michelin-csillag. Vajon egy csapolóbajnok mennyi sört gyakorol el a semmibe, mire kifejlődik? Jó sörrel gyakorol? Egyből élesben kezdi? Vagy létezik gyakorlósör? Létezik verseny-sör? Ahogy halad az este, egyre rengetegbé a kérdés. Jól van, kezdem érezni, hogy elindultam.

A városról mesélnek. Megkérdezem, ki a város nagy szlovák szülőtte. Azt mondják, egyrészt ha híres akarsz lenni, ne Kassán szüless, másrészt a város múltja annyira magyar, hogy

nem nagyon van ilyen. És milyen lehet ez nekik? Száz év alatt, úgy látszik, most feldolgozták. Sőt, a fiúk azt mondják, tulajdonképpen sose volt még olyan jó a viszony a két nép között, mint most.

Miki megfog, elvisz a magyar színház felé. Útközben megnézzük a Fekete Sast, pipa. Megmutatja a magyar színházat, aztán a másik játszóhelyüket. A házat, ahol állítólag Márai született. Eső, mindenén áttörő eső, és ki tudja, hányadik kocsma. Meg is lassulunk. Mindenünk vizes. Aztán csapjunk bele: az igazi bemutatkozás, friss szerelmi traumáink kerülnek az asztalra. Mindketten hüledezünk a másik történetén. Meg akarjuk fejteni a másikét.

Ahogy összefolynak a színek, egyre világosabban látom, hogy ma éjszaka is tők egyedül megyek haza. A maradékanyagból összehúzott vackomra. Pedig most odaképzelttem elképzelt útitársamat, ahogy valamiféle indokkal a szálláson maradt. Nincs jól. Nincs kedve. Vizes a haja. Hagyni akar egyedül városozni. Mittudomén. És addig rendezgeti a szobát. Kinyitja az ablakot, becsukja az ablakot. Újabb pultoslány, és huss, el is rebben a kép.

Ősszekorhadunk Mikivel a pultnál a nyomorult történeteinkkel, de józanságunk utolsó szikrájával megállapítjuk: az, hogy ribanc, meghaladott terminus. Kész, kimondatott, már nem lehet visszaszívni. Akkor viszont baj van. Mert itt ülünk, búslakodunk, és... hejj Rákóczi, hejj Bercsényi, hát... akkor nem tudjuk.

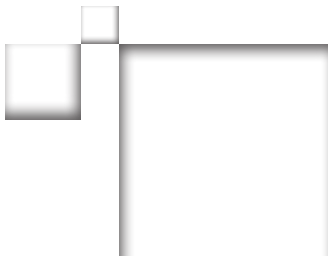
A főtéren zárunk, a legelső helyünkön, ahol a második sörnél hirtelen szerelmes leszek a magyar pincérlányba. Ki akarok menni vele a szomszéd faluba, ahol lakik. De aztán elképzelem, hogy biztos járó motorral várja záraskor a parkolóban a jóképű favágó, és ugyanolyan hamar elmegy a kedvem, ahogy jött. Mikre is vagyok képes gondolatban, te jó ég. Jó, hogy a szálláson hagytam képzelt útitársamat. Szegény, közben biztosan elaludt, és frissen mosott haja szép lassan átveszi a szoba szagát.

Elfoglaljuk helyünket a latex búslakodóban, elcsendesedünk, és néha rúgunk egyet.

Megmosakodtam, összepakoltam, elindultam, mint egy kis manó. Indulás előtt be akartam még menni a városba. Leparkoltam itt, leparkoltam ott, sétáltam balra, sétáltam jobbra, reggelit kerestem, nem mertem senkit megszólítani. Megint hideg lett a város. Buta vagyok, bután csinálom, a szél is rossz irányból fúj.

Kispiac a belváros peremén, törökkávé kardamommal. Mennyi színes dolog, mennyi színes ember. Oldódom azért, de idegen vagyok. A kirakatok üvegében öreg arc.

Hideg van, fúj a szél, nem tudom, nem jó, nem lehet. Nem esik jól, nagyon nem esik jól, nem jó, nem tetszik, hogy nem létezel.

MAGDALENA GARBACIK-BALAKOWICZ

MÁRAI SÁNDOR REGÉNYEINEK FILOZÓFIAI DIMENZIÓJA

A filozófiával is foglalkozó irodalomtörténész a diskurzusok határmezsgyéjén áll.¹ Számolnia kell azzal, hogy mind a filozófusok, mind az irodalomtörténészek gyanakodva fognak nézni rá, és könnyen kritizálhatják, vádolhatják a módszertani tisztaság hiányával. Márai munkásságának elemzésekor mégis az irodalom és a filozófia kapcsolata érdekel. Az és kötőszó fontos ebben a kijelentésben, mivel úgy vélem, ezek a területek interpretációs szempontból nézve kiegészítik egymást. Alapjában véve mind a két terület kognitív élményt kínál számunkra. Mindkettőnek az alapja az elmélkedés, mindkettő az igazságról és az emberi létről szól. Márai munkásságának esetében viszont az elemzési perspektívát az irodalmi szövegek jelentik, aminek az a következménye, hogy kiindulópontom sokkal inkább irodalomtudományi, mint filozófiai. A művészetfilozófia szempontjából természetesen beszélhetünk az irodalmi mű ontológiai, episztemológiai vagy axiológiai-esztétikai megközelítéseiről. Mindegyik megközelítés az irodalmi szöveg alapvető jellemzőinek és szabályainak általános tanulmányozására összpontosít. Ez a szempont egyfajta normatív tekintet, ami különböző poétikákat eredményezhet. Emellett egy másik megközelítés a konkrét irodalmi szövegek vizsgálatára összpontosít, és arra törekszik, hogy megértse őket, valamint feltárja a filozófiai jelentésüket. Ez a megközelítés rámutat az irodalmi mű egyéni befogadásának egyedi szerepére. Ilyen módon „filozófiailag” olvasta az irodalmat Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer vagy Gabriel Marcel. Ez a megközelítés egyértelműen összefonódik az irodalomtudomány hermeneutikai szemléletével. A kérdés azonban az, hogy mit értünk a „filozófiái” olvasáson, illetve az irodalmi szövegek „filozófiái” értelmezésén? Hogyan jelenik meg a filozófia (illetve a filozófiai jellegű jelentés) az irodalomban, és milyen státuszt kap?

Ahogy József L. Krakowiak rámutat, a „filozófiái” olvasás egy olyan olvasási forma, amelynek figyelembe kell vennie az egyes művek egyéniségét (irodalmi formájukat tekintve is), és amelynek nem szabad mindenáron ezt az egyéniséget „az eszmék »élő formától« mentes közös nevezőjére”² redukálnia. Az irodalom, ellentétben a filozófiával, és éppen azért, mert irodalom és nem filozófia, nem használ koherens fogalomrendszert, amelynek segítségével leírhatná a körülöttünk lévő világot. Ehelyett a világ mint egész metaforáját kínálja az olvasóknak. Így amikor filozófiai eszméket és fogalmakat használ, azokat nem konkrétságuktól megfosztott elvont entitásokként mutatja be, hanem

- 1 A szöveg eredetileg cseh nyelven jelent meg. Lásd: Madalena GARBACIK-BALAKOWICZ, *Filozofické souvislosti v literárním díle Sándora Máraiho*, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2022.
- 2 József Leszek KRAKOWIAK, Żaneta NALEWAJK, „Podtrzymać ogień rozumu”. *O filozofii literatury: rozmowa z Józefem Leszkiem Krakowiakiem*, Tekstualia, 2007, 3. sz., 7.

az irodalmi mű egyes szereplői viselkedésének és jellemének konkretizált példáiként. Elmondható, hogy éppen ennek köszönhetően nyújtja az olvasónak a filozófiai eszmék „élő” példáját, amelynek egyéni értelmezése mindig felülmúlja a rendszerszerű értelmezést, ami pedig sokkal nagyobb hatalmat ad az irodalomnak az egyes emberek, valamint a tágabb értelemben vett kulturális folyamatok befolyásolására is. Nem arról van szó, hogy egy irodalmi műbe egy teljes filozófiai rendszert kellene beilleszteni (és aztán keresni), hiszen az irodalom és az irodalmi nyelv nem arra való, hogy a filozófiát ilyen módon „imitálja”. Inkább az a célunk, hogy az irodalomnak és sajátos ábrázolási nyelvének a segítségével jeleníthessük meg a φιλοσοφία értelmében vett igazságot.

Amint Anthony Cascardi rámutat, az irodalom rég felismerte azt a tényt, hogy az igazság annak a nyelvnek a keretein belül létezik, amelyen keresztül elhangzik, és hogy a kifejezésnek számos olyan formája létezik, amely igaznak nevezhető. A posztkartézianus filozófia (és tágabban a tudomány) privilegizált hozzáférést hirdet az igazsághoz. Cascardi szerint a regény mint irodalmi forma bizonyos sajátos filozófiai implikációkat hordoz magában. Az irodalom és a filozófia közötti különbség a szubjektivitás eltérő megközelítéseiben rejlik, amelyeken keresztül az igazsághoz próbálnak hozzáférni. A posztkartézianus filozófia eleve egy monolitikus szubjektummal operál, míg az irodalom azt mutatja, hogy a szubjektum pozíciója nem független, és a diszkurzív és történelmi kontextusok által formálódik. Ami az irodalomban már régóta jelen volt, azt vette át a filozófia a korszerűbb, az empirizusból eredő gondolatok megjelenésével, amire példa lehet a szubjektum transzformációjának folyamata.³ Cascardi szerint a regény formájának megértése nem korlátozódhat pusztán a filozófiai értelmezésre. Történelmi-filozófiai értelmezésre van szükség, az ábrázolás kontextusának történelmi és diszkurzív különbségei miatt. Az ilyen megközelítést a kortárs kutatások távlatából nézve bizonyos mértékig „kultúratudományosnak” nevezhetnénk, vagyis az irodalmi mű formájának megértését az adott közösség kulturális kontextusába kell helyezni.

Míg Cascardi az irodalmi formára, Martha C. Nussbaum a stílus és a tartalom kapcsolatára összpontosít, ami a filozófia és az irodalom kapcsolatának bemutatását szolgálja különös tekintettel az erkölcsfilozófia problematikájára. Nussbaum megmutatja, hogy az irodalmi szöveg megformálásának módja egyrészt axiológiai és etikai

3 Anthony J. CASCARDI, *The Novel = The Oxford Handbook of Philosophy and Literature*, ed. Richard ELDRIDGE, New York, Oxford University Press, 2009, 164.

feltételekhez van kötve, másrészt olyan konkrét erkölcsi következményekkel jár, amelyeket ő értékelő kötelezettségeknek (*evaluative commitments*) nevez.⁴ Itt a stílus a tartalom szerves részeként jelenik meg, ami egyszersmind az igazság keresésének velejárója. Minden stílus egyfajta állásfoglalás arról, hogy a világ és az emberi élet alapvető igazságainak keresésében mi a lényeges és mi a lényegtelen. Nussbaum regényelemzése (jellegüknél fogva hermeneutikai) axiológiai irányultságúak, azaz a cél a szöveg etikai tartalmának és a szöveg által posztulált „életszemléletnek” (*view of life*) értékelése. A tartalom kifejezésének módja éppen az „életszemlélet”, amely konkrét módon, konkrét eszközök segítségével kap kifejezést annak érdekében, hogy az olvasóban konkrét reakciókat váltson ki.⁵ Ezért a *filozofálás* praktikus dimenzióját (ez a dimenzió Nussbaum esetében az arisztotelészi etikához kötődik), amelynek legfőbb célja válaszkeresés a „Hogyan kell élni?” kérdésre, nemcsak abban kell keresni, hogy mit mond nekünk vagy miről szól a regény, hanem abban is, hogy hogyan. Ebből a megközelítésből következik, hogy az irodalmi szövegek nem csupán a világ és az emberi élet alapvető igazságairól való elmélkedést teszik lehetővé, hanem ennek a lehető legjobb útjait is jelentik, ami meghaladja a *stricto* filozófiai jellegű szövegek lehetőségeit. Nussbaum az erkölcsfilozófia fogalmának az irodalmi szövegekre való kiterjesztése mellett érvel. Mint mondja, az irodalmi szövegek éppen „sokféleségük, titokzatosságuk és rendszermentességük”⁶ miatt válhatnak a világgal kapcsolatos filozófiai kíváncsiság forrásává. Tehát az irodalom, fikcionalitásának köszönhetően horizontális (abban az értelemben, hogy olyan tapasztalatokat nyújt, amelyeket mi magunk nem tapasztaltunk) és vertikális (abban az értelemben, hogy mélyebb és pontosabb tapasztalatokat nyújt) kiterjesztést ajánl, ami gazdagabbá, mélyebbé és többdimenziósabbá teszi az életünket.

A filozófia és az irodalom viszonyát Márai életművében két szinten vizsgálhatjuk. Először is beszélhetünk a különböző filozófusok gondolatainak *explicit* vagy metaforikus kifejtéséről. Másodszer a filozófiai inspirációk és utalások nem merítik ki Márai Sándor munkássága filozófiai dimenziójának jelentőségét. Tulajdonképpen egy sajátos Márai-világnézetéről (*view of life*) beszélhetünk, amely művei elemzése során rajzolódik ki. Mind a forma, mind a stílus, amelyen keresztül a filozófia gyakorlati és egzisztenciális dimenziói feltárulnak, szorosan kapcsolódik a Márai által kidolgozott, saját

4 Martha C. NUSSBAUM, *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*, New York, Oxford University Press, 1990, 26.

5 *Uo.*, 5.

6 *Uo.*, 48.

φιλοσοφία-ját tükröző regénytípushoz. Ebből következik az az állítás, hogy a filozófia Márai művében organikus és immanens módon érvényesül. Márai regényeinek filozófiai olvasata a φιλοσοφία keresésére irányul – egyszerre akarja megragadni a vizsgált jelenségek egységét és egyetemességét, valamint igyekszik megtalálni a világ egészének metaforáját a nyelv átvitt, metaforikus és többértelmű természetén keresztül. Jelzi a valóság különböző – pillanatnyi, változó, hozzávaló és néha ellentmondásos – perspektívákból való szemlélésének lehetőségét, amellyel a világ összetettségét és többértelműségét igyekszik megragadni. Az elemzés rávilágít az irodalmi szöveg axiológiai dimenziójára is. A filozófiai interpretáció nem törekszik a rejtett jelentések „teljes feltárására”, vagyis Márai regényeinek totális elemzésére, azonban rámutat azokra a rétegeire, amelyek a szerzőnek az emberről és a világról való mély elmélkedését bizonyítják, és egyszersmind ösztönzik az olvasót a hasonló törekvésre. Ez önmagában is *par excellence* filozófia.

A regényt – a naplók mellett – Márai munkásságában domináns irodalmi műfajnak kell tekinteni. A Márai-életmű kutatói egyetértenek abban, hogy Márai nemcsak saját, az első mondatok alapján felismerhető stílusát dolgozta ki, hanem egy sajátos regénytípust is, amely munkásságának érett korszakára, azaz az 1930-as, 1940-es évekre volt jellemző. A polgári regény hagyományos kereteinek meghaladására tett kísérletet már a kortárs irodalomkritika is megfigyelte, itt például Szerb Antal véleményét említhetjük.⁷ Mint Fried István rámutat, ez volt Márai válasza azokra a változásokra, amelyek az epikát érintették (különösen a regényt) a századforduló utáni modernista korszakában: kísérlet, hogy szembenézzon a prózáírás későmodern látásmódjával.⁸ A regény életképességéről, valamint a specifikus szociokulturális kontextus hatásáról való tudata nemcsak abban mutatkozik meg, hogy az 1930-as években Márai kidolgozta sajátos regénytípusát (mind a témát, mind a szerkezetet tekintve), hanem abban is, hogy ezt pályafutásának későbbi éveiben megfelelően módosította. Az 1960-as évek szemszögéből nézve megállapította, hogy a regény mint műfaj „amorf”⁹ lett, és már befejezett ügy: „A múlt század nyugati irodalma betetőzött és befejezett egy műfajt, a regényt. Balzac, Hardy, Tolsztoj, Flaubert – nem lehet fokozni azt, amit alkottak. Igaz, folytatni sem lehet. Ebben a században két hatalmas tehetség feltette a kupolát a regény barokk

7 SZERB Antal, *A féltékenyek*, Nyugat, 1937, 6. sz., 439–441.

8 FRIED István, *Siker és félreértés között: Márai Sándor korszakok határán*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2007, 182.

9 MÁRAI Sándor, *A teljes napló: 1967–69*, Bp., Helikon Kiadó, 2014, 245.

katedrálisára: Proust és Thomas Mann. Ez a tető, a befejezés. Alatta nyüzsögnek tehetségek, celebrálnak műveket... De a műfaj befejezte magát.”¹⁰ Az európai írók közül épp Thomas Mann és Marcel Proust, illetve Johann Wolfgang von Goethe és André Gide, a magyar írók közül pedig Krúdy Gyula és Kosztolányi Dezső voltak a legnagyobb hatással Máraira, és formálták őt íróként. Mellettük azonban meg kell említeni José Ortega y Gasset-et is, mint filozófust, akinek gondolatait Márai saját regénykoncepciója kialakításában követte.¹¹

Ortega 1925-ben megjelent *Ideas sobre la novela (Gondolatok a regényről)* című esszéjében a regény dekadenciáját, hanyatlását mutatja be, ami az új és érdekes témák kimerüléséből, valamint az olvasói elvárások kielégítésének nehézségéből fakad. A regény fejlődésének utolsó szakaszában van, ezért a „témahiány”-t a szerkezet tökéletesítésével kell pótolni. De miben rejlik ez a tökéletesség? Ortega mindenekelőtt azt hangsúlyozza, hogy a regényben a hőst és az eseményeket a maguk hiteles, közvetlen valóságában kell ábrázolni, a cél nem a megjelölés vagy a definiálás, mivel ez a tudomány feladata. A regény írójának nem szabad elmondania, hogy milyen a hős, vagy hogy mi történt – az írónak úgy kell bemutatnia a történetet, hogy az olvasó a saját szemével, valóságos beszélgetéseken és tényleges cselekvéseken keresztül lássa a történetet és annak szereplőit.¹² Ennek érdekében a hangsúlyt a látványos, pörgős cselekményről (Ortega szerint a 20. században nehéz bármi újat és érdekeset kitalálni) a hangulat ábrázolásának irányába toljuk el – és már nem a cselekmény, hanem a hősök állnak a figyelem középpontjában, nem a hősök cselekedetei, hanem a személyiségük, az egyéniségük. Ennek a változásnak van egy egyértelmű filozófiai vonása – a funkcióról a tartalomra való fókuszálás, és ezen a változáson alapul a modern regény szerkezeti lényege, vagyis a retardáció, a történet tempójának lelassulása. Ortega szerint a regény lassú műfaj.¹³ A regény célja az atmoszféra leírása, és ezért Ortega arra a következtetésre jut, hogy a cselekményt a minimumra kell csökkenteni, de nem lehet teljesen elhagyni. Lényeges, hogy ezt a minimumot betartsuk, ez egy csontváz, ami az olvasó pszichológiai természetéből fakad, szüksége van valamire, amire összpontosíthatja a figyelmét. Erre a csontváza kell felépíteni az egész regényt, amelynek meditativnak kell lennie, hogy elmélkedésre készítse az olvasót. Ortega így jut el ahhoz a té-

10 Uő., *A teljes napló: 1964–66*, Bp., Helikon Kiadó, 2013, 223.

11 Lőrinczy Huba ugyancsak rámutat Ortega koncepciója és a Márai által kidolgozott sajátos regénytípus közötti összefüggésekre is. Szerinte az Ortega által megfogalmazott három regényalapvetés, azaz a cselekvés radikális korlátozása, a fikció és a valóság radikális szétválasztása, valamint a szereplők pszichológiájára való odafigyelése az alapja Márai koncepciójának, amely az 1930-as évek közepére kristályosodott ki, *A sziget* című regényével kezdődően. LŐRINCZY Huba, *Ortega és Márai: Adalékok egy szellemi vonzalom történetéhez*, Életünk, 1995, 4. sz., 366–375.

12 José ORTEGA Y GASSET, *Gondolatok a regényről (Ideas sobre la novela)*, Bp., ABC Könyvkiadó Részvénytársaság, 1944, 11.

13 Uő., 14–15.

zishez, hogy az olvasónak szüksége van a horizontja behatárolására. Ezt a horizontot értelmezi látóhatárként, ami mindig tartalmaz valami érdekeset. Ebből következnek a regény mint műfaj normái: (1) zártság, azaz a regény világa és a mi világunk közötti különbség; (2) tömörség és önmegjelenítés, azaz a részletek gazdagsága, a szereplők ábrázolása a párbeszédben és a cselekvésben; ezáltal lehetővé válik a regény valódi anyagának bemutatása, ami (3) az alkotó lélektan, ahogy Ortega nevezi, azaz a főszereplő lehetséges lelkiállapotainak pszichológiája, valamint a cselekvés helyett a személyiségére való összpontosítás.¹⁴ A fenti tézisek a Márai által kidolgozott regénytípus alapfeltételei: (1) regényvilág teremtése a cselekmény redukciója révén, illetve az atmoszféra felépítésének a javára; (2) az idő, a hely és a cselekvés „drámai” egysége; (3) monológok fontossága, amelyeken keresztül a szereplők saját „anyag jelenlétükben” jelennek meg; (4) a hangsúlyt a hogyan-ra és a miért-re fekteti, nem pedig a mi-re; (5) a hős személyiségére való összpontosítás, valamint a krízishelyzethez kapcsolódó mentális állapotának ábrázolása.

Márainak az 1930-as és 1940-es években írt jellemző regénytípusaihoz az egyes elemzők különböző műveket sorolnak, és eltérően nevezik meg ezt a típust. Először Szegedy-Maszák Mihály hívta fel a figyelmet a Márai-regények sajátosságaira. Az olyan regényeket, mint *A mészáros*, *Bébi vagy az első szerelem*, *A sziget*, *A nővér*, lélektani regénynek nevezi, amelyekben a fő szerkezeti szerepet a hiány és az elhallgatás tölti be. A *Válás Budán* vagy *A gyertyák csonkig égnek* típusú regények azonban szerinte meghatározhatatlan műfajúak, a lélektani regény és a korrajz keverékei.¹⁵ Lőrinczy Huba ezzel szemben krízisregényről beszél, amelynek jellemzője, hogy a főhős olyan határhelyzetbe kerül, ami az egész életét érintő döntést igényel. Lőrinczy ebbe a típusba sorolja gyakorlatilag Márai teljes regényírói munkásságát, néhány mű kivételével. Ezek az *Egy polgár vallomásai* és a *Föld, föld!...*, vagyis az esszéisztikus regények, vagy ahogy Lőrinczy nevezi őket, regényes életrajzok.¹⁶ Szabó Tünde viszont dialógusregényről beszél, amelyet a dichotomikus szerkezet és az Erősz-poétikára való utalások jellemeznek.¹⁷

Ortega-hoz hasonlóan Márai is hangsúlyozta, hogy a tartalomra és a cselekményre nem lehet kiemelkedő művet építeni, olyat, amely több lenne pusztán szórakozásnál, és több lenne annál, mint amit abban a pillanatban elfelejtünk, amint letesszük a könyvet. Csupán a témakifejtés módjának és a nyelvi formának köszönhetően beszélhetünk kiemelkedő irodalmi alkotásról. 1949-ben írja Márai: „Minél többet élek, írok és olvasok, azt tapasztalom, hogy az *ötlet* soha nem olyan érdekes, mint a végrehajtás és a kivitelezés.”¹⁸ Ezt az állítást össze-

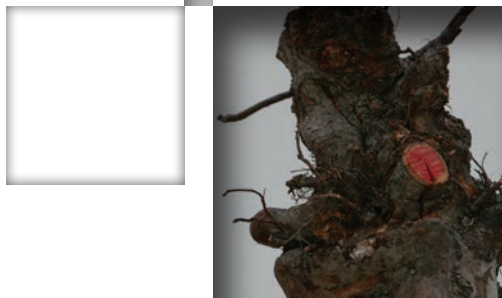
14 Uo., 41–55.

15 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Márai Sándor*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991, 112–118.

16 LŐRINCZY Huba, „...személyiségnek lenni a legtöbb...”: *Márai-tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press, 1993, 188. LŐRINCZY Huba, *Búcsú egy kultúrától: Márai Sándor: A Garrenek műve*, Szombathely, Bár Szerkesztőség, 1988, 11.

17 SZABÓ Tünde, *A szerelem emlékezete: Három Márai-regény*, Bp., Orosz Irodalom és Irodalomkutatás. ELTE Doktori Program, 2010, 19.

18 MÁRAI Sándor, *A teljes napló: 1949*, Bp., Helikon Kiadó, 2008, 18. Kiemelés Máraitól.

hasonlíthatjuk azzal, amit Ortega mondott a műalkotásról: a feldolgozás módja, a forma és a szerkezet fontosabb a műalkotás szépségének szempontjából, mint maga az anyag és az ötlet.¹⁹ Márai azonban különbséget tett tartalom és téma között, az utóbbit nem redukálta a cselekvésre. A téma, amelyet Márai gyakran Gondolat néven emleget, az író életművének láthatatlan magja, az, ami összetart egy könyvet, és ezért elkötelezettséget kíván az olvasótól. Nem korlátozódik a könnyen követhető, ezáltal a tömegolvasóhoz szóló cselekményre. A témát csak az egyéni olvasó képes felfogni. Ez természetesen összefügg Márai szociokulturális felfogásával az irodalom jelentéséről. Ennek a koncepciónak a leírásaiban szerepel a katedrális metaforája és a középkori kőfaragók szimbolikája. A kőfaragók a katedrális párkányaira véstek olyan, az alulról szemlélők számára láthatatlan díszítőelemeket, amelyek ennek ellenére hozzátartoznak az egészhez. A kőfaragók-katedrális motívum megjelenik pl. *Az idegen emberek*, illetve *A Garrenek műve* című regényekben, *A kassai polgárok* drámában, valamint a naplókban is. Az író, akárcsak a középkori építők, az Egészet szem előtt tartva alkot. Nemcsak a cselekmény fontos (Márai a Nagy Cselekményről beszél), hanem a „mellékmondat, jelző, ritmus”, egy hős leírása, egy gesztus, egy hang is. Csak ezekkel a mellékes, „láthatatlan” elemekkel együtt érheti el az író a tökéletes Egészet, még akkor is, ha az csak az idő múlásával vehető észre. Csak akkor születik meg a tudat, és vele együtt a kultúra, amikor az emberek elkezdnek a „láthatatlan” felé nézni. Kizárólag akkor beszélhetünk a nagy irodalmi műről, ha túllépünk a cselekményen.²⁰ Márai valamennyi regényének a kiindulópontja, hogy a hangsúly nem a cselekményen, hanem éppen a láthatatlan megragadásának kísérletén nyugszik. A szerző maga is bevallja egy helyen: „lelkesen és öntudatosan vagyok cselekményellenes.”²¹ A regény, de általában a szépirodalom is, nem korlátozódhat emberek, események, tények, történetek ábrázolására. Ez csak a felszín. Az újságírás lehet felszínes, de az irodalom nem. A cél, hogy mélyebbre nyúljunk, és megpróbáljuk kideríteni, mi rejlik az események mögött, hogy megtaláljuk az igazságot az emberről és a világról. Ezáltal juthatunk el a katarzis érzéséhez, amely mind az író, mind az olvasó részéről tapasztalható, és amely képes gyógyítani a lelket (itt érhetőek tetten az arisztotelészi nézetek). Ez a megközelítés nem annyira episztemológiai, mint inkább axiológiai jellegű, és lényegét tekintve szorosan kapcsolódik az író szerepéhez, amit a társadalomban kell betöltenie.²²

19 JOSÉ ORTEGA Y GASSET, *i. m.*, 24.

20 MÁRAI SÁNDOR, *A teljes napló: 1954–56*, Bp., Helikon Kiadó, 2010, 41–42.

21 UŐ., *Csehov = M. S., Ihlet és nemzedék*, Bp., Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, 1992, 201.

22 VÖ. UŐ., *Az író és a nemzetnevelés = M. S., Ihlet és nemzedék*, 43–59.

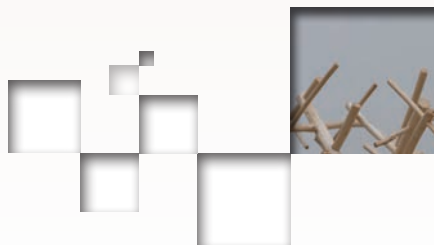
A téma nem csupán a regény, hanem az író életművének magja is, egyfajta élmény megnyilvánulása, amely áthatja az író személyiségét, és amelyet szavakkal kíván kifejezni. A téma érlelődik az íróban, és néha más, kevésbé jelentős műveket kell írnia ahhoz, hogy később teljes mértékben kifejezhesse a gondolatot. Márai ezt az időszakot érlelési, inkubációs időnek nevezi.²³ Erről explicit módon – és nem csak a regényre utalva – ír az 1940-es *Az író és témája* című cikkben: „Az író dolga, hitem szerint, kifejezni valamit, ami oly mélyen lappang élete élményének alján, mint az Ige – amely Kezdetben volt – a világűrben. Ezt az egyszerű Igét akarja kifejezni az író, bármiről ad is elő. Írni tehát annyi, mint végzetes és másíthatatlan formában kifejezni azt az élményt, mely életünk parancsa és tartalma. Minden más csak előadás, oktatás vagy szórakoztatás. Ez a másfajta irodalom is lehet hasznos vagy gyönyörködtető: csak éppen nem *alakítja* az emberi világot, nem mozdítja el a sziklát, nem rázkódtatja meg és nem alkotja újjá ez emberi lelket. [...] Az író mindig *ugyanarról* beszél: az élményről, mely a világhoz fűzi.”²⁴ Márai mindvégig hű maradt, és többször is visszatért ehhez az alap-tézishez – az író, mint minden művész, valójában egy örök témán dolgozik egész életében.²⁵

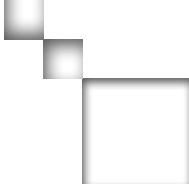
Ezen a ponton vissza kell térni Ortega y Gasset zártságra vonatkozó posztulátumához. A spanyol filozófus a regénynek a reális világtól való elszakadását, a regény álomszerű állapotban való megélését tartja döntő fontosságúnak, amiből kifolyólag a regénynek el kell zárkóznia minden transzcendentális tartalomtól – itt ideológiai, politikai stb. tartalmakra gondol Ortega. A történelmi regényt éppen ezért eleve lehetetlen műfajnak tartja. A zártság azonban nem jelenti a *lart pour lart* koncepciót – az álmodozás állapotában átélt regény később mindenféle fontos életszemléletre serkenthet bennünket. Úgy tűnik, Márai elfogadta ezeket a követelményeket is, hiszen nem akart bezárkózni az elefántcsonttoronyba, amit már az *Egy polgár vallomásai* című művében is megfogalmazott. A magyar írónak az 1930-as és 1940-es évekre jellemző regénytípusa teljes egészében a zártságra és az ideológiai tartalmak kerülésére épül – ide tartoznak krízisregények, de az *Egy polgár vallomásai* is bizonyos értelemben ide sorolható. Amikor azonban, ahogy Ortega nevezi, a „transzcendentális” tartalom kifejezésére kerül sor, Márai módosítja az általa kifejlesztett és gyakorolt regénytípust, és az író társadalmi szerepének követelményeire igazitja. A Márai-regénybe esszéelemek kerülnek (*A Garrenek műve* kötetei, különösen a *Sértődöttek*, valamint *San Gennaro vére*), amelyek a gondolat összetettségével és pontosságával a hangulatépítés szerepét veszik át. A következő fázisban a Márai-regény esszéisztikus regénnyé, illetve szellemi ön-életrajzzá alakul át, ahogyan ezt a *Föld, föld!...*-ben tapasztalhatjuk. Ez a folyamat összefügg az akkori társadalmi-kulturális változásokkal, valamint a szerző helyzetével (Ortega végül is

23 MÁRAI SÁNDOR, *Ég és föld*, Bp., Révai, 1944, 158–159. Uő, *Rómában történt valami*, Bp., Helikon Kiadó, 2009, 198.

24 Uő, *Az író és témája*, Magyar Kultúrszemle, 1940, 3. sz., 131. Kiemelések Máraitól.

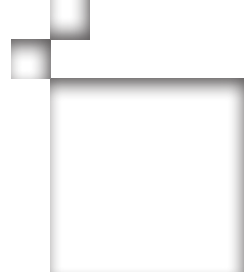
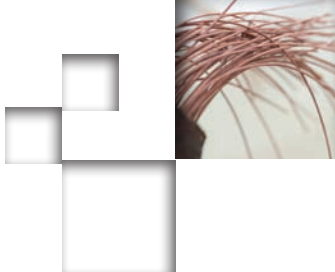
25 Vö. uő, *A teljes napló: 1957–58*, Bp., Helikon Kiadó, 2011, 52., uő., *A teljes napló: 1967–69*, 114–115.

1925-ben írta megjegyzéseit). A második emigráció idején írt „történelmi regények” sem tipikusak. Márai úgy módosítja a hagyományos történelmi regényt, hogy megvalósítja benne a zártság, a tömörség és az önmegjelenítés, valamint a főhős pszichéjére való összpontosítás posztulátumait. Nem a hiteles történelmi tények bemutatása kap hangsúlyt, hanem maga a világ megtörténe. Annak ellenére, hogy a cselekmény a pontosan körülrajzolt történelmi valóságban játszódik, nem a „történelmi igazság”, a tényleges események és szereplők bemutatása a legfontosabb. Ortega posztulátuma tehát, miszerint a művésznek művésznek kell maradnia, nem pedig politikusnak vagy történésznek, Máraira és a regényeire is érvényes. Annak ellenére, hogy „történelmi” regényeinek „transzcendentális” tartalma is van, megőrizték a „művészi jellegüket” (Ortega terminológiájával élve). Hosszú pályafutása során láthatóvá válik az új regénytípus és az új elbeszélési forma megteremtésének a képessége, aztán ennek jelentős módosítása, amely azonban megőrzi az alapfeltevéseket, amelyek teljes mértékben feltárják a szerző világnézetét.

Márai regényeiben nagyon gyakori a monologikus kifejezőmód, ami tudatos törekvés volt, megfelelt az önmegjelenítésre vonatkozó posztulátumának, valamint a korhoz és az író előtt álló feladatokhoz is kötődik. Ha Márai regényeit összességükben nézzük, látjuk, hogy túlnyomórészt a monologikus, vallomások formát vagy ennek az imitációját használják, vagy ha a szereplők dialógusain alapulnak, akkor a dialógusok annyira redukáltak, hogy az egyes szereplők vallomásaihoz hasonlítanak, amelyek ráadásul a narráció szerepét is átveszik. Ez a forma vagy az egész regényre vonatkozik (pl. *Egy polgár vallomásai*, *Erősítő*), vagy két-három szereplő monológjára van lebontva (pl. *Az igazi*), kiegészítve a harmadik személyű elbeszélés elemeivel (*A gyertyák csonkig égnek*, *San Gennaro vére*). Általánosítva kimondhatjuk, hogy Márai regényeiben az elbeszélés a retrospektív történet és a dialogizált monológ szerkezetének kombinációja. Az évek során Márait egyre inkább az elbeszélő párbeszéd és a drámára jellemző cselekmény közötti forma – két ember találkozása és beszélgetése – érdekelte. Egy megjegyzés az Amerikában töltött első évekből, amikor elhatározta, hogy átírja a *San Gennaro vére* meglévő kéziratát, nemcsak arra világít rá, hogy mennyire fontos volt számára ez a kifejezési forma, hanem arra is, hogy miként reflektált a regényformának a korhoz és a témához való igazításának igényére: „Nem tudok többé első szám egyes személyben írni. Még akkor sem, ha álszakállt ragasztok, amikor »én« beszélek. Nem tudok többé a világhoz közvetlenül beszélni, mert megutáltam az eltömegesedett világot. Ez a tény. Csak »őket« tudom még beszéltetni, így vagy úgy.”²⁶ Az egyes szám harmadik személyű formáról

az élete utolsó szakaszában többek között a következőket írta: „egyes szám első személyben az író beszél a történet mikrofonján át. De harmadik személyben áttolja az olvasót, hogy tud valamit, amit a valóságban nem tudhat.”²⁷ Úgy vélte, a tipikus leíró narráció már nem megfelelő irodalmi kifejezési forma, és kételkedett abban, hogy képes lesz-e még elbeszélő prózát írni, mert szerinte ez nem felel meg sem a modern világnak, sem a modern tömeg-olvasónak – a világot már nem lehet „leíró prózába” foglalni, mert már nincs benne semmi epikus, minden drámai, az élet „robban”, nem „hömpölyög.”²⁸ Ezért régi műveiből olyan témákat keresett, amelyeket „drámai dialógusokká” dolgozhatott át, olyan témákat, amelyek új formában fennmaradhatnak és megvédhetik magukat. Egy csipetnyi iróniával „hulladék anyag”-nak nevezte őket.²⁹ Az ilyen eljárásra példa a *Vendéjáték Bolzanóban* című 1940-es regényének az *Egy úr Velencéből* című két felvonásos drámává való átírása 1960-ban. Ez volt az oka annak is, hogy például az *Ítélet Canudosban* a maga formájával (a valódi párbeszéd jelenléte) részben eltér a kidolgozott modellettől.

A regény mint műfaj, függetlenül annak módosulásaitól, Márai számára mindig az a forma volt, amelyen keresztül kifejeződik a téma, ami több, mint egy történet a szereplők sorsáról. Az írónak minden regényéhez kell találnia egy „titkos megoldást” – „lehetőség[et], hogyan kell az »entelecheia« törvényének megfelelően formát, alakot adni az aperçu-nek, tehát a »felső ajándéknak«, a témának.”³⁰ Az élet és a világ teljességét nem lehet bezárni egyetlen regénybe, de ezt a teljességet mindig egy témán, egy szereplőn, egy érzésen keresztül kell keresni, és ahhoz kell közelíteni. Egy konkrét helyzet hermetizmusa (Ortega terminológiájával élve *zártsága*) és sűrűsége (Ortega terminológiájával élve *tömörsége*) viszont képes megmutatni ezt a teljességet. Ugyanakkor a regény olyan formává, „megoldássá” válik, amely lehetővé teszi, hogy a filozófia öltözzön szavakba és képekbe – az értelem-kedvelés értelmében értett, nem rendszerszerű filozófia. Márai mindig a rendet és nem a rendszert választotta. Egy rendszerbe zárt és tudományként szemlélt filozófia nem tud kielégítő választ adni az ember örök kérdéseire. Mivel minden rendszer az ember szabadságának fokozatos korlátozásához, és ezáltal az ember bezártságához vezet a jelenséggel szemben, ami a világ és maga az ember létezése. Márai alap gondolata: „minden rendszer embe- relletes”;³¹ ami összefügg azzal a véleményével is, miszerint a filozófia mára elvesztette az eredeti, értelem-kedvelő szerepét – többé nem lehet filozófiáról beszélni, ahogy a görögök látták, hisz az emberek már nem értékelik az értelmet, ami veszélyt jelent a nihilizmusba süllyedt világ számára. Márai szerint „A filozófus ma játékrontó a társadalom számára.”³²

27 MÁRAI SÁNDOR, *A teljes napló: 1982–89*, Bp., Helikon Kiadó, 2018, 129.

28 UŐ, *A teljes napló: 1961–63*, Bp., Helikon Kiadó, 2012, 9.

29 UŐ, *A teljes napló: 1957–58*, 117.

30 UŐ, *A teljes napló: 1964–66*, 270.

31 UŐ, *Föld, föld!... (Emlékezések)*, Bp., Helikon Kiadó, 2006, 310.

32 UŐ, *A teljes napló: 1952–53*, 285.

Ezért a művészet, amely nem zárható merev szabályrendszerbe, mégis tehet valamit, megszólíthatja az egyéni olvasót, és megpróbálhatja a helyes útra terelni őt az értelem keresésében.

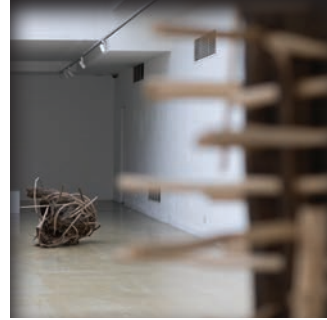
Márai reflexiójának filozófiai, sőt, hermeneutikai jellege megnyilvánul az irodalom természetéről vallott nézeteiben. Márai szerint az irodalom célja, hogy lehetővé tegye az egyének jobb és teljesebb önmegértését. Ez Márai alapvető filozófiai-antropológiai gondolata. Gadamer a *Die Aufgabe der Philosophie* (1983, A filozófia feladata) című kései, lényegre törő szövegében ugyanezt a célt tűzi ki a filozófia elé: a filozófusnak meg kell hallgatnia és meg kell értenie azt, ami hozzá szól, majd meg kell találnia benne önmagát, hogy jobban megismerje önmagát és a világot.³³ Az irodalom, a dialógus, a kultúra, a hagyomány és a történelem kapcsolata Máraínál hermeneutikai vonásokat is hordoz, hiszen az ember éppen azon a hagyományon keresztül ismeri meg önmagát, amelynek az irodalom is része. Az irodalom tapasztalata a hagyomány tapasztalata, és ezért szellemileg gazdagíthatja az embert. Márai az irodalmat, de tágabb értelemben a művészetet is évszázadokon keresztül zajló, végtelen párbeszédként értelmezi, ahol az egyes művek „a világirodalom láncszemei”.³⁴ Ez a hagyomány fenntartása, amelyet a személyes olvasmányélménynek kell aktualizálnia. A „hiteles” irodalom csak az, amiről ki lehet mondani, hogy Energia, Erő vagy Fény, és azt jelenti: művészi formában kifejezni az igazságot, közvetíteni egy örök szellemet, amely a nagy művekben aktualizálódik.³⁵ Ennek köszönhetően az irodalom tovább él a következő generációkban, és hatással van az emberekre. Ez a megközelítés azt jelenti, hogy az olvasóval való kapcsolatnak is dialogikus jellege van, és ezt a kapcsolatot szintén definiálnunk kell a kérdések és válaszok kategóriákban. Ami itt a legfontosabb: Gadamerhez hasonlóan Márai szerint az irodalom kérdéseket tesz fel, kérdezzeti az olvasót, válaszadásra kényszeríti. Nem várható tőle, hogy egyszerű válaszokat adjon az élet legfontosabb kérdéseire. Éppen ellenkezőleg – az irodalom megköveteli e válaszok önálló megkeresését, és ezért az egzisztenciális tapasztalat hermeneutikai nézőpontjából kell értelmezni. E kapcsolat definiálásakor Márai nem a filozófiai terminológiát használja, hanem metaforákat, leírásokat, „irodalmi eszközöket”. Nem lehet azonban nem észrevenni, hogy reflexiójának hermeneutikai jellege van. Érdekes a vonatkozó részleteket idézni, amelyekből kiderül, hogy Márai metaforikus állításában mégis a kérdés–válasz dichotómiáját használta:

„A nagy írásokban mindig van valami kimondatlan – csak a dilettáns kürtöli széjjel azt, amit mondani akar. A nagy írásokban az igazi mondanivaló csak annyira tetszik ki a szöveg-

33 Hans-Georg GADAMER, *Zadanie filozofii* = H.-G. G., *Dziedzictwo Europy*, Warszawa, Fundacja Aletheia-Wydawnictwo Spacja, 1992, 109.

34 MÁRAI Sándor, *A teljes napló: 1974–77*, Bp., Helikon Kiadó, 2016, 261.

35 Vö. pl. UŐ, *A teljes napló: 1961–63*, 264. UŐ, *A teljes napló: 1970–73*, Bp., Helikon Kiadó, 2015, 443. UŐ, *A teljes napló: 1978–81*, Bp., Helikon Kiadó, 2017, 89.

ből, hogy válaszadásra készíti az olvasót, mielőtt még a kérdés elhangzott volna. Nem az író »felel«, hanem az olvasó: ez az igazi, a nagy irodalom.”³⁶

„Nem és nem: az Irodalom nem az, amit mond – hanem a válasz, amit kiprovokál az olvasóból. Az Irodalomban, ha Erő, Energia: van valami kimondatlan, félig kimondott – a Hívás. Nem az, amit mond, hanem az, amit követel. – Az olvasó vádja: »Engem lassú tűzön sütnék, és az Irodalom nem mondja Azt, amit hallani akarok...« Az Író válasza: »Az Olvasó tartsa a száját, ha nem tudja azt 'felelni', amit követelek tőle.«”³⁷

„Az »irodalom« akkor igazán energia, ha *követelő* irodalom. [...] A vers nemcsak az, amit mond, hanem még inkább a *válasz*, amit követel az olvasótól.”³⁸

Ez a kölcsönös kapcsolat azt is jelenti, hogy az olvasó nélkül az irodalom, amelynek kultúrateremtő ereje van, egyáltalán nem létezhet. Márai még azt is mondja, hogy az olvasó és az író közösen írja a regényt „az anyanyelv összeesküvésén belül.”³⁹ Ez egyfajta cinkosság, egy titokzatos, sőt metafizikai kapcsolat író, mű és olvasó között.

Márai munkásságában nem lehet elválasztani az irodalmi reflexiót a filozófiai reflexiótól. Márai legjobb műveiben messze túllép a „polgári író” keretén, megmutatja a reflexió egyetemességét és erős filozófiai ihletettséget, vagyis a világ és az ember, illetve a valóság egészének önálló tanulmányozását, amelyet a *phronézis* kategóriájában kell szemlélni. Az író-gondolkodó sajátos gyakorlati filozófiája tárul fel az irodalmon keresztül. Márai tudatosan építette fel nemcsak a világról alkotott saját vízióját, hanem a világot leíró szépirodalmi vízióját is. Elmondható, hogy íróként nem volt teoretikus, hanem „csak” praktikus, aki a regény (és tágabb értelemben az irodalom) fő jellegzetességének az egzisztenciális kérdéseket, nem pedig az előre adott válaszokat tartotta. Íróként nem tudott és nem is akart komplex elméletet konstruálni, de az irodalmi fikció segítségével éppen azokat a kérdéseket tette fel, amelyek lehetővé teszik az emberi tapasztalat megtestestítését, és ezáltal segítik az igazságot, az én és a megismerés keresésében, ami *par excellence* filozófiai szándék.

36 Uő, *A teljes napló: 1961–63*, 262.

37 Uo., 264.

38 Uo., 255–256. Kiemelések Máraitól.

39 Uő, *A teljes napló: 1959–60*, Bp., Helikon Kiadó, 2012, 7.

JANUÁR

ELŐL JÁRÓBAN

Noha jelen naplókönyvem (szellemi főkönyvem?) címe George Orwell születésem évében, 1949-ben megjelent, méltán elhíresült (politikai) disztópiájára, az 1984-re hajaz, a két mű között semmilyen rokonság vagy érdemi összefüggés nincs. Hacsak az nem, hogy könyvemben *éntörténetem* – ilyen-olyan jelentőséggel bíró, hol magán-, hol többé-kevésbé közérdekű(bb) eseményei, a korra és önmagamra vonatkozó reflexióim, feljegyzéseim s egyéb szépirói opusaim, leveleim, személyes dokumentumaim, fotóalbumom ideillő darabjai – tükrében, ha a szubjektum felől is, de bizonyos értelemben a közép-európai diktatúrák végnapjai jelennek meg, háttérként, változó formá(k)ban és súllyal. S talán afölött is el lehetne gondolkodni kicsit, hogy míg művében Orwell egy végletes diktatúrába futott társadalom könyörtelen analízisét adja, addig az én 1989-em háttérében felvillannak azok az események és folyamatok (is), amelyek a szovjet érdekszférába eső és a kommunizmus utópiája nevében leigázott közép-európai országokat, társadalmakat az esztendő végére kivezették a hatalmi önkény kátyúiból. Ám munkámmal távolról sem ezek számbavétele vagy elemzése volt a szándékom, mindössze az önéletírás egy sajátos, akár *ál-naplónak* is nevezhető válfaját céloztam meg azzal, hogy eddigi hetvenöt évemből kiemeltem egyetlen esztendőt, s annak több-kevesebb jelentőséggel és jelentéssel bíró eseményeinek, történéseinek, *felérzéseinek* egybefűrésével megpróbáltam valamiféle összefoglalását adni mindannak, ami végül is azt életem (egyik) fordulópontjává tette. Miközben persze kötetem feljegyzései, írásai mindegyre magántörténelem és köztörténelem koordinátarendszerén belül maradnak, illetve a magánszféra és a közszféra között szalaloznak, azok legkevésbé sem a történelmi hitelesség és nem is a történelmi összegezés szándékával születtek, messze nem sejtve még, hogy valaha is könyv lesz, könyv lehet belőlük (illetve annak alapját képezhetik). Ám hogy utánuk – ez év, illetve e napok után – mi következett, arról jobb nem beszélnünk most. Ennek ellenére hiszem, hogy könyvemből valamelyest mégis – olyan-amilyen – rálátást kaphatunk egy letűnt korra, melyben annyi reménységgel (és naivitással) tekintettünk egy – s távolról sem a huxley-i – *szép új világ* felé, mely csak az álmainkban élt, és sejtelmünk sem volt, hogy a valóság majd rá is cáfolhat ezekre az álmainkra. Jelen (napló)könyvem így bizonyos értelemben az átmenet pillanatát (pillanatait) rögzíti, mely szemünkben, három és fél évtized múltán már más fényben láttatja azt is, amit annak idején, előretekintve látni vélt(ünk). Az ide tartozó tanulságokat pedig mindenki magában hordozza. Ebben az értelemben – legálabbis vélem – akár olyan, mozaikos felépítésű regényként, a szembesülés „regényként” is ol-

1 Részlet a szerző készülő kötetéből.

vasható ez új könyvem, melynek alakjai és történései, történetei, szövegei *mögöttesüket* is mutatják, illetve, alkalmasint, magyarázzák.

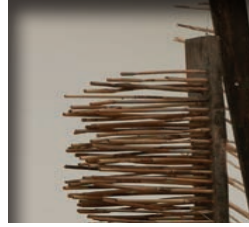
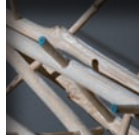
Valójában tehát önarckép ez a könyv, egyetlen esztendő(m) tükrében. Amihez tudni kell: abban az évben voltam negyven. Ha úgy alakul, öt év múlva pedig betöltöm – betölthetném? – ennek a dupláját is. Bár ha mégsem, ígérem, nem teszek panaszt ellene. Hiszen már így is kétszer annyi vagyok, mint amennyi az édesapám volt, amikor meghalt. Igaz, örökbefogadó s nekem új nevet adó apámnak halálakor már csak egy hiányzott a kilencvenhez, de hát ő túlélte a szovjet fogságot is, s bár nem akarok ízléstelen lenni, szokták mondani: *volt hol megedződnie...* Mindenesetre az utolsó egy-két évének egyre erőteljesebb leépülését, illetve a nyolcvanosa utáni fokozatos elmagányosodását azért nem feltétlenül kívánnám magamnak... Meg aztán, *más világ* ez ma már, mint amit én még *meg-*, illetve *kitanultam*, s néha egyre komolyabban érzem úgy, hogy ennél már a *másvilág* is jobb lehet számomra...

De félre a nyavalygást, s vissza harmincöt évet!

Ahhoz az esztendőhöz, amikor – főleg a végén – egyre derűsebben kezdte látni a világot az ember (legalábbis *nálunk*, Közép-Európában), és úgy érezte, most aztán végre előlről kezdődhet minden...² S ebből a szemszögből újból végigolvasva kötetem írásait, feljegyzéseit, úgy látom, azok számos tanulságot kínál(hat)nak napjainkra nézve is, és olyan – időközben az ablakon kihajított, illetve sutba dobott értékeket is felmutat(hat)nak, melyeken – ha nem is tudunk már visszatérni hozzájuk –, az általuk hordozott, s talán napjainkban (napjainkhoz) is felhasználható igazságok („igazságok”?) és tanulságok miatt jó lenne legalább néha eltöprengenünk ma is. Vagyis, innen nézve, könyvem egy letűnt világ tükre is, mely nemcsak akkori – mai magunkat is látni engedi, olykor valós, olykor meg torz-, s nem ritkán gúnyképet mutatva rólunk...

Az is világos továbbá e mozaikos szerkezetű, itt következő oldalakból, hogy legkevesebb *két* életet éltem a szóban forgó esztendőben, ha nem hármát... Miként az is, hogy ebből a kettőből-háromból legalább másfél, hogy úgy mondjam, nem az enyém volt, hanem olyan szolgamunkáké és lelkesültségeké, melyek egyfajta, ma már látom: naiv mód idealizált köz érdekei *szolgálatára* vitték – pazaroltatták? – az alkotásra, saját művek írására szánható időm, erőm túlnyomó részét... S hát bizony, a mából visszaneézve, sok minden naivitásnak tűnik már az 1989-es esztendőm álmodozásaiból, tervezgetéseiből, mozdula-

2 „Ó, az az év! Aki hazánkban ért meg Téged!” – idézte Kiss Gy. Csaba a 19. század nagy tanúja s romantikusa, Adam Miczkiewicz *Pan Tadeuszát* a vonatkozó korszakból származó emlékeit egybefogó *Harminc év után: 1988–1989* c. könyve előszavához (Nap Kiadó, Budapest, 2019, 5.).

taiból, eszmé(nye)iből és téveszméiből, még ha akkor, a maga idejében, a mára letűnt idő s időszerűségét veszített „időszerűség” diktálta is ezeket.

Tény, hogy az abban az évben megjelent könyveimen kívül majd kéttucatnyi lapban – köztük újonnan indulókban is – publikáltam (Alföld, Dátum, Dolog és Szellem, Élet és Irodalom, Életünk, Forrás, Hitel, JEL, Komárom Megyei Művészeti Műhely, Kortárs, Könyvvilág, Magyar Napló, Magyar Nemzet, Nagyvilág, Napjaink, Palócföld, Stádium, Tiszatáj, Új Forrás, Új Tükör, Unió, s plusz még az MTI sajtószolgálatára révén, ahol Angyal Jánossal tartottam a kapcsolatot, néhány vidéki napilapban is, amiről néha nem is tudtam, hisz volt írásom, melyet ugyanazon a napon több *megyei* hétvégi száma is átvett). Mindemellett néhány jókora csalódást is hozó, többnyire azonban megértésre és támogatásra talált lap- és kiadóalapításba fogtam, miközben a szekszárdi Babits Kiadóval egy csehszlovákiai magyar kisebbségtörténet megírására is szerződést kötöttem (ebből is látható, az örületnek, melybe akkori lendületem vitt, nem volt határa!); különféle lapoknak és kiadóknak szerveztem és közvetítettem más szerzőktől kéziratokat; újságokba, folyóiratokba írtam verseket, publicisztikákat, recenziókat, tanulmányokat, továbbá verseket, novellákat, esszéket, gyermekirodalmat fordítottam; levelek százait s mindenféle beadványok tucatját követtem el (miközben elért egy-két ösztöndíj és nívódíj is); ilyen-olyan testületekben, szervezetekben dolgoztam (pl. az Írók Szakszervezete Elnökségében); szakmai konferenciákon és egyéb tanácskozásokon tartottam előadásokat és korreferátumokat (Budapesten, Tatabányán, Tokajban, Debrecenben, Kassán); napokat-heteket seggeltem könyv- és levéltárakban; különböző alapítványok (Párbeszéd, A Csehszlovákiai Magyar Kultúráért), szervezetek és egyesületek létrehozásánál ügyetlenkedtem lelkesen (pl. ott voltam a Rákóczi Szövetség létrejötténél, Szávai Géza barátom a gyermekek irodalmi-művészeti nevelését célzó Liliput Egyesületének a létrehozásába vont be, de a lendület a következő év első napjaiban szerveződni kezdő Tokaji Írótábor Egyesület 11 alapítója közé is odasodort), s persze ott voltam a november 18-a éjszakáján Vágsellyén megalakult Független Magyar Kezdeményezés létrejötténél is (melynek legelső nyilatkozatát mi vittük Filep Tamás barátommal a hajnali vonnattal Budapestre az MTI-nek, illetve – akkoriban ott külsőzvéen – a Magyar Nemzetnek), mely aztán, az országos események sodrában, az ezzel az éjszakával kezdődő csehszlovákiai rendszerváltás, az ún. „báronyos forradalom” egyik levelezénylője lett stb., stb.

Visszanézve néha nem is tudom, hogy férhetett bele ennyi minden egyetlen esztendőbe. Bár, lehet, tudom. Hiszen negyvenéves voltam ekkor. S negyvenévesen megy az

ember gőzerővel, mint a mozdony (igaz, a gőzmozdonyok is már hol?). „Megy az ember megy megy előre...” – írtam akkortájt egyik versemben. Én pedig mentem...³

Most viszont már... hetven-... mennyi is?

Az előbb még a nyelvemen volt, mennyi.

De mire leért volna a tollam hegyére (ill. a számítógép billentyűzetét püfölő ujjaim hegyére)...

Szóval... épp ideje volt elkezdenem összeszedni... a következő oldalakhoz, ami hajdani éneimből, életemből (életünkéből) emlékezetemben s itt-ott még megma...

JANUÁR 1., VASÁRNAP

* [Akár az ősztendő, délelőttre...] Akár az ősztendő, délelőttre elment, aki az éjjel itt volt, s vitte magával az éjszakát. Csak a fogkefét hagyta itt... A néhány órával ezelőtt még vad, lármás Blaha is teljesen kiürült ekkorra – a negyedik emeleti lakáskám ablakából máskor nem hallható kinti csendet csak nagy néha törte meg egy-egy villamos bágyadt zöreje, egy-egy autó köhécselése... Álmos tevés-vevés, mintha lassított film figurája lennék, mintha mindegyik mozdulatom között egy évtized telne el. Mindegy, van idő, hosszú még az év. Folyt, folyogatott-fogyogatott hát valahogy imígyen a nap egészen du.-ig, amikor – honnan, honnan se – Banos Jancsi került elő egy órára... kettőre..., Dobos-előszó ügyében. Meg a Szép szerelmes szavakból⁴ is nála egy példány.

AZ ECSEGI HARANGOZÓ FIA A BLAHÁN

Még szerencse, hogy itthon talált, mivel éjszakai *elhajlásom* után még nem igazán találtam magamra, így azt is folyvást halogattam, hogy lekóvályogjak a Blaha aluljáróba telefonálni, újév-köszöntőként, a gyerekeimnek. Meg aztán meg is lepett rendesen, mert bár igaz, hogy Banossal már régóta ismerjük egymást, és a verseit is elolvasom rendre, mégsem mondhatók gyakoriaknak a találkozásaink. Először még a *Ne mondj le semmiről*-ben jöttek szembe velem a versei 1974-ben vagy harminc oldalon, többek közt *bratkalaci*, Kemenczky Jutka, Kartal Zsuzsa, Kiss Irén meg Spiró, ja meg még Szilágyi Ákos és Várady Szabolcs társaságában – Bella Pista írt róla elragadtatással, az ecsegi harangozó „megbecsült gumiipari szakmunkássá” lett fiáról. S mivel kezdettől

3 Szakolczay Lajos barátom nyilatkozta évtizedekkel később az öt életéről, munkájáról faggató riporternek, hogy aki „nem tud a nap huszonnégy órájából huszonhatot dolgozni, az ne menjen szerkesztőnek”... (És másnak se... teszem hozzá most...) Nos, valahogy így lehettem én is...

4 *Szép szerelmes szavak: Versválogatás 500 év magyar költészetéből*, szerk. Dr. VERBAI Lajos, BANOS János, Híres Könyvek, Népszava Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1988, 373. – Tőlem: *Akit igazán szeretünk, szerettünk...*, 278.

ceruzával a kezemben olvasok, beszédes lehet itt, hogy Jancsi verses oldalainak margói tisztán, üresen fehérlelenek a helyenként ilyen-olyan okból alaposan kidekorált könyvben.... Ami természetesen engem is jellemezhet, hisz akkoriban még, más eszményeknek hódolva, egészen mást gondoltam (hittem?) versnek, ill. a versről, mint amiről, ill. ahogy az övéi beszéltek, s amit és ahogy Bella írt róluk. Aztán kiderült, én vagyok a túlságosan zárt, és tanácsosabb rányitnom a szemem a világ gazdagságára, sokszínűségére. Ami azt is jelentette, hogy sokak – addig tőlem távol esők – verseihez közelebb kerültem, így az övéihez is. Most már egészen jól megvagyok velük, s ők is – mármint a versei – velem. (Bár az sem kizárt, hogy anno azért nem *nyúltam bele* a szövegeibe, mert teljesen rendjén levőknek találtam őket.) Egyébként János Rákoskeresztúron lakik, most is onnan, a világ egyik végéről – nekem, nekünk: *egyik* közepéről – buszozott be, a keresztsúri közalkalmazott fiához a világ *másik* közepébe, ide, a Blahára, hogy azután húzzon is tovább a túlsó végébe, ki, kiadója, a Népszava angyalföldi irodaházába, valahova a Váci út kin-tebbi részébe. Első ízben még szeptemberben keresett meg azzal, hogy Híres Könyvek címmel kezdtek valamivel korábban egy sorozatot, melynek (egyik) jellemzője, hogy annak kötetei havonkénti gyakorisággal követik egymást (Apuleiustól Jókaiig, Saint-Exupérytól Déry Tiborig, Vladimír Páraltól Simonffy Andrásig). Mely sorozatban tervbe vették Dobos László *Földönfutók* című, mint írta: „nagyszerű regényének” kiadását is, és ehhez kér tőlem egy, „az író is bemutató, nem esszéisztikus, hanem fiataloknak szóló, érdekes-szép nyelvezetű” utószót, amihez még gyorsan hozzátette, hogy „természetesen nem *ingyér...*” S itt egy szerényebb összeg következett, ami persze nem lehetett elég szerény ahhoz, hogy jelenlegi helyzetemben ne tegye vonzóbbá számomra a feladatot. S bár ilyenkor egyébként is illik azt mondani, hogy természetesen nem a pénzért stb., az igazság, hogy Dobos könyve szerintem is a csehszlov. magy. ir. egyik, s nem is akárhoggy (!) megírt alapműve, így a felkérésre már ezért is igent mondtam volna. (Igazából most is ezért az utószóért jött, melynek végére még a két ünnep között sikerült kitennem a pontot.) Egyébként a Népszavával mint kiadóval, s Híres Könyveivel valamivel korábban is volt már némi dolgom, ui. János a *Szép szerelmes szavak* című, múlt évi, ötszáz év magyar szerelmes verseiből válogató kötetükbe is besorolta – melynek ugyanő volt a szerkesztője – az egyik opusom (*Akit igazán szeretünk, szerettünk*). Ez a (szerelmes) versem egyébként a legkevésbé sem „szép szerelmes szavakkal” igyekszik körbeudvarolni poétája szíve hölgyét, s amelynek már az indítása is sokakat megütött: „A húsát is szeretjük annak, / akit szeretünk, / a vérét, / fogzománcát, / szelid zsigereit, / dezoxiribonukleinsavját...” etc., etc. Mitől sem rázott ki ui. anno jobban a hideg (költőként is, versolvasóként is, de lángoló szívű hősszerelmesként is), mint az ún. szerelmes lilaságoktól, szokványgyöggésektől, utyuli-mutyuliktól... s igazából nem is tudtam (mertem) addig ún. szerelmes verset írni, míg azt az azokhoz fűződő elvárások, konvenciók írátták volna velem...

Mígnem egyszer csak „megvilágosodtam”, és eldöntöttem, hogy félre, szív... s félre, lélek!, tkp. vagy azt kell megírnom, hogyan látnék egy-egy szerelmes helyzetet, enyelg.-et és bájolg.-t fönt-ről, kívülről, mintha szenvtelenül figyelném valahonnan magam, amint nyakig (fülig?) benne vagyok abban a bizonyos helyzetben... (hát bizonyára nem valami épületes látvány lehetek, ill. lehetünk soros választottammal úgy), vagy... azt a helyzetet (állapotot?) kell(ene) megragadnom, amikor, úgymond, szerelmes a test a testbe (azaz az egyik a másikba)... S noha arra már nem emlékszem, hogy melyek közül húzta ki Banos Jancsi épp ezt, egészen szerencsés kézzel tette. Hála hát neki... s ha néhány elmaradt közüzemi számlám és lakásbérleti díjam kiegyenlítésére is futja majd a Dobos-előszóból, ami időre-órára újból megóv attól, hogy kilakoltatott földönfutóvá leendjek... akkor meg duplán...

* *[Egyébként jól megjártam...]* Egyébként jól megjártam a *Földönfutókkal*... Addig-addig nem akart beindulni az istennek sem, mígnem egyszer csak úgy meglódult, mintha itt lenne a világvége. Nem győztem kapkodni az ujjaim, hirtelen úgy lendületbe jöttek az írógépem billentyűi. Az eredmény: a megszabott terjedelemnek épp a duplája lett! Ha így, hát így, elő a szabóollót, s kikanyarítottam belőle annyit, amennyi Banoséknak kell, a teljes szöveget meg majd *áru-ba bocsátom* valahol. Elsőként a Hitelnél próbálkozom vele, annak örülnék a legjobban, ha ők lennének vevők rá (de szóba jöhetne az ÉS, a Napjaink vagy akár a Népszava is). Ui. még ezt a terjedelmet sem érzem e regényhez túlméretezettnek, mivel rendkívül fontosnak tartom, hogy a mai Magyarországon – mivel lehet, még mindig nem dőlt el, hogy a holnapin is lehet – minél több fórumon és minél több alkalommal képezzék beszéd tárgyát mind a *Földönfutók* világának eseményei, mind pedig általában minden otthoni *történet*. S persze még holnap elküldöm Dobosnak is, igaz, nem a jóváhagyása miatt, inkább csak úgy, mellékesen, afféle mellékletként az Új Forrás *Határok közt engedetlenül – A szellem oszthatatlansága, avagy A provincializmus csapdái* ankétjának kérdéseire, melyekre jó lenne, ha ő is válaszolna...

JANUÁR 2., HÉTFŐ

* *[Ja, most látom...]* Ja, most látom, pénteken elfelejtettem feladni Markó Bélá(ék)nak Marosvásárhelyre az újévimet... Ma tehát, s mindenekelőtt, irány ezzel is a posta:

Kedves Béla!

Örültem a lapodnak, s az erődnek, erőtöknek is, amiből az új esztendőben is legyen Nektek eleget. Vártalak Benneteket a nyáron, s továbbra is várlak. A Frankhegy u. óta immár a második helyen lakom, ezúttal a változatosság kedvéért a belvárosban, a közbeeső címemet is megírtam, de úgy látszik... úgy látszik... Idehaza sok minden történik, nagy füstje van a dolgoknak, de egyelőre

kicsi a lángjuk. Velem is történik ez-az, ami nélkül boldogan meglennék, de ez már egy más „regény”.

A körülményekhez képest elviselhető és emberi, dolgos és eredményes új esztendőt kíván:

[aláírás]

Bpsten, 881230-án

Bélával, emlékszem, már vagy tizenvalahány éve ismerjük egymást (ám arra, hogy is kezdődött s hol az ismeretségünk, már nem). Sőt egyszer-kétszer (háromszor?), anno, még a hetvenesek-nyolcvanasok fordulóján, amikor kétévente, mert csak kétévenként kaphattak útlevelet, családjával, nyári szabadságuk eltöltése végett, Marosvásárhelyről az NDK felé – diktatúrából diktatúrába – tartva, nálunk szálltak meg Dszerdahelyen, azután, nagy beszélgetések éjszakai után, mentek tovább. Nemrég pedig már Bpsten futottunk össze véletlenül – akkor már a Vízivárosban laktam, ők pedig a Várfook utcában találtak maguknak szállást –, amikor rákérdezett, hogy miért települtem át? Mire én: hát hogy közelebb legyek Marosvásárhelyhez... mivel pedig Bpstre amúgy is jönne néha, ne kelljen egy harmadik országba is elutaznia, ha találkozni akarna velem...

JANUÁR 3., KEDD

* [S mit tesz, akire...] S mit tesz, akire hivatkozni szoktunk *Odafentre* mutatva, ma Markó Béla képeslapja is a postaládámban Deim Pál *Üvegablak*-részletével... mondván, „A túloldalon levő színes ablak” eltakar engem, s egyébként is „régén nem láttuk” egymást „életnagyságban”, csak néha „nyomatott betűkbe transzponálva”. Karácsony és újév alkalmával ezért most így s mindent, amit ilyenkor kell... Így hát ha leveleink/lapjaink ezek szerint valahol keresztetkék is egymást a posta kiszámíthatatlan útvesztőiben, a lényeg, hogy végül mégis megtalálták címetjeiket...

JANUÁR 4., SZERDA

[SAPDÁBAN

Ősz óta nem tudom utolérni magam, mindennel *úszás*, azután meg *szívás*... Egyik sürgető felszólítás után a másik rosszalló fejcsóválás... Ráadásul a magánéleti gondjaim sem ritkulnak, így azok is sok időmet, erőmet elveszik. A zsozsóról meg jobb nem beszélni, ami ugyan arra sarkallna, hogy a gyors pénzeket hozó munkákat részesítem előnyben, de a Nemzetnél is már hónapok óta normán alul teljesítek, ráadásul egy csomó minden, amiről írni akartam, idősze-

rűségét veszítette közben... azaz egyik csapda a másik után, teljes a káosz. Az egészbe, azt hiszem, jól beletalált a *Nem szállunk föl* c., az ÉS mostani karácsonyi számába Bella Pista jóvoltából bekerült versem, azazhogy: „Magam elé bámulva elbambultan / e pálinkával átítatott estben, / lenni s nem lenni is már megtanultam, / s az élethez is, halálhoz is resten / Istennel iszom, magával Istennel, / mert istentelenül egyedül vagyok, / ő emeli lassan hűlő kezemmel / kiürült számhoz az olcsó konyakot. / Akár egy réges-rég kipusztult várost, / mennyel és pokollal egyként határost – / olyannak látna minket, aki nézne, / ablakaink vakok, üvegük törik, / utcáinkat hazátlan szelek söprik, / s éjszakánként sem szállunk föl az égre.” Így Elek Tibi elől is jobb lenne elbujdosnom, hisz még elő se vettem, amiket el kellene olvasnom a neki szánthoz... egyelőre teljes képtelenség legalább egy hetet kiszakítanom az életemből a munkára, melyet az Új Aurorának ígértem Békécsabára... annak meg nincs értelme, hogy egy gyors névsorolvasást, illetve problémásorolót rázzak ki a kisujjamból a csehszlovákiai magyar irodalomról, amint ezt már annyian megtették és bizonyára meg is fogják tenni még többen... vagyis újra kellene gondolnom negyven év odaíti literatúráját, noha jelenlegi körülményeim között az elmúlt hetemet is képtelenség.

JANUÁR 5., CSÜTÖRTÖK ÚGYSEM

Varga Erzsitől kaptam levelet (még 2-án írta) a pozsonyi Irodalmi Szemléből – gondban van egyrészt Rába György kérésével, aki Szemle-beli verse honoráriumát egy szlov. magy. szervezetnek szeretné felajánlani, mivel azonban ilyesmire még nem volt példa, így senki nem tudja, mit kell ilyenkor tenni. Másrészt amiatt magyarázkodik, hogy az ISZ megjelenésének 30. évfordulójára nem hívtak meg engem. Az történt ugyanis, hogy a gidrafai, azaz, szlov. magyarul: budmericei alkotóházba tervezett ünnepi tanácskozásra csupán hatvan személy részvételét engedélyezték, ő viszont legalább nyolcvan embernek akart meghívót küldeni, „tudván, hogy úgysem jön el mindenki”. Ám mégsem kapta meg az engedélyt ennyi emberre; persze, neki lett igaza, s végül tényleg elég kevesen jöttek össze. Ha rajta múlt volna, írja, ott lettem volna én is, meg az Új Forrás és az Életünk is, sőt ő még Bori Imrére és Tolnai Ottóra is gondolt volna Jugoszláviából, de mivel életében először szervezett ilyesmit, nem volt tisztában azzal, hogy ez mennyi adminisztrációval járt volna, úgyhogy a Szlovák Írószövetség külügyi osztálya végül lefújta az egészet. A jubileumi bővített számuk Duba-interjújával kapcsolatos dohogásomra – ti. nem önként s dalolva, nem szabad elhatározásból hagytuk el Varga Imrével a Szemlét, ahogy volt főszerkesztőnk állította – pedig Erzsi felvetette a válaszadásom lehetőségét, amit gyorsan meg kellene tennem, mert hosszú az átfutási idejük, s már a márciusi számukat rakják egybe.

* **[Erről jut eszembe...]** Erről jut eszembe, este, bágyadtan bámulva ki íróasztalom fölött szobám ablakán, s a szemközti fényűrság tempósan osonó villanyhírein mélázva, hogy a jó múltkor a nevem világított be onnan hozzám, amikor is a Varga Erzsivel készített Szemle-interjúm ÉS-beli megjelenését adták hírül ott. S mivel a lapot aznap elfelejtetem megvenni, majd lefordultam a székről, amikor elolvastam írásom bugyutácska címét (*Egyke Szlovákiában*), amit nem tudom ki s milyen ihletésből *ötölt* ki az eredeti *Világigény és minőségeszmény* helyett (bár nem vagyok biztos benne, hogy az efféle *okoskodó* jobb volt-e nála). Egyébként egy ideje elég sűrűn megjelenek mindenfelé, úgyhogy Filep Pista, Tamás édesapja nemrég azzal tréfálkozott náluk jártamkor, hogy képzeljem, a minap, amikor kinyitotta a vízcsapot, még abból is én folytam... Hát... mi tagadás, van igazság a szavaiban, minden hétre esik ilyen-olyan megjelenésem valamelyik lapban (néha több is), csak egy a baj... hogy anyagi helyzetem javulásán ez valahogy csak nem akar *meglátszódni*... Fenti esetben azonban legalább... ha nem is volt teljes mértékben elmondható, hogy én voltam a fény az éjszakában... a fényűrságon azonban mindenképp...

JANUÁR 6., PÉNTEK

* **[Levél Czenthe Mikitől...]** Levél Czenthe Mikitől – január 12-én a lakásán szervezői értekezletét tartja a Cseh-szlov. Magy. Kultúra Baráti Köre⁵ és az AMICUS, azaz a cseh kultúra baráti társasága, ahova jó lenne, ha én is elmennék. Tegnap ugyanis az AMICUS vezetőségi ülésén szóba került Ivan Štrpka februári, általam felvetett meghívása is, amelynek megszervezését szívesen vállalná ez a három szervezet, s talán még be lehetne kapcsolni az Írószövetséget is. Käfer, írja Miklós, szívesen vállalná, ha nincs ellenemre, a fordítást, illetve a tolmácsolást is, én pedig adhatnék az 1968-as és utáni eseményekhez kapcsolódó háttérképet, pl. azoknak a szlovák, illetve szlovákiai magyar szellemi életre gyakorolt hatásáról. Ezenkívül persze jó lenne, ha bemutatnám Štrpkát is, sőt a Meghívón is lehetne egy-két szóval jelezni, ki ő, mi ő s miért lehet érdekes, mert „a közönség nagy része nem ismeri, és csak így lehet őket elcsalni”... Az Írószövetség általi hivatalos meghívását és a szállását pedig intézsem én, s beszélhetnék ez ügyben Földeák Ivánnal... Mint ahogy ezt, amiről ő még nem tudott, már meg is tettem... Ezzel tehát sínen is lenne a dolog, *všetko je v poriadku, môžeš sa chystať, Ivan*⁶...

5 Ebből fejlődött ki nem sokkal később a Rákóczi Szövetség.

6 „Minden rendben, készülhetsz, Ivan...”

JANUÁR 13., PÉNTEK

HALADÉK ÉS MEGTISZTULÁS

Tegnap gyorssegély a Népszava Kiadótól a Dobos-előszóért. Éljen! Éljen a Nép! S a szava! Éljen Dobos! És irány az elmaradhatatlan posta az elmaradt rezszivel! Azaz a *Földönfutók* egy időre megint megkímélt, gyakorlott hazátlant, hogy ténylegesen is földönfutó, illetve hajléktalan legyenek...

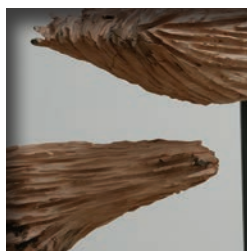
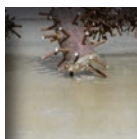
Ma pedig pénzmag az Életünkötől és a Könyvvilágtól is. Így ma a Patyolatot is útba ejtethetem az év végi szennyesemmel... És még mondja valaki, hogy peches nap a 13-a!

JANUÁR 15., VASÁRNAP

* [A minap újabb két...] A minap újabb két levelet kaptam kézhez késve: Markó Béláét meg Tolnai Ottó újévi üdvözlését... mivel ő is még a régi címekre küldte. Az az igazság, hogy nagyon unom már örökös – lassan-lassan hobbimmá váló? – költözéseimet,⁷ ami a munkában is mindig nagyon visszavet... jóformán még ki se csomagoltam mindent az egyik helyen, már kezdődik újból – Örkény *Tótékjába* illőn – a dobozolás... De a világ sem nyújt túlságosan megnyugtató képet, tekintsek bármely irányba is. Így hát alig marad az embernek más reménye, minthogy a maga belső békéjét megteremtse, de hát ez se megy könnyen, a legtöbbször ez is csak illúzió. Vagy a külső s belső béke lehetetlen egymás nélkül?

* [Csiki Laci nagy...] Csiki Laci nagy publicisztikája a *kisebbségről* a minapi ÉS-ben, az Erdélyből tömegével Magyarországra menekülő, ahogy ő mondja: a *kisebbség kisebbsége* kapcsán az első világháború után határon kívül hagyott magyarok kettős kivetettségéről, kettős szélre-szorultságáról... s általában is arról a paranoiás léthelyzetről, melyet Trianon kényszerített anno a magyarság egészére... S melyet, kérdés, ki tud-e, ki lehet-e heverni, illetve melyen túl tud-e, túl lehet-e lépni valaha? Hát... bárcsak ne kellene az embernek ilyenekről – illetve ne ilyenekről kellene – írnia...

7 1985-től, Magyarországra településem *legkezdetétől* előbb Varga Imre békásmegyeri, Margitliget utcai másfél szobásában dekkoltam néhány hónapig, majd a vízivárosi Fazekas utcai albérletem következett, innen a gazdagréti Frankhegy utcában sikerült egy 1+2 fél szoba + hallos lakáshoz jutnom, melyet a Déli pu.-nál levő Alkotás utcai 3 szoba+hallosra cseréltem el (ide jöhettek volna utánam Dszerdahelyről a gyermekeim az anyjukkal), ennek megíúsulása után egy újabb kisebb lakásom került a Blahán. S mindez három év alatt! Amivel persze még korántsem értem a végére, mert újra egy nagyobb következett a Ferencvárosban, a Haller utcában 1994-ben, egy újabb – azaz e mostani – házasságom pedig először egy pozsonypüspöki, majd egy dunaszerdahelyi költözéssel járt 2006-ban, illetve 2008-ban.

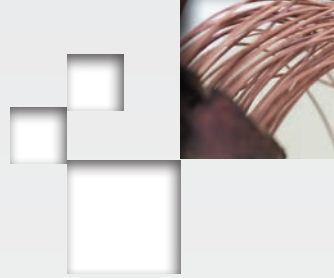
JANUÁR 18., SZERDA

ÁLL A BÁL PRÁGÁBAN...

Palach-évforduló, állítólagos önégetéses fenyegetőzések, tüntetésekbe csapó megemlékezések, Vencel tér, a Nemzeti Múzeum épületének lépcsőzete, Havel letartóztatása, a Charta '77 erősödő hangja, rendőri beavatkozások (vízagyúk stb.) – áll a bál Prágában. A fejleményekről jan. 13-a óta a magyar lapok is szinte naponta beszámolnak, ami számomra meglepő, mi több, Kis Tibor, a lap prágai tudósítója révén – bár a kommunista hatalom iránti érezhető rokonszenvezéssel – még a Népszabadság is viszonylag visszafogottan, mérsékelt hangot megütve, a tárgyilagosság látszatát keltve... Valamivel kevesebbszer, de kicsivel nyíltabb hangon foglalkozik a prágai eseményekkel a Magyar Nemzet(ben főleg Láng Péter), amely a Fialat Demokraták Szövetségének a Népstadion úti csehszlovák nagykövetség elé szervezett tüntetéséről is hírt adott. Talán már ez is a változás egyik jele lehet nálunk, hogy ez (egyelőre?) így van. Ellentétben a pozsonyi Új Szóval, melynek számai egy-két nappal a megjelenésük után jutnak csak el Bpestre, s amely csöppet sem fogja vissza magát a hazai szocializmusellenes erők „külföldről hosszú ideje előkészített” provokációjának minősített események szapulásában, s megint csak az ilyen esetekben jól bevált módszerhez folyamodott, és „olvasói levelekként” igyekezett *eladni* hevült politikai szólalmait. Hisz tudjuk, ha egy otthoni pártlap nem kevésbé pártos olvasója netán el is szánja magát a levélíráásra, a fő kérdés mindig az, hogy – kissé tágan értelmezve a József Attila-i sort – *kik fogják a ceruzáját...*

JANUÁR 21., SZOMBAT

* [*Már csak idehaza...*] Már csak idehaza nézem a kis füzetkét, a *Cséplés Buzsákon* c., még 1947-es szociografikus rajzának tavalyi, Somogy-beli közlésének különnyomatát, „ezt a már-már archaikus idillt”, melyet még tegnapi estemen (estünkön) nyomott kezembe a FÉSZEKben, „szeretettel ajánlva” Fodor András („Fodor Bandi”, akit a köztünk levő húsz év korkülönbség, meg az iránta érzett tisztelem sosem engedett *lebandiznom*). S meg kell hagyjam, ahogy belelapozok, bele-beleolvasgatok, most is sűrűn s irigykedve meg kell emelnem a nem létező kalapom András közismert krónikás ihletettsége-elszántsága előtt... De hogy én ilyen rendszeres és részletes naplót vezessek valaha is napjaim folyásáról... – ennek képességét valahogy eleve nem kódolta belém összefabrikálásomkor a Teremtő(m)! Pedig az elszánás hányszor felhorgadt már bennem... de néhány nap múltán le is konyult valahányszor... Így aztán a világ valószínűleg már sosem fogja megtudni tőlem, milyen is volt a cséplés és aratás az Izsa és Pat közti Bokros tanyán 1964-ben, ahol tizenöt évesen „brigádoztam” anno, vagy fél órát még a cséplőgépet etetőjeként is

nyeltem a port fent a dobnál, ahova mint lányos képű, tejfölös szájú surbankót hajtottak fel a melósok, félig tréfából, félig pedagógiai célzattal: hadd tudjam meg időben, hogy milyen is a magyarok Istene, s hogy az élet bizony nem mindig habostorta...

JANUÁR 25., SZERDA

VALAKI DIKTÁL ODAFENTRŐL

Szösz- s -möt régi újsághalmok közt, melyek még csak most kerültek elő az átköltözésem óta, tehát harmadik éve felnyitatlanul várakozó, még kicsomagolatlan dobozaimból. Ahonnan, több egyéb, 1960-as évek végi lap – Tvářok, Host do domuk meg ilyenek – mellett hirtelen a Csehszlovák Írószövetség csupán valamivel később betiltott lapja, a Listy 1969. január 23-i száma is előkerült, melyet még Pozsonyban vehettem meg anno, benne Miroslav Holub Palach-versével, amely azután bő évtizedre az időközben berendezkedett husáki „normalizátorok” költő elleni támadásainak (egyik) kiváltó okává vált. Viszont azt, hogy ez a vers épp ma került elő, bizonyosan *diktálhatta* Valaki odafentről, ui. épp ma húsz éve, hogy eltemették a cseh 1968 mártírját, a megszállás ellen önégetéssel tiltakozó egyetemistát. Ráadásul még rögtön a megjelenése után elkészítettem (*Jan Palach Prágája* címmel), mint az most kiderült, az újságszélre körmölve a vers nyersfordítását, mely azután ott is maradt két évtizedig, imígyen: „És itt dübörögnek el Picasso bikái. / És itt menetelnek póklábukon / Dalí elefántjai. / És itt mennydörögnek Schoenberg dobjai. / És itt jön, lám, de la Mancha úr. / És Karamazovék is itt hozzák Hamletet. / És ez itt atommag. / És ez a Luna holdjáró. / És itt a szobor – fáklya nélkül. / És itt szalad a fáklya a szobor nélkül. / És végül is egyszerű ez. Ahol véget ér / Az ember, kezdődik a láng. / Majd a csendben a hamu fölött a pusztulás / Fecsegő férgerei. Mert / Az emberek milliárdjai lényegében / Tartják a szájukat.”

JANUÁR 28., SZOMBAT

* [*A legfrissebb Jelenkorban Danilo...*] A legfrissebb Jelenkorban Danilo Kiš Közép-Európáról⁸ (emlékszem, amikor még egymás kezéből kapdostuk ki a hetvenes évek végén a *Borisz Davidovics...*-ot): „Világos határok, központ híján vagy több központtal »Közép-Európa« ma mindinkább a Sárkányra hasonlít Anatole France második könyvéből,

8 Kiš, Danilo: *Variációk közép-európai témákra*. Fordította: Gálos Orsolya. Jelenkor, 1989. január, 1. sz., 33. p.

a szimbolista mozgalom jelképére: azok közül, akik azt állították, hogy látták a Sárkányt, senki sem tudta elmondani, hogy milyen.” Hát így..

JANUÁR 29., VASÁRNAP

A LÉTHEZ KÖTÖTT LÉTEN TÚLI...

A varázsfuvola Mozart *varázslatos* operája 1791-től. Mostantól azonban Bohumil Hrabal *Kouzelná flétnája*, varázslatos *szövegfantáziája* is (műfaját nehezen tudnám pontosabban meghatározni, amihez, miként a cseh író számos opusához, talán ebből az irányból juthatunk legközelebb). Igaz, hogy csak néhány oldal, de a végtelen orgonazúgása teszi szárnyalóvá, miközben a léten túli transzcendenciája tragikus evilághoz-kötöttségét hangsúlyozza. Olyan hrabali mestermondatok kanyargása-kavargása, melyek egyetlen lendülettel képesek bejárni a végtelent, miközben egy pillanatra sem tévesztik szem elől tárgyat. Az író elkezd egy mondatot, amiről eszébe jut valami más, így hát ezt is beleírja, amiről viszont megint másvalami... és így kanyarognak a mondatai... a végtelenségig... már-már nem is ő, hanem a mondatai írják a történetet, a történeteit... s azon/azokon keresztül őt magát. A nyelv olyan végtelen/féktelen áradása... szájának tudatos *jártatása* ez... amire a magyarban nincs is pontos szó... talán a cseh *kecání* áll hozzá a legközelebb... az agya, mint a szivacs, mely mindent, de mindent magába szívott, és a legkisebb nyomásra is ömlik belőle, amit éppen akar... Az ember csak megborzongani tud ezektől az önálló életre kelt mondatoktól, melyek egyszerre mozognak a valóságos és valami valóságon túli létben, a jelen idő és az örökélet kettős terében is: „*Bohové opustili tuto zemi, odešli i antičtí hrdinové, Hérakles i Prométheus... moje žena odešla raději, zrovna tak i Perla, dcera rabína z Bratislavy, ta která mne milovala a já ji, protože se tolik podobala mé Pipsi, tudo neděli jsem zežil podvčer, kdy zapadalo krvavé slunce nad Prahou a skořicová oblaka před západem věštila, že přijde víchr, Staroměstské náměstí bylo uzavřeno žlutými obrovskými auty s mřížovanými ploty a nápísem VB a v Kaprovcě stříkala vodní děla a smetala chodce pod auta, ve výklenku se vzpamatovávali lidé, kteří před chvíli byli bití,*

*francouzská berlička a osmdesátiletá stařena, která volala: Kdo mi zaplatí ten promáčený skvotsný můj kožíšek?*⁹ S az ebből a mondatból elősejlő történet anélkül is megszólítja olvasóját és beszélni kezd hozzá, hogy a konkrét történetet ismerné, mely azonban lassan teljes valóságosságában és időbeliségében is kibontakozik előtte... igen, Prága... igen, január... igen, 16-a... amit a Hrabal írása alatti dátum (*Kersko, úterý 17. ledna 1989*)¹⁰ is nyomatékosít... igen, Vencel tér, Palach, emlékező s tiltakozó tömegek... igen, gumibot, vízagyú, könnygáz... s az eseményeket vasárnap is, hétfőn is a szemtanú megrendültségével végigkövető író kozmikus magánya a történetek után Prága melletti, kerskói menedékében... s az itt és ekkor, egyetlen lendülettel született írásának első fogalmazványát még kedden este fel is olvasta barátainak az Arany Tigrisben... melybe aztán többször is belejavított, elvett belőle és hozzátoldott ezt-azt... ám végül igen... egy kis alakú, füzetszerű, sokszorosított, írónk nevével ©-tolt kiadvány (a „původní verze”¹¹ figyelmeztetésével a cím alatt) előttem két példányban is most az asztalomon... prágai egyetemista barátom, Morvay Péter cseh szamizdatokkal s egyebekkel tömött hátizsákjából meg Szigeti Laci táskájából is... mintha Prága itt lenne a szomszédban...

...miért, hát nem itt van? hisz lehetetlen, hogy ne itt lenne Bpsten Prága is?

9 V. Detre Zsuzsa fordításában a 2000 augusztusi számából: „Az istenek elhagyták ezt a földet, elmentek az antik hősök is, Héraklész és Prométheusz... a feleségem is elment inkább, akárcsak Perla, a pozsonyi rabbi lánya, az, aki szeretett engem, én meg őt, mert annyira hasonlított az én Pipsimhez, abban a vasárnapban alkonyattájt volt részem, amikor a véres nap lenyugvóban volt Prága felett, és a nyugati égbolt előtt torlódó fahéjszínű felhők szélvihart jósoltak, az Óvárosi teret hatalmas, sárga, rácsos, Rendőrség feliratú autók zárták körül, és a Kaprovka utcában vízagyúk fröcsögtek, beseperve a járóelőket az autók alá, egy beugróban emberek eszméltek, akiket az előbb vertek agyba-főbe, egy francia mankó és egy nyolcvanéves öregasszony, aki ezt sikoltozta: Ki fizeti meg a ronggyá ázott gyönyörű kis bundámat?” – Hrabal írása, alig néhány hónappal elkészülte után, két magyar folyóiratban is megjelent, két különböző fordításban: V. Detre Zsuzsáéban (2000, 1989. augusztus, 37–42.) és Kiss Szemán Róbertéban (Vigilia, 1989. szeptember, 9. sz., 676–681.).

10 Azaz: Kersko, 1989. január 17., kedd.

11 Azaz: eredeti változat.

STUMMER ATTILA

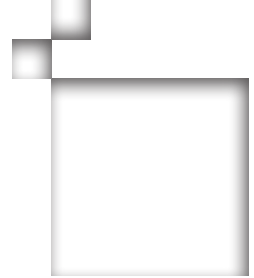
SZÁRAZSÁG

1.

Kavicsos parton ülök és a lábam
hullámok rángatják. Zaj körülöttem,
zaj az apartmanokban, zavar az adásban.
A kéklő szemhatáron narancssárga dzsetszki.
Mikroműanyag az ereken, körülöttem
a harag napjai, koponyám barlang, visszhangzik benne
távoli ágyúzás, isten hulláma, loccsanó víz, csosszanó kő.
Pedig én csak egy kezdősort kerestem,
azt hittem, jó lesz: egy görög sziget...

Erdőtűz volt tavaly errefelé.
Hamuból meredő fekete lécek
a fenyőtörzsek, krikszkraksz jelek.
Ha lenne itt egy szilárd pont, egy kezdőhang, ahonnan.
Vagy egy kis csend. Kavicsos part meg száraz
mezőbe tűzdelt krikszkrakszok helyett
valamit kellene mondanom neked.

Hogy nem szeretlek. Nézem, ahogy élünk,
hiába por, meg part, meg istenek,
ahogy távolodunk, egy kisgyerek
alakja szakad ki belőlünk, kapaszkodik,
hogy összetartson, rémülten, hiába,
nincs hozzá ereje, eszköze. Lefekszem,
előveszem a fotókat a nyaralásról, nézem,
papírsárkánnyal szalad a réten,
fügét eszik, olajbogyót szed, fintorog, kacag.
Azután belealszom a mesébe,
hogy mégiscsak szeretjük egymást.

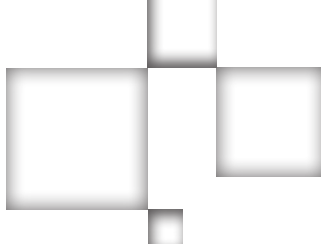
Hogy kezem kezédbe tettem, fogd a kezem. Azt hittem,
akkor is fogsz, ha elengedem. Szorítasz magadtól,
nem hagyod, kezéd a kezemben, fogod. Már
nem hiszem, bár úgy látom, te sem,
régóta úgy vagy velem,
ahogy én vagyok.

Hogy megtehetném, de csak tervezem,
elképzelem, mikor nem vagy itt velem,
vagy úgy vagy itt velem csak, mint a hiány.
Mint lámpát alvás előtt ha kioltanám.
Megtehetném, de mondom, nem teszem,
nézem, ahogy játszik a szőnyegen,
kettőnkből jött, kettőnk közé szalad,
míg szétszakadunk, ő is kettéhasad.
Még megtehetném, hogy jóváteszem,
de semmi jó nincs benne, nem
jut eszembe, csak a nem, mi más.
Félelmetes lenne a megszabadulás.
Bár megtehetném, érte nem teszem,
az ágy közös, de nagyra nő a csend,
nyomot hagy bennem, a képeinket nézem,
kavicsokat pakol egy görög rom tövében,
az éles fény alakját kiemeli.
Felnéz. Feléd emelt karja az én karom
lehetne, de már nem akarom.

Hogy halni igen, válni nem.
Ha így is van, csendben elviselem.
Jöhetne valaki, egy mindent-megoldó,
idesétálna lassan a kavicsos parton,
leülne mellém, bámulnánk a tengert –
de nem hiszek már benne sem.

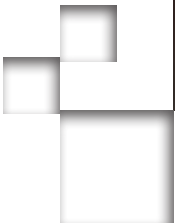
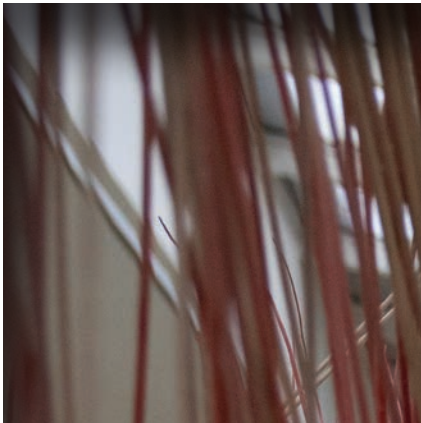
2.

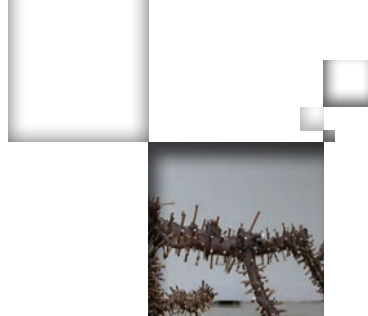
Van egy hely, hova isten is csak szemlesütve lép be.
Kopog előbb, fülel, hogy szabad-e. Valahol benn.
Mások szentélynek nevezik. Én kamrának, fészernak, szűkös zugnak,
hova visszahúzódik, ami nem ment tönkre, vagy a hely húzódik össze.
Kuporgok ebben a sarokban, mint magzat, akit majdnem kikapartak.
Éles vasak kotortak utána, bőrét tépve, húsát szaggatva, darabolva, vágva.
Ide nem érnek el, ide senki sem jöhet be. Ha más nem, ez vagyok, ez az enyém.
Vagy az enyém se. Menedék, üres senkiföldje, kuka.

3 .

Errefelé már nincsenek folyók.
Folyónak itt, mint táblák is mutatják,
üres medreket neveznek, amikben
időszakosan némi víz csorog.
Az egyik ilyen „potamos” nevét
(a boltnál, ahol vásárolni szoktam)
próbáltam megjegyezni, hogy majd
hazaérve elmondjam neked.

Hogy száraz medrében a semmi csak
kanyarog, nem halad, tengerhez sosem ér,
port kavar fölé a szél.
Hogy a felejtés nem vízből fakad, hanem
meder, amiben semmi sem folyik
a hidak alatt, amiken krikszkraksz jelek
a kimondhatatlan szavak.

Hogy a kőfolyam tenger felőli végén
híd sincs már, csak megemelt gyalogjárda,
a kocsiutat a mederre betonozták,
van azért víz, csőből csorog a betonútra,
kerekeken fröccsen, röhej az egész,
valószínűleg a falu szennyvize,
ott ér véget az, ami helyett
a folyó nevét akartam mondani,
de nem maradt már se folyó, se név.

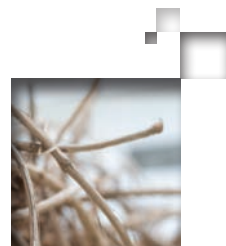

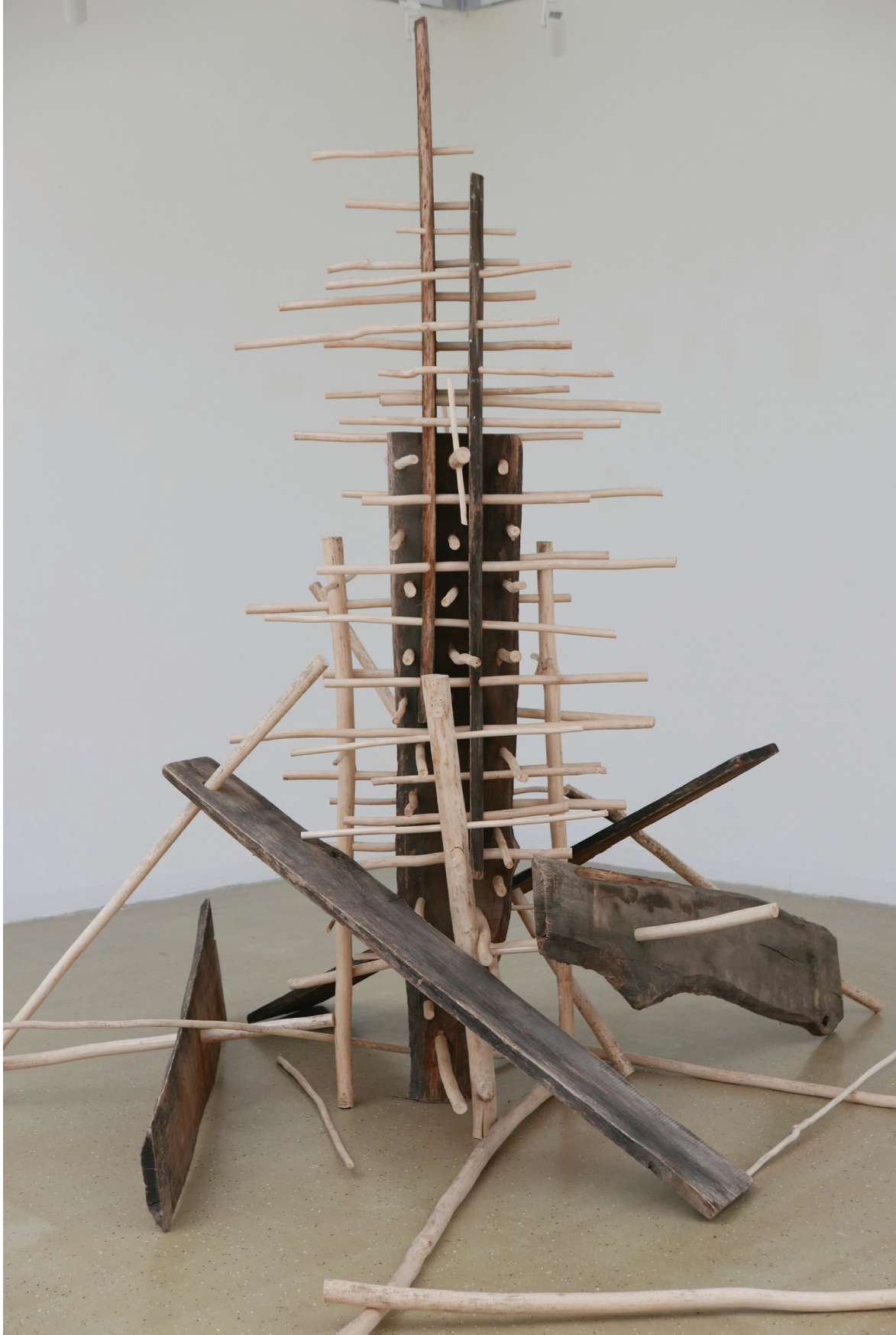
4 .

Atomvillanás a nap. A hűvös víz remeg,
belemerül a hús. Az ereimbe árad
a tenger, lassan sodor, lélegzem, lebegek,
a csípős só szememre szárad.

Délben úsztam. Mikor visszanéztem,
láttalak az ablakban. Épp főztél.
Kék volt a víz, a part fehér,
fehér a parti ház, az ablakai kékek.
Délben főzni kezdtem, a tengerre láttam,
valaki úszott benn, csak te lehettél.
Én itt a vízben, én itt benn a házban.
Kinn is, benn is egyforma némaság van.
Kék-fehér keretben tükörképek.

Törölközők a szárítókötélen,
olajfa ágán lógó trx,
kint maradtak a játékok a kertben.
Szár az fűvön a szél labdát gurít.

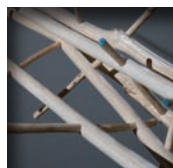
ALZSBETKA

MÁRIA KÖNNYEZNI KEZD

Olyan gyorsan eltelik az a két év az életemből, hogy szinte észre sem veszed majd, mondta apám, amikor megkaptam a behívómat. A konyhaasztalnál ült, lassan kortyolta a forrázott kávéját, rám se nézett, frissen bekrémezett kezeivel úgy lapozgatta a Jó Gazdát, mintha az a világ legizgalmasabb olvasmánya lenne, nem pedig egy mezőgazdászoknak szóló unalmas havilap. Az egész konyhát belepte a kék Indulona kézkrém émelyítően tömény szaga, az újság lapjain hatalmas zsíros foltokat hagytak kövér ujjai. Anyám a konyhapultnak háttal támaszkodva egyik szál cigit a másik után szívta el, bal kezével az aranyláncán lógó feszületet szorongatta, szemei alá nagy fekete foltokat festett a könnyeitől szétmosódott szempilláspirál.

Ne hagyd, hogy elvigyék a gyereket – könyörgött apámnak reszkető hangon, de ő indulatosan félbeszakította.

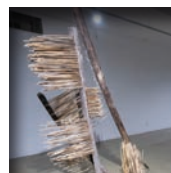
Ez gyerek? Ez neked gyerek – kérdezte, miközben az asztalon hagyott vastkos pecsétgyűrűjét újra a bal gyűrűsujjára húzta csak azért, hogy még nyomatékosabbak legyenek a szavai, amikor azzal az asztalra csap. Egész hétvégén buliból buliba jár, egyik csaj, másik csaj, követni sem tudom, nem is akarom. Csak azért dolgozik, mert beszerveztem a szövetkezetbe, miután azt a kurva iskolát is otthagya, pedig az elnökkel ketten voltunk a dékán után, ketten ültünk ott vele szemben; Aranka, kétszázezer koronát tettem neki a kopertába, egy megpakolt szekrényes Áviával jött utánunk a Laci gyerek, azt a sok cuccot is mind felvitte a Zoborra a dékán házához, csak hogy mérnök lehessen a te kisfiadból! És meddig bírta ott is? Fél évig! Kibukni az első félév után, mint egy senkiházi hatökör? Segíteni se lehetett rajta, azt se tudták a tanárok, hogy néz ki! Elmegy szépen katonának, tanul egy kis tiszteletet, keményebb lesz, belőlem is ott faragtak embert, hallgattam apám hangzatos monológját, úgy szónokolt, ahogyan a szövetkezeti értekezleteken szokott hétfő reggelként a beosztottjai előtt fehér ingben, csíkos nyakkendőben, maradék öt szál haját a feje tetején balról jobbra átfésülve. Üres szavak, gondoltam, mert ahogy nem tisztelt ő sem istent, sem embert, se szövetkezeti vagyont, amikor lopni lehetett, a keménység számára azt jelentette, hogy a nála gyengébbeket cseszegette, egy táskányi almalopáson kapott reszkető özvegyek, évtizedek alatt a piától eltompult alkoholista gépészek előtt volt ő igazán magabiztos, az emberséget meg hagyjuk is, abból abban a pillanatban bukott meg ezredszer, mikor az imént az anyámról kiáltott, hogy helyettem a vacsorával foglalkozzon inkább. Anyám át sem öltözött, sietve, egy szó nélkül kapta fel az ételszagú kötényruháját a csinos lila irodai kiskosztümje fölé, el-

takarta vele a diplomáját, el a főkönyvelői munkáját, már csak egy nő volt, némán dinstelte a hagymát a pörköltalaphoz, csípi a szemét, válaszolta halkan apámnak, mikor az megkérdezte, miért bög még mindig. Sós lesz az a pörkölt, Aranka, azzal foglalkozz, ami a te dolgod, azzal foglalkozz, ne mással, tette helyre őt. A fakanál fájdalmasan csapódott a zománcozott fehér fazék falához, ahogy anyám az ételt kavargatta. Apám kedvencét, csirkepaprikást készített nokedlivel. Nézttem, ahogy dolgozik, és egy cseppet sem tudtam sajnálni őt. Ezt érdemli, ha hagyja, ő is csupán egy bábu az öregem sakktábláján. Persze nem királynő, egyszerű paraszt. Ha ismerné apámat, tudná, hogy ő sose hagyja a dolgokat csak úgy történni. A mai teátrális jelenet után holnap bezárkózik az irodájába és intézkedni kezd. Régi elvtársakat hív majd fel, egy percig úgy tesz, mintha hosszú évek után pont most jutottak volna az eszébe, szót fogad az asszony, kérdezi nevetve, mennyi volt a kukorica hektárhozama, tudakolja, megcsodáltam a díjnyertes Holstein teheneteket a mezőgazdasági kiállításon Nyitrán, hízeleg, aztán a lényegre tér. Igen, behívták. Azért legalább szlovákul tanuljon meg rendesen, van jogsija igen, teherkocsira is. Egy életre lekötelezel. Emlékszel még az ízére? Lesz szilvapálinka az idén is, gondolok rád barátom, küldöm a fiúkkal, ha felétek mennek majd alkatrészért. Kényelmesen hátra dől a fekete bőr forgószékekében, egy újabb zaccost hozat a titkárnőjével.

Nézem az arcát, mosollyal az arcán bámulja a konyhafalat, miközben újra bekrémezi a kezeit. Szemei előtt a holnapi jelenet képkockái peregnek, már most elégedett az eredménnyel. Mindig a világ előtt jár egy lépéssel, gondolja, és én hagyom, hogy ezt higgye, amíg a kedvem szerint játszik.

A csirkepaprikás elkészült, a másik edényben felforrat a víz. Anyám ütemes, erős mozdulatokkal szaggatja a ragacsos masszát a forró vízbe. Észre sem veszi, hogy elfogyott a nokedlitészta, vérző ujjhegyein apró piros rózsabimbók fakadnak. A vitrinbe tűzött szentképen Szűz Mária fájdalmasan könnyezni kezd.

CSEHY ZOLTÁN

SEJTELEMPRÓZA

KARÁCSONYI ZSOLT *BELSŐ TÍZEZER* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Költői sejtelempróza: sokszoros nekifutásból kibontakozó, zenei szerkezetű szövegalkotás jellemzi Karácsonyi Zsolt nem mindennapi könyvét, a *Belső tízezer*t. „Nem emlékszem a nevemre” – hangzik el az első mondat, s ez a mondat azonnal akkora súllyal nehezedik a szövegre, hogy a teljes szerkezet statikáját megterheli, sőt finom kilengésben tartja. Ez a megterhelés ugyanakkor pozitív és innovatív, hiszen a teher paradox módon felszabadító jellegű is. Az emlékezet mechanizmusának működése ugyanis sokkal közelebb áll a lírai megszólalás asszociativitásához, mint az analitikus prózához. Ez a különös stratégia a szöveget szinte szélsőségesen nyitottá teszi, a potenciális narratív szálakat elvarratlanul hagyja, ugyanakkor a szöveget létrejön, és vannak jól kivehető mintázatai is.

Az Öreg a felejtés történetét demonstrálja: inkább kilép, kifelé tart a történetekből, vagy csak annyit villant fel belőlük, amennyi egy lírai költemény energiáit képes feszültség alatt tartani. Ez a feszültség tartja uralma alatt a könyv különös hatású nyelvezetét. De nemcsak ez, hanem a már említett zenei szerkesztésmód repetitív gesztusai és modulációs technikái, illetve a hiányszerkezetek is részt vesznek ebben. „Mint a falevél. Gondolta az Öreg” – indul az egyik szakasz, majd a szólólevéltől a borítékolt, a régi és a hiába várt levélíg jutunk. A hiányszerkezetek zenei mozzanatokként generálják ki újabb variánsukat, tartják fenn a sejtelmekkel és titkokkal felcsigázott olvasói érdeklődést: „A régi leveleket rakosgatva jött rá, hogy elkezdődött.” Ezek a törések válnak valamelyest kiolvashatóvá, a próza a hiánypótlások asszociatív gócinak áramlik szét. Az áramlás tágító jellegű, és a tágulás elviselhetősége egyben az olvasás

próbája is. És ez a tágasság kulturális értelemben is egyre nagyobb, Homérosztól vagy a Kalevalától a meséig, az oral historyt idéző mozzanatokig terjed. A privát emlékezet és a kulturális emlékezet viszonya is így válik a könyv tárgyává. Ez a szövegkonglomerátum tele van szerzői vízjelekkel is, melyek nem az eredetazonosítást szolgálják, hanem a narratíva összetartozását jelzik.

„Egyetlenegy betű is elég ahhoz, hogy ismét olvasó legyek” – tűnődik az Öreg, majd a szöveg nagyon finom gesztussal a többszólamú olvasás, a kultúrabefogadás mechanizmusai mellé a belső élményrétegek kiolvashatóságának kérdését is odailleszti. A történetek és a variánsok egymásba nyílnak és egymást törlik el, miközben a hitelesség és a referencialitás kérdése másodlagossá válik, hiszen a szövegalkotás képlékenysége a költői energiák meglepetésszerű mozgékonyásával változtatja meg a felszínt. Folyamatosan újrendezi nemcsak a domborzati viszonyokat, hanem a koordinátákat is, s így mindig más és más tárgy kerül a figyelem középpontjába, miközben folyamatosan „ugyanarról” van szó. Ez bravúros elgondolás, de nem veszélytelen, hiszen biztos arányérzéklet követel. Egy született költőét.

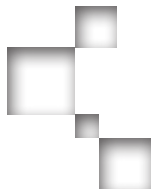
Az Öreg szó értelmi elmozdulásai is izgalmasan destabilizálják a szöveget: nemcsak az öregemberre asszociálunk, hanem a fiatalokra használt bizalmas öregemezésre is, s ezt nemcsak a lexikai variativitás kínálja, hanem az Öreg önláttatásából is következik. A Sötét Iskola is inkább az élet iskolája, mintsem konkrét iskola, vagy még annál is sötétebb tartomány, mondjuk maga a történelem vagy a kollektív önsorsrontás: „A Sötét Iskolában annyira összeverték, évekre telt, míg újra tudott számolni, írni. Énekelni csak akkor sikerült először, amikor mindenki Öregnek hívta már. Pedig akkor még inkább volt fiatal, mint idős”. Az emlékek szinte csoportosulva sietnek a sokszorosán kített költői törlésjelek alá, hogy aztán a maguk laza szelektivitását újra mozgósítani tudják. A markánsan átrendeződő kontúrok könyve ez a könyv.

Az öreg még Apollónt is költőversenyre hívna, a „gyilkos költő” úgy üldözi őt, mint Marsyas-t a végzete. Az ókori mítoszok mélyére tett utazások a tudatarcheológia és az archívumként elgondolt emlékezet naplóbejegyzéseiben csapódnak le. Ez az archaikus asszociativitás nem pusztán intellektuális tornamutatvány, hanem

a halandó emberi lét elemi szorongatottságérzetének felfokozása is. Mielőtt azonban a regényt valamiféle egzisztencialista háttérfilozófia előtérbe tolt szövegeként olvasnánk, fontos tudatosítani, hogy a szövegalkotás módszere radikálisan költői, vagyis koherenciája nem a következetes parabolaalkotásban van, hanem a zenei szólamok kiegyensúlyozásában és fantáziadús elrendezésében. Hogy mit vegyünk komolyan, azt a szerző ránk bízta, de örömmel sétálunk be a csapdahelyzetekbe is, hiszen épp az említett repetetív zeneiség biztosítja számunkra az új esélyt. Van felső, isteni szféra, van szinte ösztönös, állati, vegetatív létezés, és van a test, a hús világa is, mely egyszerre mitizálható és demitizálható. A regény egyik pontján belgyógyászok, pszichiáterek és kuruzslók jelennek meg egyszerre, mintegy hármasságot képezve. Talán ez az a hármasság, mely az öngyógyítás vagy épp az önpusztítás és önfelszámolás aspektusainak legszélesebb skáláját mutatja az egzakt tudományos megközelítéstől az ezoterikus dimenzióig. A hagyományos rend fogalma ugyancsak felbukkan ebben a szövegrészben, mintha a harmónia és hagyomány közös nevezőre hozható minőség lenne, mintha a hagyomány valamiféle statikusságot és egyértelműséget jelenthetne. Természetesen ez csak illúzió, és az illúzió mindennél nagyobb kincs az Öreg számára, aki úgy mozog saját életében, mintha benne sem lenne, és minduntalan csodálkozna, hogy létezik emlékezete, hogy képes valóságot vagy valószerűséget teremteni maga köré.

Karácsonyi Zsolt könyve talán nem is regény, hanem lírai eposz. Asszociativitása burjánzó növényzetet alakít ki, és noha a hatalmas növényréteg alatt ott rejlik mind a konkrét, mind a metaforikus értelemben vett kerítés, inkább csak a logika és a képzelet paradoxnak látszó, mégis egymást kiegészítő stratégiáival tudjuk rekonstruálni a masszív vasszerkezetet. Ahogy egy jó versben.

(Csíkszereda, Bookart, 2023)

SZERZŐINK

ANDRÉ FERENC (1992, CSÍKSZEREDA) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, SZERKESZTŐ ■ **BAKA L. PATRIK** (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM) ■ **BARTALOS TÓTH IVETA** (1980, DUNASZERDAHELY) ÍRÓ ■ **CSANDA GÁBOR** (1963, POZSONY) IRODALOMKRITIKUS, SZERKESZTŐ ■ **CSEHY ZOLTÁN** (1973, POZSONY) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM) ■ **GÓZ ADRIENN** (1974, DEBRECEN) MŰFORDÍTÓ ■ **GYUKICS GÁBOR** (1958, BUDAPEST) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **JUHÁSZ TIBOR** (1992, SALGÓTARJÁN) KÖLTŐ, ÍRÓ, SZERKESZTŐ ■ **KOÓS ISTVÁN** (1975, MISKOLC) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS ■ **GARBACIK-BALAKOWICZ, MAGDALENA** (1985, KRAKKÓ) IRODALOMTUDÓS, TUDOMÁNYOS SEGÉDMUNKATÁRS (HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT) ■ **N. TÓTH ANIKÓ** (1967, ZSELÍZ) KÖLTŐ, ÍRÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (NYITRAI KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM) ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, KÉMÉND) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (VARSÓI EGYETEM) ■ **POLGÁR ANIKÓ** (1975, VÁGSELLYE) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM) ■ **STRICKLAND-PAJTÓK ÁGNES** (1981, EGER) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ ■ **STUMMER ATTILA** (1974, SZOLNOK) JOGÁSZ, ÍRÓ ■ **SZÁLINGER BALÁZS** (1978, KESZTHELY) KÖLTŐ ■ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **TÓTH LÁSZLÓ** (1949, BUDAPEST) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ

